

Neerbosch' Winteravondboek

Jac. Moerman

NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ - NEERBOSCH

VERTELLINGEN OP HET TRAMBALCON

DOOR P. MONS

Prijs f 0.85 (ing.) en f 1.25 (geb.)

UITGAVE VAN NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ TE NEERBOSCH VERKRIJGBAAR IN DEN BOEKHANDEL

INHOUD: 1. BOERENDE BURGERS. 2. ZON IN HET HART. 3. AVONTUREN VAN EEN PIKKELATEUR. 4. JACHTAVONTUREN VAN PIETERSE. 5. WAARDE-THEORIEËN. 6. DE MAN EN DE MODE. 7. MIJN CULTUREELE NEEF. 8. DE HAMSTERRAAR. 9. VAN BRANDSTOFFENNOOD EN EEN SCHOORSTEENVEGER. 10. DE VERDUISTERDE REIS. 11. DE PA VAN BABY. 12. DE VERSTOORDE VISSCHERIJ. 13. TERUG NAAR DE NATUUR.

„De schrijver kondigt zich aan als „tramconductor”, die geen verstand van kunst en literatuur heeft, maar het is een bemoedigend boek, waarin troostende gedachten en humor elkaarder afwisselen. Den geestigen auteur gaat die amusante en soms gevoelige vertelkunst zeer wel af.” (Eindhovens Dagblad)

„Dit is nuttige lectuur in zware dagen. Gezonde humor is in elk van deze schetsen aan het woord. Een schets als „waarde-theorieën” en een boutade als „terug naar de natuur” zijn uitnemende stukjes literatuur. Het goede ook is, dat niet met moeite wat grapjes er door heen gestrooid worden, maar dat de gansche stijl en opzet de humoristische levenshouding verraad. En uit het woord vooraf blijkt, dat de schrijver ook weet van lachen door de tranen heen.” (Ds. P. de Haas in het Utr. Pred. blad)

„Deze schetsen zijn vol humor. We lezen ze met groot genoegen.” (De Standaard)

„Een bijzonder geslaagd boekje. Het zijn bespiegelende stukjes, populair geschreven, begrijpelijk voor ieder, die even na wil denken, maar zij bevatten tal van aardige, vaak origineele gedachten. Wij vermoeden, dat tallozen het samenbrengen van deze vertellingen-met-een-achtergrond zullen waardeeren.” (Nijmeegsche Courant)

„Het pretentieloze geeft aan dit boekje een bijzondere bekooring. Het ontnemt den criticus zijn critische lust. Men kan zich zonder verzet overgeven en plezier hebben om dit allersmakelijkst vertellen, dit snelle typeeren van menschen en dingen, dit verrassende wenden van ernst naar schets, dit humorvol zien van het menschelijk bedrijf.” (J. H. de Groot in „De Stuwdam”)

APHORISMEN

DOOR Ds. H. KLUIN

Onze recensie kan kort zijn, door te zeggen, dat wij af en toe gevoelige waarheden te lezen kregen, die we als middel tot zelfkennis heel dankbaar aanvaard hebben. Men neme zelf maar eens de proef. Er zijn juweeltjes bij . . . (Rotterdammer)

. . . Ook spreken deze „invallen”, zooals de schrijver ze zelf noemt, dikwijls van fijnen humor. Men zal het boekje telkens weer met genoegen ter hand nemen. (Noorderkwartier)

Heel veel levenswijsheid ligt er in deze aphorismen opgesloten. . . Wij zijn Ds. Kluin ten zeerste dankbaar voor het feit, dat hij ze in 't licht gegeven heeft. (Vaandrager)

Waardevolle uitingen van zelfkennis, menschenkennis en levenswijsheid. (Pniël)

„De „losse” woorden van mijn collega Kluin getuigen van veel waarneming en veel nadenken, ook van zelfwaarneming. Want de zelfkennis is toch de onmisbare Baedeker, als men onderzoekend menschenharten wil bezien. Wij dachten bij het doorlezen aan Prediker 12:1, „de woorden der wijzen zijn gelijk prikkelen en gelijk nagelen.” (Ds. P. de Haas in het Utr. Pred.blad)

„De puntige directeur van Neerbosch heeft in den loop der jaren menigen „inval” in korte woorden op schrift gebracht. Thans zijn die door de uitgeverij van Neerbosch in boekvorm verzameld. Dat is goed, want men leest ze met genoegen.

(Hervormd Nederland)

Prijs 60 cts.

NEERBOSCH' BOEKHANDEL EN UITGEVERIJ
TE NEERBOSCH. Verkrijgbaar in den boekhandel.

WANDELING DOOR MIDDELBURG

Wat is het stil en triest in de oude Zeeuwse hoofdstad! Hoe zielig ligt daar het mooie stadje, eens de parel van Walcheren, nu van zijn glans beroofd! Als u de stad nadert, onverschillig van welke kant, rijzen de gehalveerde torens telkens vóór u op. Het zijn zwijgende torens geworden, de eens zo vrolijke carillon-deuntjes zijn verstomd, maar de stomme steenbrokken spreken, helaas, een duidelijke sprake: de droeve taal van oorlog en dood. Hier is in Mei 1940 de oorlogsfakkelt neergevallen en heeft er vreselijk gebrand. Middelburg behoort tot de enkele plaatsen uit ons land, die zwaar getroffen zijn. En 't zijn juist de oude historische gebouwen en de drukste winkelstraten, die het hebben moeten ontgelden.

Laten we een wandeling maken door de stad en alles nauwkeurig bezien. De

bijgevoegde tekeningen laten de toestand zien vóór de oorlog. Als de tekenaar, op dezelfde plaats zittend, nu zijn potlood gebruiken moest, zou er iets heel anders te voorschijn komen. Maar neen, hij zou niet willen tekenen puinhopen en ruïne's, hij wil liever wachten tot alles in vroegere glorie is opgebouwd. Want over de sombere puinen gaat het lichten, een nieuwe voorspoedszon breekt door de donkere wolken: de dageraad van Middelburgs opbouw is reeds gekomen. Op deze tocht zullen we het bemerken.

We beginnen onze wandeling in het centrum der stad, op de markt. Wat was het daar vroeger gezellig op Donderdag, de Middelburgse markt (fig. 1). 't Marktplein stond vol kramen, waar de kooplui met veel kabaal hun waren aan den man — en nog meer aan de vrouw

— trachtten te brengen. 't Was er een gekakel van belang! Je zag er verschillende klederdrachten, je hoorde er vreemde talen spreken benevens de dialecten der „inboorlingen”. Daar kwam allereerst de Walcherse boer in zijn somber zwart pak, in de voormiddag was hij al „naar stad” gekomen en laat in de namiddag vertrok hij pas. 't Moest al erg druk op het land zijn, wilde hij deze wekelijkse markt over slaan. Hij moest toch zijn zaken doen, op de graanbeurs zijn tarwe, erwten en bonen verkopen. En als er weinig te handelen viel, zocht hij zijn collega's op, die altijd te vinden waren aan de westkant van de markt, waar ze 't verkeer versperden, goedmoedig opzij gingen, als er wat passeren moest, maar dan weer hun oude plaats innamen, waarvan ze alleen bij erg regenweer afstand deden. Daar werden de gebeurlijkheden van het dorp besproken, familieverbanden en geslachtsregisters uit elkaar gerafeld, de opbrengst van de vruchten overwogen, regeringsmaatregelen becritiseerd en politiek behandeld, kortom zowel letterlijk als figuurlijk over koetjes en kalfjes gepraat.

Zijn vrouw is ondertussen ook aan haar Donderdags werk bezig. Die ziet er veel kleuriger uit dan manlief. Op 't hoofd de glimmend-witte muts met gouden krullen, dat zijn kurkretrekkerachtige pronkdingetjes, waaraan meestal een paar gouden hangers-met-parel („strikken”) zwirrelen. Rond de gebruide hals een snoer of vier, vijf echte bloedkoralen of zwarte gitten met gouden slot. En dan volgen de fleurige beuk en doek, door een laag uitgesneden jak omsloten, eindigend in de zwarte schort. Kijk, daar lopen er een paar, met grote witte korven aan de arm. Die zijn gevuld met boter en eieren, die ze naar de klanten brengen, her- en derwaarts verstrooid wonend in de stad, of naar de Botermarkt.

Op mooie zomer-Donderdagen zag je er ook de heel anders geklede boerinnen uit Zuid-Beveland, en Zeeuwen, meest vrouwelijke, van Noord-Beveland en „'t Overjordaanse”, 't land aan de andere kant van de Schelde.

En extra-treinen en autobussen voerden toeristen uit alle oorden van ons land naar Middelburg om hier een dagje te vertoeven.

Laat ik ook niet vergeten te noemen de drommen Engelsen, die in de Belgische badplaatsen gelogerd waren, en juist de Donderdag benutten om even de Schelde over te steken en in een paar uur Middelburg te „doen” en dan weer terug te keren met een volle film en — een paar klompen, die immers alle Hollanders dragen (!).

Wat lag het daar kleurig en fleurig, het marktplein aan de voeten van het beroemde stadhuis, waarvan ik eens las, dat het wel het mooiste van ons land was.

Heel deze beschrijving van Middelburgs rendez-vous is echter in de verleden tijd geschreven. 't Stadhuis is door brand grotendeels vernield; de toren ervan, in de volksmond spottend Gekke Betje genoemd, is inderdaad een gek Betje geworden zonder hoofd. Alleen de voorgevel is gedeelte-

AFB. 1

DONDERDAGSE MARKT

TEKENING VAN A. W. VERHORST

AFB. 2 DE VLASMARKT UITLOPEND OP DE GROTE MARKT TEEK. A. W. VERHORST

lijk intact gebleven en ook de 25 bijna levensgrote beelden van Zeeuwse graven en gravinnen (van Dirk V tot Karel V) zijn niet beschadigd. Maar de naief-verwonderde glimlach, waarmee ze vroeger vanaf hun verheven standplaats neerblikten op de marktdrukte, is verstart tot een sombere trek van ontevredenheid over zoveel verandering aan hun voeten. Het marktplein is afgegraven en komt lager te liggen om nog beter dan voorheen de blik te kunnen werpen op het nieuwe stadhuis, dat komen zal. Onlangs is het voorstel aangenomen om ten koste van een paar miljoen het stadhuis te herbouwen, nog mooier dan het geweest is.

Is dat mogelijk? Ja zeker, want een paar vleugels ervan pasten volstrekt niet bij de stijl van het hoofdgebouw, en het

plan is nu alles in gotische trant te herbouwen. De tekening, die ik ervan gezien heb, belooft inderdaad iets schitterends. Ook het marktplein wordt anders van vorm en de loop der straten er omheen wordt beter.

Licht aan de kim!

Ik vergelijk de markt van Middelburg wel eens met de Place de l'Étoile in Parijs, waar ik enkele jaren geleden was. Niet minder dan acht straten lopen uit op het marktplein, en telkens ziet men stadhuis en toren weer van een andere kant (fig. 2) maar ook telkens weer verrassend mooi.

Van deze straten waren de Lange Delft en de Lange Burg de winkelstraten: alles is weg. Ook het mooie gebouw van de Provinciale Bibliotheek, dat hier stond, is

verwoest, honderden boeken, waaronder oude en zeldzame exemplaren zijn verbrand of hebben zoveel waterschade opgelopen, dat ze onbruikbaar geworden zijn. Alleen de antieke voorgevel heeft men kunnen behouden en wordt nu door een stevig steigerwerk geschoord. De loop van deze straten is enigszins veranderd, zoals dat met meer straten, die op de Markt uitkomen, het geval is, alle puinhopen en kelders in de omgeving zijn opgeruimd, een paar nieuwe huizen zijn herbouwd, terwijl men op de Lange Burg pas begonnen is met een blok van vier winkels, dat spoedig door meerdere zal gevolgd worden.

We wandelen de Lange Burg op en komen dan aan het oudste deel van Middelburg, de bakermat der stad, dat iets hoger ligt, n.l. de Abdij. Iedereen, die vroeger Middelburg bezocht, vergat natuurlijk niet een bezoek te brengen aan de Abdijgebouwen. Waarschijnlijk zijn er wel lezers die aangename herinneringen hebben aan een dergelijk bezoek. Daar hebben we gewandeld door de kloostergang, zoals de monniken het vóór ons gedaan hebben, en we hebben ons terug gedacht in de Middeleeuwen. We hebben gestaan bij de oude pomp op het typische marktplein, hebben gelopen door de Statenzaal, bewonderd de prachtige gobelins van Johan de Maegt met taferelen uit de 80-jarige vrijheidsoorlog. Na een uurtje gingen we er uit en door een der vier Abdijpoorten (fig. 3) kwamen we op het prachtige Abdijplein, door hoge bomen heerlijk beschaduwd.

Op een Donderdag in Augustus werd hier ieder jaar een grote ringrijderij gehouden, waarbij Zeeuws costuum verplichtend was en waarbij de boerenjongens zich met elkaar konden meten bij de vreedzame strijd om wisselbekers en andere prijzen.

Wel enigszins uit de sfeer vielen het moderne hotel „De Abdij” en daartegenover de eveneens moderne woning van den Commissaris der provincie, die hier in deze middeleeuwse omgeving eigenlijk niet thuis behoorden. Nu zijn ze opgeruimd, evenals het grootste gedeelte van de oude Abdij. De gobelins waren vóór de noodlottige 17de Mei al veilig opgeborgen ergens in Nederland, die zullen dus nog wel eens tevoorschijn komen. Je zou geneigd zijn naar analogie van een bekend vers een klaaglied te zingen:

„Ik had een pracht Abdijtje,
Ik heb het nu niet meer:
De oorlog is gekomen,
't Gebouw werd ons ontnomen,
Maar — weldra komt het weer!”

Een moedgevend slot inderdaad. Ook met dit gebouwencomplex heeft men het plan het in letterlijke zin uit zijn as te doen herrijzen en dan zonder de stijlgebreken van vroeger.

Bij de Abdijgebouwen stond de Abdijtoeren, die zijn vergulde kroon 86 meter de lucht in stak, hoog boven huizen en bomen uit. Zijn klokken goten haar klanken uit boven onze hoofden als een jubelzang over Gods schone schepping. Was de koperen mond niet verstomd, dan zouden ze

nu een klaaglied over vergane glorie kerken: De door iedereen genoemde Lange Jan is nu een kleine Jan geworden. Maar Jantje kan moed houden, men zal hem vitaminen geven en hij wordt weer dezelfde Lange Jan van vroeger.

Hij werd geflankeerd door twee Ned. Hervormde kerken, die vroeger één kerk vormden, de Abdijkerk, maar door een tussenschot in tweeën verdeeld was en waar men gelijktijdig kon preken, zonder dat men de minste hinder van elkaar had.

De ene was de Koorkerk, een zeer oud gebouw, hoog en smal (fig. 4); hier is Graaf Willem II, de vader van onzen bekenden Floris V, begraven. Deze kerk heeft niet erg veel geleden, tenminste van binnen niet, zodat die gemakkelijk te repareren is. De Nieuwe Kerk aan de andere kant is totaal uitgebrand. (fig. 5). Alleen het praalgraf van de Zeeuwse admiralen Jan en Cornelis Evertsen, door Rombout Verhulst gebeeldhouwd, was door zandzakken beschermd.

Wel heeft de Ned. Herv. gemeente te Middelburg zware verliezen geleden. Behalve deze twee kerken zijn ook verbrand de oude Franse kerk, die nog bijna iedere Zondag werd gebruikt, en 't kerkgebouw van de Vrijzinnigen, die hier een aparte groep vormen. Ze heeft nu alleen nog maar de koepelvormige Oostkerk over.

Vlak bij de Abdijgebouwen bevond zich de Botermarkt, een plein met overdekte gangen, waar het vroeger in de zomer tussen 12 en 2 uur geweldig druk was. Daar zaten de boerinnen om hun boter en eieren te verkopen, daar kwamen alle vreemdelingen een kijkje en ook dikwijls een kiekje nemen.

Mijn verhaal is wat eentonig, zou Multatuli zeggen, maar ook hier geldt: verdwenen. En 't lijkt wel, of met de Botermarkt ook de boerinnen met hun boter en eieren verdwenen zijn. Ik ken er, die Donderdags niet meer of niet geregeld naar de stad gaan, omdat er toch niet veel te handelen valt, nu alles „op de bon” is: haar boter komen ze op de boerderij wel halen en 't overige verkoopt ze aan haar klanten thuis, dat neemt haar man of de bode wel mee; en eierenhandel is er niet meer, nu alles moet ingeleverd worden. Inplaats van de oude Botermarkt hebben ze de Graanbeurs op de Dam gekregen, maar er valt weinig te beleven.

Voor deze Beurs ligt een aardig pleintje, waar nu markt gehouden wordt. Het was vroeger een gezellig plantsoen met een beeld van Koningin Emma; toen men een geschikt marktterrein zocht, heeft men de planten en struiken ergens anders gebracht, 't plein bestraat, en daar staan nu Donderdags enkele kramen, fruitstalletjes en ijswagentjes. Daarheen heeft zich de drukte verplaatst, de bordjes „Stadtmitte” wijzen ook in deze richting. Toch zijn er nog heel wat boertjes, die hun oude liefde niet kunnen vergeten en op de vroegere Markt elkaar ontmoeten bij graafwerk en straatmakerij en in en bij de enkele cafe's die hier zijn blijven staan, de oude traditie voortzetten.

Maar de Dam is toch het officiële marktterrein geworden, al is het er dan

AFB. 3

EEN DER ABDIJPOORTEN

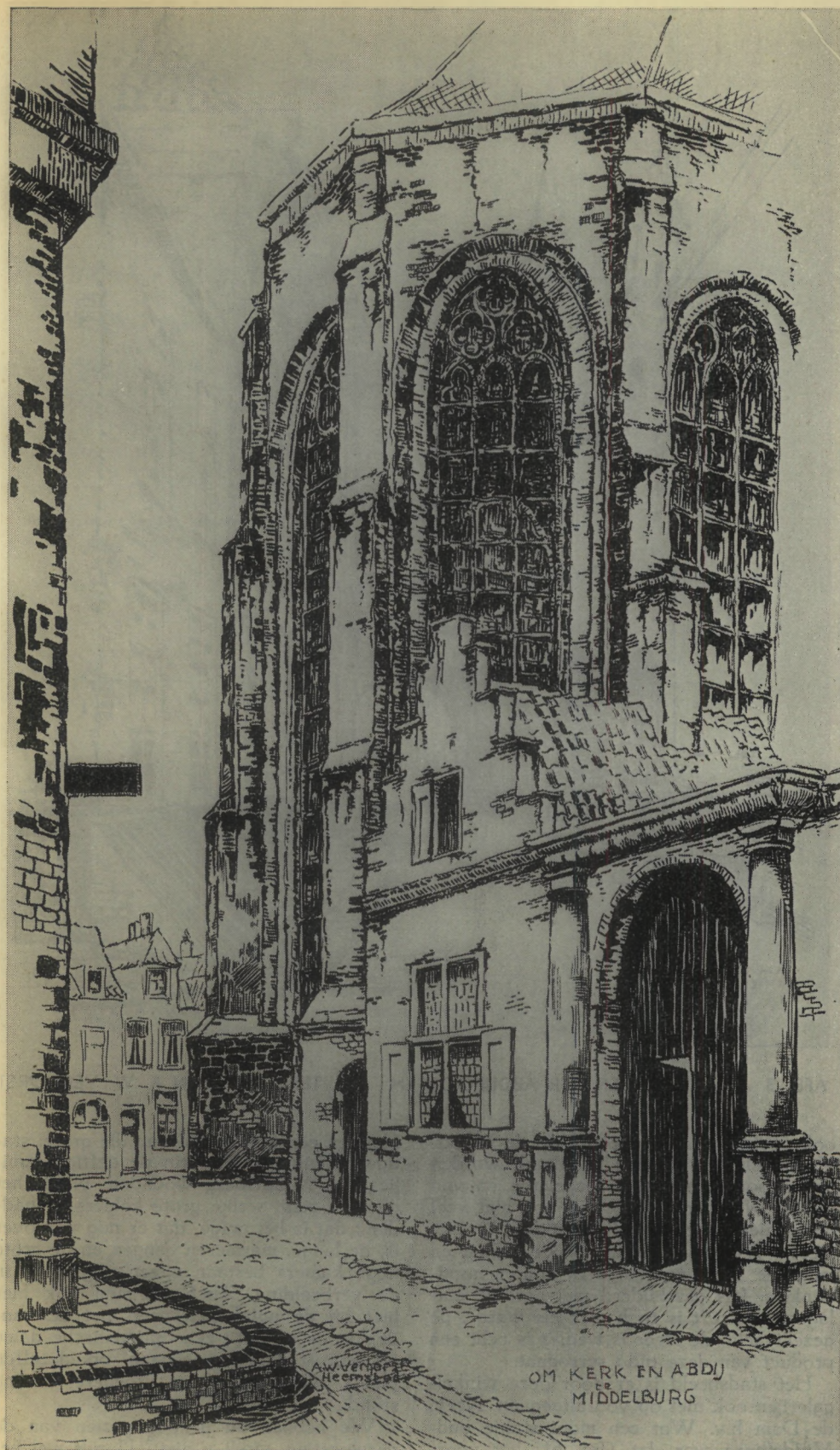
TEKENING VAN A. W. VERHORST

ook veel stiller dan vroeger op de Markt. Vreemdelingen buiten Zeeland worden tegenwoordig hier niet toegelaten en van buiten Walcheren komen er ook niet veel naar hier, gezellig winkelen kun je niet meer. Wel staat er hier op de Dam en langs de Kade een lange rij houten noodwinkels, fris geschilderd met aardige etalages, maar 't is toch niet „je ware”, de gezelligheid, de sfeer is weg, 't is echt een product van deze tijd: surrogaat.

Het stadsbeeld is er door deze winkelgalerijen ook niet op vooruitgegaan. Neem de Dam b.v. Wat een mooi stukje oud-Middelburg was dat (fig. 6): het voormalige droogdok, langs de kademuur met iepen beplant, geflankeerd door de vroegere koopmanshuizen, waarvan sommige met sierlijk lofwerk en antieke deuren, en op de achtergrond de Lange Jan. Een der mooiste huizen was wel „de Steenrots” met 'n prachtige voorgevel, de laatste jaren ingericht als een soort museum. 't Is er geweest, evenals het oude Oost-Indische

Huis en een honderdtal van die grote, statige herenhuizen, waarin de deftige families van Middelburg woonden. Nu is het goed te zien, welke grote kelders ze hadden; dat is het enige, dat er nog van over is, de lange, marmere gangen en de grote hoge kamers bestaan alleen nog maar in de verbeelding. Toch zit men ook hier niet bij de puinhopen neer met de handen in de schoot: een optimistische dame is aan 't bouwen gegaan op dezelfde plaats, waar eens haar vroegere woning stond.

We hebben nu genoeg gezien van de verwoesting, vindt u niet? U zult wel begrepen hebben, dat de Zeeuwse hoofdstad nogal aardig toegetakeld is. Nu we toch door de stad wandelen, kunnen we nog wel even een bezoek brengen aan het museum van oudheden. 't Is hier al net als in de meeste museums van dat soort: je moet er echt voor voelen, wil je d'r wat aan vinden. Kaarten en prenten, schilderijen, munten, schelpen, vogeleieren met

AFB. 4

KOORKERK

TEKENING VAN A. W. VERHORST

vogels zelf, enz., je loopt er langs en kijkt er tenslotte niet meer naar. 'k Ben er

veertien dagen geleden op een regenmid-dag nog eens in geweest om te zien, hoe

alles er uitzag. Wel is de brand hier dicht-bij geweest, maar 't gebouw heeft niet ge-leden. Heel wat dingen van waarde zijn echter veilig weggeborgen: schilderijen, munten, gouden sieraden en ook het be-kende wiel, waaraan De Ruyter in de lijn-baan van den heer Lampsens draaide. Toch is er nog vrij veel te zien. Die Egp-tische mummie in de stenen doodkist vindt u zeker wat griezelig?

Nu, dan gaan we maar naar de kamer met klederdrachten. Alle delen van Zee-land zijn hier vertegenwoordigd, in man-nelijke en vrouwelijke linie, de laatste echter 't meest. Kunt u maar een kort be-zoek aan het museum brengen, dan moet u dit zeker niet overslaan, evenmin als het daarbij gelegen oud-Walchers boerenver-tek met vader en moeder rond de tafel en baby in de kinderstoel, alles gekleed zoals bijna een eeuw geleden. Wie de oude Zeeuwse geschiedenis wil kennen uit opgegraven scherven en stenen, kan hier ook best een poosje zoekbrengen.

Het puinstof, dat we inademen, en de middeleeuwse lucht uit het museum heeft, ons loom en suf gemaakt, we willen nog eens frisse lucht happen. Daartoe dwalen we in de schemer van de avond langs de bolwerken, overblijfsel van Middelburgs oude vestingwerken, nu als plantsoen in-gericht en met de vesten slingerend rond de stad. Mag ik stilte verzoeken? Hier past geen luid gejoel of brallende luid-ruchtigheid, hier moet alleen gefluisterd worden; hier wordt ook veel gefluisterd, hier worden liefde's lichtkastelen ge-bouwd, toekomstdromen vol idealen zoet gedroomd, hier komen „die beminnen meer bijeen” zingt Alice Nahon in haar mooie vers over de avond. En op deze heerlijke avondwandeling ontmoeten we ook de enige poort, die in Middelburg nog overgebleven is, de Koepoort, verscholen tussen het groen.

Zo hebben we dus gewandeld door Middelburg. In onze gedachten hebben we het gezien vóór de oorlog, het pitto-resque middelpunt van het schone Wal-cheren, Zeelands tuin. We hebben meege-maakt de vreselijke 17e Mei van 't vorige jaar, gehuiverd bij bomaanval en granaat-vuur, sirenegeloei en vuurgloed. We heb-ben de droeve uitwerking gezien van de meedogenloze vlammen, ellende en ar-moede met zich voerend. Maar — we blij-ven niet kniezen bij de resten van vroe-gere heerlijkheid, we zijn aan 't werk ge-togen en hebben de scherven opgeruimd. En als bezadigde optimisten zien we naar het Zeeuwse wapen, de leeuw, die opduikt uit de golven. Daar lezen we de spreuk: Luctor et Emergo. Volgens spotters be-tekent dat de mentaliteit van het Zeeuwse volk, dat graag eerst de kat uit de boom kijkt: „lukt het vandaag niet, dan lukt het merrege”.

Maar voor ons betekent het, dat we willen worstelen met de moeilijke tijds-omstandigheden, en met Gods hulp zullen opduiken uit de golven van oorlogsleed en crisiswee!

L. VAN WALLENBURG
Middelburg, 23 April '41.

TERUG NAAR HUIS

De mensen uit het dorp spraken over hem als „de oude Schillings”, of „de oude muziekmeester,” maar Coenraad Schillings was helemaal nog niet zo oud, tenminste als men de ouderdom naar de jaren mat. Hij was nog wel twintig zomers van de tachtig af, de leeftijd die zijn vader had bereikt en twintig jaar kan men toch zo maar niet weglakken. Daarin wordt een kind volwassen.

Soms ook wil men iemand „de oude” noemen ter onderscheiding van zijn zoon, die dan „de jonge” heet, maar dat was met Coenraad Schilling evenmin het geval. Wel had zijn vrouw hem drie jongens geschonken, maar die hadden hun bestemming in de wereld gevonden en geen van drie woonde in het dorp waar de vader leefde. Maar Coenraad Schillings

had lang en spierwit haar, dat hem bijna tot op de gebogen schouders viel en dat was de reden waarom men hem „de oude” noemde. Dat was ook de enige reden, want de violist voelde zich volstrekt niet oud en de dorpingen kenden zijn levendige blauwe ogen en zijn vlotte opgewekte stappen door de smalle straten als hij naar het postkantoor ging of naar „Hotel Landzicht”, waar hij des middags met de notaris en de dokter en de hoofdonderwijzer en soms met de directeur van het postkantoor een aperitief dronk. Of, en dat geschiedde de laatste tijd niet zo veelvuldig meer, als hij met de vioolkist onder de arm en een acte-tas in de hand naar het station stapte. Dan ging Schillings op tournee. Hij bleef niet zo lang weg, een paar dagen hoogstens. Vroeger was dat anders, dan zag men hem in maanden niet terug. Met de lange witte haren van de musicus waren de dorpingen echter

nooit vertrouwd geraakt. Een mens krijgt maar zo ineens geen spierwit haar. Daar moest wat achter steken. En de oude vrouwtjes achter de horretjes van de hoofdstraat waren het er al lang over eens dat de oude Schillings een groot verdriet moest hebben gehad. En ze zochten naar de oorzaak. Want ze lieten zich niet bedriegen door de opgewekte stap, noch door de twinkende oogopslag van de violist, noch door het zwaaiend hanteren van de dunne, zwarte wandelstok met zilveren knop, die hij dikwijls op zijn wandelingen meenam en waarmede hij soms de spelende jeugd in scherts bedreigde.

Nee, diep in zijn hart zou de oude Schillings wel een zere plek hebben, die met zijn witte haren in verband stond. Mieke Ooms meende, dat hij niet over de dood van zijn vrouw was heengekomen en als ze met de weduwe van Welker zat te babbelen hield ze haar mening staande tegenover die van haar buur, die de oorzaak van de witte lokken weet aan de jongste zoon van de violist, omdat hij niet in de muziek wilde, zoals zijn vader. En als de vrouwtjes, na de visite nog niet tot een oplossing waren gekomen, besloten ze hun gesprek met een conclusie waar ze het beiden over eens konden zijn. Er moest namelijk iets zijn, dat stond vast en al hadden ze dan geen onomstotelijke bewijzen voor hun gissingen, ze lieten zich niet bedotten door een artist als de oude Schillings, die toch eigenlijk goed beschouwd een komediant was, waar een christenmens nooit of te nimmer een pijl op kon trekken. Een mens die zijn verdriet verborg achter een opgewekt gelaat en een levendige gang. En zo kwam het dan, dat de oude vrouwtjes van het dorp de violist met een beetje spijt en medelijden maar ook met achterdocht en eerbied bejegenden.

Nu was het waar, dat er in het hart van Coenraad Schillings een oud verdriet school, maar dat was zo oud, dat hij er zelf zich nauwelijks van bewust was. In elk geval had het niets te maken met de dood van zijn lieve vrouw aan wie hij in de stille avonden met weemoed kon denken, maar zij had hem zooveel geluk geschonken, dat er voor verdriet geen plaats overbleef. Neen, de musicus had een gelukkig huwelijksleven gehad en de zonnigheid ervan verkwikte nog immer zijn gemoed. En de smart om het verlies was geleden en geheeld door de tijd tot er de

AFB. 5 GEZICHT OP NIEUWE KERK EN LANGE JAN TEK. A. W. VERHORST

weemoed overbleef. Maar dat is iets anders dan verdriet.

En zijn jongens? De oudste was een bekend medicus en de tweede een goed advocaat geworden en de jongste, de jonge Coen? Och, er is in elke familie wel zo iets als een zwart schaap, maar met het zijne zou het nog wel loslopen. Zeker, de vader had zich dromen gedroomd, die niet verwonderlijk waren geworden. Welke vader heeft betere ervaringen dan de oude Schillings? Zijn Benjamin was niet begiftigd geweest met de studiehersenen van zijn andere zonen. Hij had gehoopt, dat er een musicus in stak en de jongen had ongetwijfeld blij gegeven van talent. Hij had de cello gekozen en de vader had dikwijls met ontroering geluisterd naar het studie-spel van zijn jongen waarin iets van de ziel klonk van een levend en strijdend en lijdend mens, de ziel die elk artist moet hebben om groot te worden. Groot voor zichzelf, maar vooral groot voor anderen.

De oude Schillings vraagt zich nog wel eens af welke noodlottige verandering zich aan zijn jongen voltrok, toen hij groter en sterker werd. Groter en sterker dan zijn beide broeders, dan wie ook, die hij uit zijn familie of die van zijn vrouw kende. Er moet ergens in de geslachten der voorvaderen een blonde reus geweest zijn, die in zijn Benjamin herboren was. De jonge Coen ontdekte zijn krachten, zijn lichamelijke krachten en hij beminde ze meer dan die van zijn geest. De sport trok hem aan. Eerst als spel, later als middel om te zijn, te leven. Zijn handen werden te breed en te zwaar van het boksen, van speerwerpen en polsspringen om de hals van het muziekinstrument met tedere vastheid te houden en zijn gebaren te robust om het innige leven in de snaren te laten trillen. De jonge Coen werd leraar gymnastiek en een bekend sportsman. Hij had de droom van zijn vader in duigen doen vallen en dat had aan beide zijden pijn veroorzaakt. Maar hoeveel vaders ontwaken smartelijker uit de droom, die zij zich om een zoon sponnen?

En was geen sterke verbondenheid tussen hen gebleven? Wie van zijn zonen verloor zo zichzelf, werd weer zo kind als de jonge Coen wanneer hij overgegeven en gebannen luisterde naar het vioolspel van de oudere meester, die zijn vader was?

Het was grappig en ontroerend te zien hoe de blonde reus naast de kleine gestalte van de musicus ging, als zij op weg gingen naar een concert of na afloop terug keerden. Vader en zoon. Lichaam en geest. Gescheiden en verenigd te samen.

Wat vergisten zich de oude vrouwtjes van het dorp als ze de oorzaak zochten van de witte haren van de musicus.

Die waren tenslotte ontstaan uit een speling der natuur. En had de oude Mevrouw Schillings niet de prachtige tooi van zilverwitte haren gehad, lang voor zij de middelbare leeftijd bereikte? Maar dat wisten de dorpsvrouwtjes niet. Dat wisten nog wel enkele mensen uit de stad waar de Schillings vandaan kwamen. De stad waar de musicus geboren werd en die

stad had alles te maken met het oude verdriet van Coenraad Schillings senior.

Wat al geen zeer kan doen aan een mensenhart. Als ik u nu het verdriet ga vertellen van Coenraad Schillings hoop ik niet, dat u er om zult lachen als om iets dat niet de moeite waard is om verdriet over te hebben. U zoudt blij geven geen grein inzicht te bezitten in de gevoelige structuur van een menselijk gemoed. U zoudt geen de minste eerbied hebben voor het innerlijk leven van een ander. Ik kan mij begrijpen, dat niet ieder in staat is zich te verplaatsen in een ander. Ik kan mij voorstellen, dat de reden van Coenraad Schillings verdriet nimmer een reden

voor uw verdriet zou kunnen worden. Desondanks vraagt zijn verdriet uw eerbied en niet uw lach.

Ik kan u verzekeren, dat Coenraad Schillings een groot kunstenaar is, een vermaard violist, die het stellig niet aan succes heeft ontbroken in zijn leven, anders ware het niet mogelijk geweest zijn zonen de opleiding te geven, die de een voor zijn genesheerschap, de ander voor zijn advocaatschap en de derde voor zijn leraarschap nodig had. Want de studie voor doctor en meester is een kostbare al geloof ik dat de gymnastiekleraar het diepst in de geldmiddelen van zijn vader had getast. Maar afgezien van de successen, die de violist in talloze steden

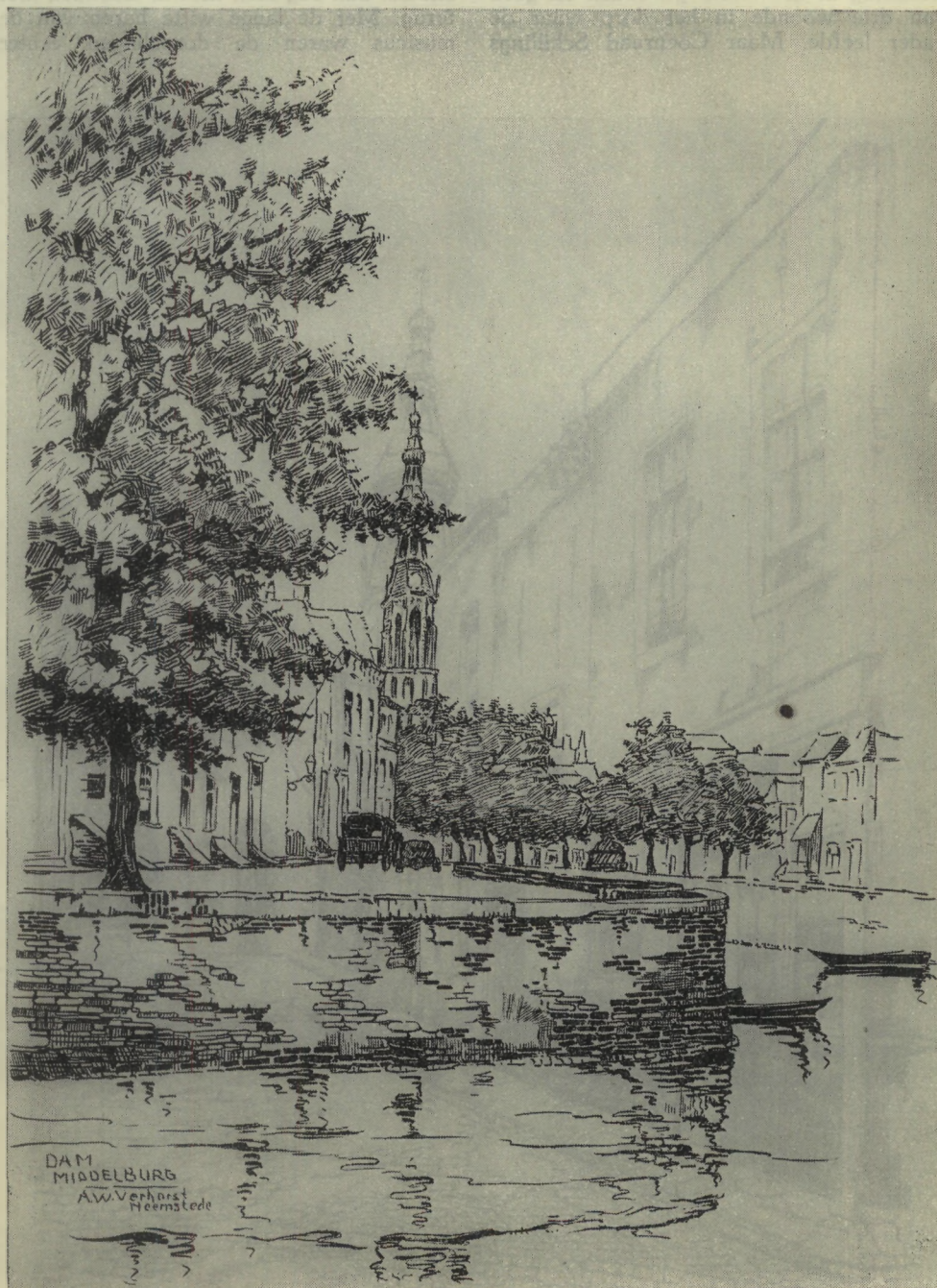

FIG. 6 DE DAM TE MIDDELBURG TEKENING VAN A. W. VERHORST

van het Continent, van Groot Brittannië en Amerika oogstte en die niet geheel onbeïnvloed waren gebleven van snobisme en mode, weet ik uit zijn nabije vriendenkring, welk een fijnzinnig kunstenaar en mens de oude Schillings is. En daarom kan ik zo goed het verdriet van hem verstaan.

De stad waar Schillings geboren werd is maar een provincieplaats. Ik wil hier niets kleinerends van die stad zeggen, maar louter het verschil doen uitkomen tussen haar en de steden van de wereld waar de musicus geëerd en gevierd werd. De mensen die er wonen ken ik zeer goed want ik ben zelf geboortig uit hen. Ik zal niet een diepzinnige beschouwing over hun aard en karakter geven maar volstaan met het noemen van enkele hunner kwaliteiten. Zij zijn nuchter, zakelijk voorzichtig, gesteld op stand en fatsoen en de notabelen vormen een aparte groep, die men kortweg „de deftigheid” noemt. Ik weet nog heel goed hoe mijn tante een scherp onderscheid maakte tussen de getrouwde dames, die men met juffrouw, dan wel met mevrouw aansprak. Zo herinner ik mij nog een voorval uit mijn jeugd toen in onze straat een klerk van het belastingkantoor kwam wonen, hij heette Schipper, die door noeste ijver zich tot ontvanger had gestudeerd. Zijn echtgenote was voorheen: „juffrouw Schipper”, maar een vrouw van een ontvanger kan men moeilijk meer zulk een eenvoudige titel geven. Zij werd dus na de promotie van haar man gelijktijdig tot mevrouw gepromoveerd. Mijn tante sprak echter van „zij van Schipper” in een onoverkomelijke afkeer over deze dame van „Mevrouw” te moeten spreken.

Maar nu geloof ik toch in breedvoerige beschouwingen te vervallen, die met het verdriet van Coenraad Schillings maar zijdelings verband houden.

Een ding moge ik duidelijk achten en wel dat het moeilijk voorstelbaar wordt onder deze mensen een artist te vinden. Er zijn er dan ook geen, behalve Coenraad Schillings, die tot zijn twintigste jaar leed onder zijn onbedwingbare artistieke aanleg. Het pleit ook voor de grootheid van zijn talent, dat het zich heeft kunnen ontworstelen aan de realiteitszin van de boerenrenteniers, ambtenaren en handelslieden, die het stadje hoofdzakelijk bevolkten. Zijn ontplooiing kwam later, toen hij naar de hoofdstad vertrok.

Ook pleit het voor de mens Schillings, dat hij nimmer laatdunkend over zijn geboortestad sprak. Integendeel, dikwijls voer hij enthousiast uit over zijn jeugd-jaren en de schoonheid van zijn vaderstad. Het oord waar hij het moeilijkst deel van zijn leven had doorgebracht, had hij het meest lief. Later keerde hij er nog wel eens voor een bezoek weer. Dan liep hij langs de oude straten, waar veel veranderd was. Dan zocht hij de plekken op waar hij vroeger speelde en waar nu huizenblokken staan. Dan liep hij als een vreemde, een onbekende, door zijn oude geboortestad. Hij las de namen van de straten en die op de naambordjes van de huizen en verheugde zich als er

vertrouwd uit zijn jeugd bij waren. De violist Coenraad Schillings, geëerd en vermaard in talloze steden van het land en daarbuiten was een ietwat zonderlinge vreemde geworden, die haastig gegroet werd als een enkele hem herkende, die men voorbijging als aan iemand voor wien men moet oppassen, van wien men schrikt.

Het stadje was een concertzaal rijk, waar men behalve concerten ook dilettanten-toneelvoorstellingen en feestpartijen gaf. Het was een oud, ietwat vervallen gebouw. Ik ben er zelf nog eens in een kinderoperette opgetreden en later heb ik er ook naar concerten geluisterd, waar de deftigheid van de stad ook aanwezig was. Sommige leden ervan droegen dan partituren onder de arm, maar ik ben er van overtuigd, dat de meesten er meer kwamen om elkanders deftigheid te toetsen, dan om zich in de muziek te verliezen. En denk nu niet dat hier alleen maar tweede en derde rangs artisten optraden. Integendeel, de deftigheid en de stand vereisten klinkende namen en de eveneens klinkende honoraria werden royaal opgebracht.

Maar onder de beroemde namen van musici, die de kleine stad bezochten om er te concerneren had immer die van Coenraad Schillings ontbroken.

En dat was het verdriet van de violist. Maar met de wijsheid van zijn haren had het niets te maken.

Er kwam een zomer, die koud en nat was. Na een warme Meimaand verregende en verwoei het gewas. De mensen in het dorp mopperden, zoals alle andere mensen in het land. Er stierven veel ouden van dagen en kinderen werden ziek.

Ook Coenraad Schillings bleef in het begin van Augustus in zijn huisje waar de oude nicht hem verzorgde met camillethee en wijngroesjes.

Op een dag reed de auto van zijn oudste zoon voor en het duurde de hele middag aler de wagen weer vertrok. Nu duurt een doktersbezoek in de regel korter maar soms blijft een arts wel eens lang bij een patiënt vooral als die patiënt zijn vader is. Dat behoeft niet onmiddellijk te wijzen op de ernst van een toestand. Een doktersvisite wordt dan tevens familiebezoek. Maar de oude Schillings had toch wel begrepen, dat zijn zoon hem in voorzichtige bewoordingen gewaarschuwd had zich niet meer in te spannen dan noodzakelijk was, omdat het hart van een succesvol musicus-op-leeftijd niet straffeloos de enerverende concertreizen doorstond.

En de oude Schillings had zijn zoon zonder veel spijt kunnen toezeggen, dat hij de komende winter niet meer op pad zou gaan.

Echter wist hij toen niet, dat er een

uitnodiging onderweg was uit zijn geboortestad om er in het begin van het seizoen te komen concerneren.

Coenraad Schillings legde de brief met trillende handen neer en hij grabbelde naar een sigaret in het doosje op het kleine tafeltje naast zijn leunstoel waar hij in een streep zonlicht zat te lezen. Hij frommelde de sigaret nerveus tussen zijn vingers vóór hij haar opstak en toen trok hij haastig de rook naar binnen zodat hij begon te hoesten.

Coenraad Schillings had toen reeds besloten de uitnodiging te aanvaarden. En alsof hij bang was te laat te komen, schreef hij in sierlijk handschrift het accoord nog diezelfde avond.

Er braken toen een paar moeilijke weken aan voor zijn zorgende nicht, want de oude violist speelde nogal eens op als zij zich verzette tegen zijn plannen zijn stoel te verlaten en in de tuin te wandelen. Maar toen de Septembermaand aanbrak en de zon bezit van de wereld nam, stapte Coenraad Schillings weer door de dorpsstraat en hij zwaaide zijn wandelstok en groette hoofs naar bekenden en dronk in „Landzicht” zijn aperitief met de notabelen.

De wingerd, die de ramen van zijn huisje omlijstte, stond reeds vlamrood aan de gevel, de dahlia's bloeiden hard en fel van kleur in de tuin en 's morgens lag een koele nevel over de weiden aler de zon doorbrak en de hemel klaar en diepblauw over het dorp koepelde.

October kwam met veel goud en geel en tinten oud-bruin en roestrood, met zilveren spinnewebben in de heesters en paddestoelen langs het bospad en sneeuw-witte wolkschepen langs de hemel. De herfst geurde diep en bedwelmend en Coenraad Schillings leefde als in een roes. Men had hem zelden zo monter en opgeruimd gezien als toen hij naar het station liep met de vioolkist onder de arm en de acte-tas in de hand. De dag voor het concert wandelde hij in de straten van zijn oude stad. Hij droomde en sprak halfluide woorden en was gelukkig. Misschien liep hij wat meer gebogen dan anders en mogelijk blonk zijn haar onder de zwarte flambard zilverwitter dan voorheen, maar aan de dis van zijn gastheer was hij de oude charmante man-van-de-wereld, de hoofse causeur, die door de afgemeten statigheid van de deftige behuizing heenbrak als een ekster in een hoenderhof. Het plaatselijk nieuwsblad had een afgevaardigde gezonden om een interview, maar de man had nauwelijks een vraag kunnen stellen aangaande de antecedenten van den kunstenaar, over diens levensloop of over de successen gedurende zijn loopbaan als violist behaald, zo overvloeiend van jeugdherinneringen was het relaas geworden. Alleen toen de jongeman gelegenheid kreeg te vragen of Schillings reeds eerder te dezer stede was opgetreden, neep een moment zijn mond als in pijn op elkaar. Hij schudde enkel zijn hoofd en hij kon geen geestigheid bedenken om zijn verdriet te bemantelen.

Het oude concertgebouw voor feesten en partijen bevatte onder de kakelbonte

Wijsheid van den prediker

Deze woorden zijn van hem die koning was :
wie sprak als ik het ware woord der wijsheid ?
men kan mijn rijk bedekken met de boeken die ik las,
maar boek en woord, het was al ijdelheid.

Ik ging vermoeid uit het bloeiend tuinterras
en sloot de zaal waar het feest was toeberaid,
ik zond mijn danseressen aan de was,
want feest en dans, ook dat was ijdelheid.

Toen zat ik aan de poort van mijn paleis
en heb gezeten in het hete, dorre zand
het monotone boek der ijdelheid geschreven.

Er kwam geen scheiding tussen dwaas en wijs,
alleen een arme ijd'le dichter meer in 't land,
dien God in zijn verzamelwerk heeft bijgeschreven.

FERD. LANGEN

decoratie de deftigheid der stad toen het uur van zijn optreden aanbrak. In de solistenkamer onderhoudt Coenraad Schillings zich met de bestuursleden van de Organisatie voor Winterconcerten. Hij is levendig en opgewekt en vertelt anecdotes uit zijn artiestenleven alsof hij onder genoten is. Hij heeft neiging tot tutoyeren en joviaal doen en de heren weten niet goed hoe ze hun houding moeten bepalen. Ze lachen maar een beetje in een goede wil de violist wat tegemoet te komen. Af en toe legt deze de viool aan zijn wang en luistert naar de zuiverheid van zijn instrument. Tot men komt waarschuwen, dat het tijd is. De voorzitter gaat Coenraad Schillings voor naar het podium. Het is een grote brede man in een goedsluitende rok, maar hij loopt of hij een koe moet voorttrekken. Er breekt een bescheiden

applaus los als zij op het podium verschijnen en Coenraad met een diepe buiging zowel de voorzitter groet als zijn dank betuigt voor het welkom.

Dan wordt het stil. Er is een nieuwsgierige spanning in de zaal. Coenraad Schillings zal spelen. Hij is een oud stadgenoot. We zullen eens zien wat hij er van terecht brengt. Want het deftige publiek weet wat vioolspel is. Er hebben hier beroemdheden op de planken gestaan. En Coenraad Schillings heeft besloten te spelen voor al wat hij waard is. Hij zal het zich niet gemakkelijk maken met paradedstukken. Hij heeft een goed programma samengesteld. Hij zal dit kille nuchtere publiek ondersteboven spelen. Het zal niet weten in welk een hemel van muziek het is geraakt. Want Coenraad Schillings zal zich geven, meer en volko-

mener dan hij ooit voor zijn grootste concerten heeft gedaan. Hij zal triomferen. Hij zal een van hun stadgenoten zijn, van hun familie, voor wie men het beste bewaart. Hij zal zich niet boven hen verheven gevoelen en ze enkele stukjes muziek van uit de hoogte toewerpen als brokjes brood voor de honden. Neen, hij zal deze deftigheid overwinnen.

En hij speelt. Zijn muziek huivert door de lage ruimte van deze slechte concertzaal, van dit feestgebouw, deze bonte kermistent, thans gevuld met de onartistieke deftigheid van de kleine provincie-stad, maar beter geschikt voor hossende klanten. Hij speelt het dak boven zich open. Hij speelt tot aan de heldere lichtpunten van een sterrenbezaaide herfsthemel. Laten we nu niet aan het publiek denken, waartussen een enkeling het gezicht vertrekt alsof hij zal gaan schreien, waartussen een eenzaam mens een genoot ontmoet, waartussen een vrouw naar een kind verlangt en een man aan God denkt. Laten we niet opmerken hoe plichtmatig het applaus klinkt, zoals het klonk na het spel van welke andere beroemdheid ook, want de deftigheid van deze stad loopt niet te koop met haar ontroeringen. Laten we dicht bij Coenraad Schillings zijn, die het concert van zijn leven speelt, die zijn leven speelt in een roekeloze overgave.

Laten we hem ondersteunen als de laatste noot aan zijn instrument ontvloeit, als het publiek staande applaudiseert, hetgeen het plaatselijk blad als een uitzonderlijke gebeurtenis zou memoreren, als Coenraad Schillings niet meer buigt maar grauw van vermoeidheid en inspanning losjes met de hand wuift, zoals een schooljongen onder makkers, en gelukkig naar de mensen lacht; als hij tenslotte de armen uitbreidt, alsof hij allen aan zijn hart wil drukken. Als hij plotseling de hand naar zijn keel brengt en een korte hoest poogt te onderdrukken. Als hij wankelt en de arm grijpt van de voorzitter, die met een grote krans naast hem is gekomen. Als deze het huldeblijk moet laten vallen om Coenraad Schillings op te vangen aan wiens krachteloze hand viool en strijkstok ontglijdt en op wiens gelaat een glimlach van uiterst geluk ligt, als men hem voorzichtig en onder doodse stilte wegdraagt.

JAN H. DE GROOT

Winterzon

Foto M. Miché

Toen we, in het uiterste noorden van de provincie Groningen, het dorpje Pieterburen binnenreden, waren we eenigszins teleurgesteld. Het dorpje was wel erg vredig en rustig, maar er was zo ogenschijnlijk niets dat ook nog maar enigszins herinnerde aan de „parrochiani Sacti Petri", zoals het plaatsje in 1371 heette, toen het voor het eerst in een officieele oorkonde werd vermeld. Langs de lange, geasfalteerde straatweg stonden enkel hele en halve boerderijen, enkele arbeidershuisjes en verder een paar winkels, allemaal gebouwd in dezelfde, smakeloze stijl, zonder enige merkwaardige tekening of typering. Hier was geen antiek gevel-tje te vinden, geen oud huisje, geen ruïne. Alleen dan de kerk, waarvan we de smalle, spitse toren reeds op verre afstand hadden gezien, en de plaats van het voormalige roversslot. Het roversslot! Maar opnieuw schoot ons voorstellingsvermogen danig te kort. Wie kan door de uitgestrekte, vlakke Ommelanden, waar de gronden zwaar zijn van vruchtbaarheid en rijkdom en de talloze reusachtige, kapitale boerderijen even zovele getuigen zijn van de materialistische zin der Groninger boeren, nog de schimmen zien dwalen van zwarte ruiters en rode soldeniers? Hier is alles zoo klaar en nuchter, zo door en door nuchter. Dit land kent geen geheimenissen. Maar toch... Toen wij des middags in iets dat zich wel heel erg onbescheiden „hotel" had genoemd, ons brood aten en wij aan de praat geraakten met de gemoedelijke waardin, bleek ons dat hier het verleden nog niet gans en al was vergeten. De kerk werd ons dadelijk aangeprezen als de mooiste van de Ommelanden en de voormalige burcht was, wilde men onze vertelster geloven, een stapelplaats geweest van aardse schatten. Echter, wij waren hier niet gekomen om ons op de hoogte te stellen van de vergane rijkdom van de ridders to Dijke. Ons had iets anders getrokken. De romantiek van den zeerover, van de Moorsee liefdes-geschiedenis, van den watergeus Sonoy, de romantiek die zo zeldzaam contrasteerde in deze landouwen. Spoedig na de middag gingen we dan ook op zoek naar de plaats waar de oude burcht had gestaan.

De burcht

Na een imposante populierenlaan doorgereden te zijn, kwamen we op het erf van een boerderij. Dadelijk trokken de hoge zijmuren van de schuur, die men zo nergens in de gehele provincie ziet, onze aandacht en toen we ook de steenoude zonnwijzer in de tuin ontdekt hadden, wisten we op historische grond te staan. Een jonge boer trad ons gediensig tegemoet. Zijn vlotheid van optreden, zijn spraakzaamheid en zijn tongval deed ons reeds dadelijk vermoeden niet met 'n Groninger te doen te hebben, en inderdaad vertelde hij ons later een Hollander van geboorte te zijn en dat hij deze boerderij slechts tijdelijk beheerde. Maar niettemin bleek ook hij hevig geïnteresseerd te zijn in de geschiedenis, die zich op dit plekje grond had afgespeeld, want talloze bizon-

derheden van de Dijkema-burcht konden we van hem vernemen. Hij vertelde ons dat deze erf vroeger de plaats was van het schathuis (d.w.z. veehuis) en het koetshuis en dat ook de oude schuur nog

EEN ZEEROVER AAN DE WADDENZEE

dateerde uit de glorie-tijd van het geslacht to Dijke. Over een dam in de brede gracht achter het erf bereikten we daarna een ongeveer vierkant stuk land, waarop de burcht heeft gestaan. In plaats van een dam lag daar vroeger een ophaalbrug en het fraaie, roestvrije hek waarvan de brug voorzien is geweest, konden we nog op het erf bewonderen. Onder het vertellen van den boer verdwenen de eeuwen, en zagen we voor onze ogen opnieuw één van de interessantste burchten oprijzen die dit merkwaardig land heeft gekend.

De Dijkema-burcht is gebouwd in het begin van de 14e eeuw. Het grote, stenen huis lag oorspronkelijk op een zandplaat in het wad en dus achter de dijk. De eerste bewoner waarvan de kroniek vertelt, is een zekere Focke to Dijke, die omstreeks 1406 de burcht bewoonde. Hij moet een zeer berucht zeerover zijn geweest, want een honderd jaar later wordt zijn naam nog met schrik en vrezin in de kronieken genoemd. In de 15e eeuw waren er aan de kusten van de Noordzee en in het bijzonder aan de Friese kust algemeen veel kastelen, die bewoond werden door onversaagde zeeschuurmers, meestal van hoge geboorte, die de monden van Eems en Weser en de Wadden onveilig maakten. Eén van deze nu was Focke to Dijke. Hij had aan de platte uitzicht-toren van zijn kasteel ringen laten maken, waar zijn zeeroversschuiten zich aan vast konden leggen. Dat deze Focke algemeen berucht was, blijkt wel uit de bewering, dat Jacob van Lennep in zijn Ferdinand Huick, als hij van den op strandroof belusten heer van Murèl spreekt, daarbij Focke to Dijke op het oog had!

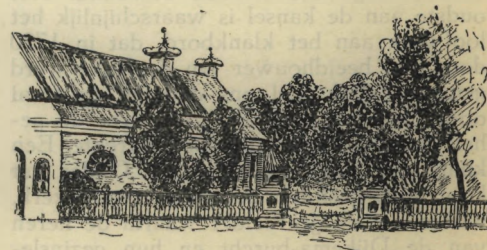
Zijn vrouw die hem overleefde en na hem op de burcht regeerde, probeerde door overvloeiende milddadigheid met de door roof verkregen goederen, haar zielerust te herkrijgen. Zij heette Oda to Dijke en bepaalde in haar testament van het jaar 1448 dat zij naast haar man in de door haar aan Pieterburen geschonken kerk wilde begraven worden. Verder schonk ze aan deze kerk nog een prachtige, grote klok, en een rijke som geld om misgewaden te kunnen kopen en verbouwingen aan te kunnen brengen. De pastoor kreeg van haar nog 31 gulden, haar beste paard, zeventien zilveren lepels en een zilveren beker. Op die manier werden nog talrijke

priesters en kerken in de Ommelanden met haar giften bedeed. Aldus probeerde ze de daden van haar man weer goed te maken.

Haar zoon Abele geheten, vocht mee in de strijd tussen Schieringers en Vetkopers, die in die tijd woedde, aan de zijde der Vetkopers. Waarschijnlijk is hij in die strijd gesneuveld, want van hem is verder tenminste niets bekend.

Na dit gezin werd het slot bewoond door talrijke andere edele heren, waarvan de kronieken noch de kerkelijke archieven ons echter bijzonderheden hebben nagelaten, zodat we wel mogen aannemen, dat ze voor de geschiedenis van weinig belang zijn geweest. Pas in 1594 krijgt de Burcht weer meer betekenis. Dan neemt de beroemde watergeus Diederik Sonoy, gewezen gouverneur van Hollands Noorderkwartier, er zijn intrek en blijft er tot aan zijn dood in 1597. Moegestreden sleet hij daar de laatste jaren van zijn leven, waaraan een beroerte een einde maakte. Zijn begrafenis in de kerk van Pieterburen werd bijgewoond door graaf Willem Lodewijk, toen stadhouder van Groningen en Friesland. Ter nagedachtenis van Sonoy en zijn echtgenote, Maria van Malsen, werd in de kerk een rouwbord opgehangen. Een wel erg romantisch en tegelijk tragische geschiedenis heeft zich tijdens het verblijf van Sonoy op de Dijkema-burcht afgespeeld. Een Moor, die reeds 20 jaar knecht in dienst van Sonoy was, had zijn heer ook naar het eenzame slot in het hoge Noorden gevolgd. Daar werd hij vurig verliefd op een dienstmaagd van het huis. De aangebedene Pieterburense schone schonk echter de voorkeur aan een blanken boven een zwarten minnaar. De jaloursheid bleef niet uit. In een vlaag van hartstocht doorstak de Moor met een mes eerst zijn geliefde en daarna den knecht, zijn medeminnaar. Tot loon voor zijn euveldaad werd de moordenaar enige dagen later achter de dijk op 9 Oct. 1596 onthoofd. Het is jammer dat dit verhaal niet tot den tijdgenoot Shakespeare is doorgedrongen. De Moor van de Dijkema-burcht heeft daardoor de kans gemist bekend te worden als zijn zwarte broeder van Venetië.

Onder het vertellen van den boer, die deze geschiedenissen kleurrijk en met een humoristische inslag wist te verhalen, was de lucht steeds meer en meer betrokken. Na des morgens zomerblauw te zijn geweest, dreigde nu vanuit de grauwe wol-

De boerderij op de plaats waar de oude burcht heeft gestaan. Merkwaardig zijn de hoge zijmuren van de schuur en het fraaie roestvrije hek op de voorgrond, die beide nog uit de tijd van de burcht stammen. Tekening van Aaf Vegter.

ken van alle kanten de regen. Een gure, natte wind, deed de rijpe korenhalmen buigen.

„En de ondergang van de burcht?“ vroegen wij.

„Die is niet bepaald glorieus“, lachte de boer. „Voor 2400 gulden werd het huis aan den molenaar van Eenrum verkocht, met de voorwaarde dat het voor 1 September 1903 met de grond gelijk gemaakt moest zijn.“

We zwegen verbaasd. Hadden onze voorouders zo weinig eerbied voor historische bouwwerken gehad, dat ze voor zo'n klein bedrag...

„Och,“ vergoedelijkte de boer, die het protest van ons gezicht had gelezen, „dit kasteel was een ruïne geworden. Maar dat daar trotsert de eeuwen!“ Zijn zwarte, door het werk gekromde vinger, wees naar de spitse toren van het Godshuis, die wij juist door de boomen konden zien. „Het boetegeschenk van de zeeroversvrouw.“

Een grijze mist was over de velden getrokken. De eerste koude druppels voelden we reeds vallen. Vlug namen we afscheid van den vriendelijken boer, na hem voor zijn inlichtingen bedankt te hebben, en gingen de weg die vrouwe Oda to Dijke eeuwen geleden zo vaak was gegaan...

De kerk

De koster, die nogal een eindje van de kerk verwijderd woonde, vertrouwde ons dadelijk de zware sleutel toe. Waarschijnlijk minder om onze eerlijke gezichten dan wel om het onbehagelijke van een wandeling door de zo langzamerhand neerplensende regen. Niettemin voelden we ons toch verheerlijkt met het kostbare voorwerp in ons bezit, en openden plechtig de zware kerkdeur, wat echter niet zo gemakkelijk ging. Toen het ons eindelijk was gelukt, stonden we in een donker portaal en na nogmaals de hindernis van een paar gesloten deuren overwonnen te hebben, lag de kerk open voor ons. Een ogenblik keken we verrast rond. Het grijze licht, dat door de spitse, gotische boogvensters naar binnen viel, het hoge, koepelvormige koor gaf aan deze kleine kerk een intieme sfeer, die ons verstillde. Maar al spoedig raakten we in geestdrift voor de prachtig gebeeldhouwde kansel in Lodewijk de XVI stijl met zijn zinnebeeldige figuren en het wapen der Alberda's, een der riddersgeslachten die de burcht lange tijd hebben bewoond. Het oudste aan de kansel is waarschijnlijk het loofwerk aan het klankbord, dat in 1720 door den beeldhouwer Jan de Rijke werd gemaakt. Ook viel ons dadelijk de fraai doorlichte boog op, die zich over de gehele breedte voor het koor uitstrekte. Een knap stuk minitieuws snijwerk. Onder het koor zelf, gesloten door een zware zerk, wisten we de grafkelder waarin de heren van de Dijkema-burcht en hun gezinsleden begraven werden. Als de laatste werd in 1854 Willemine Jeanne Alberda van Dijkema er bijgezet. Behalve de verschillende rouwborden, zagen we in het koor ook nog het, eveneens fraai bewerkte

heerengestoelte, waarin de vroegere edelingen hun plaatsen hadden. Merkwaardig is dat het koordak, bestaande uit kruisribgewelven, ongeveer twee meter hoger is dan dat van het overige deel van de kerk. Dit komt slechts zelden voor. In de provincie Groningen wordt alleen iets dergelijks gevonden in de Martinikerkerk te Groningen. Vermoedelijk in 1600 werd de rechthoekige kerk vergroot met een dwarsarm, zodat de plattegrond thans die van een halve kruiskerk is. Het oorspronkelijk orgel dateert van 1698 en werd gebouwd door den bekenden Hamburgsen orgelbouwer Snitger, die daarvoor 550 gulden ontving! Op het ogenblik is het helaas vervangen door een nieuwe. In 1922 brak er door een omgekantelde stoff tijdens het Kerstfeest brand uit in de kerk. Een gedeelte van het houtsnijwerk van de ballustrade ging daardoor verloren, maar werd later weer bijna onzichtbaar hersteld door den Groninger beeldhouwer Haver.

Toen we de kerk genoeg bewonderd hadden, waagden we ons in de toren, die eraan vastgebouwd staat. Het was in waarheid een waagstuk, want de steile trappen en vermoldde balken zagen er

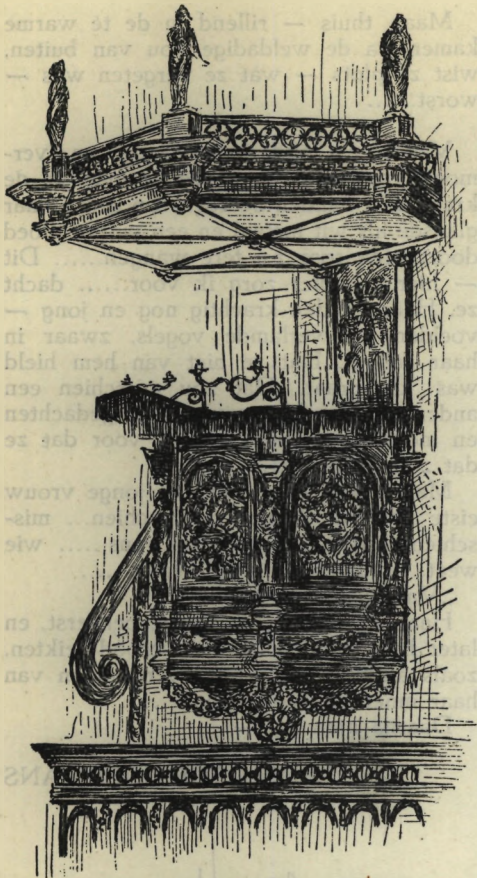
nu niet bepaald stevig uit. Bovendien bezeugen de vele spinnewebben voor de trapopeningen wel, dat de oude toren zich niet in een druk bezoek mocht verheugen. Na een tijd geklommen te hebben (we hadden vergeten de treden te tellen, maar het moeten er talrijke zijn geweest) bereikten we de klokken. Er waren er twee, een kleine en een grote, waarvan de laatste de inscriptie van Oda to Dijke droeg. Deze klok moet dus wel zeer oud zijn geweest.

We stonden een ogenblik zwijgend te luisteren. Buiten hoorden we het gestadig ruisen van de regen. Een wonderlijk gevoel overviel ons. Een gevoel alsof de vergane eeuwen slechts minuten waren geweest. De regelmatige tik van het uurwerk boven ons klonk zwaar, ja zelfs sinister in deze oude toren.

Toen de klepel vlak boven ons hoofd begon te bewegen en de klok plotseling met dreunende slagen begon te slaan, schrokken we hevig op uit ons gepeins. We liepen naar de openingen in de meterdikke muur en zagen uit over de wijde Ommelanden. Een grijze waas bedekte het land en sloeg het helle gele van de om-

De kerk gezien van de achterzijde, met het verhoogdak en de aparte ingang voor de edelingen.
Tekening van Aaf Vegter

De fraaie gebeeldhouwde kansel in Lodewijk XVI-stijl. Tekening van Aaf Vegter

ringende korenvelden neer. Geen mens vertoonde zich op de glimmende wegen, alles leek vreemd en uitgestorven nu. In de verte, nauw zichtbaar, liep een ijle, donkere lijn: de dijk. Daarachter werd de zee steeds meer en meer terug gedrongen. Daar werkte men aan het grote inpolde-ringswerk, een 6000 m. lange dijk waar-door honderden hectaren vruchtbaar land werden gewonnen. De eeuwen gingen voort, de landen veranderden, de burchten verdwenen, geslachten stierven uit, en nog lag daar vlakbij aan onze voeten het Godshuis, gesteund door de fundamenten die de tijd onveranderlijk doorstaan.

Toen we moe van het kijken weer de toren afdwaalden, vlogen duiven boven onze hoofden koerend op en dwarrelde het stof om ons heen. Buiten gekomen duizelden we even in het volle daglicht. De druppels, die reeds door de eeuwen-oude beuken lekten, deden ons een ogen-blik verkild huiveren.

FERD. LANGEN

*Bemint men iemand recht en wel
zoo zal men hem voor metgezel
begeeren en betrachten.*

*Bemint gij God, waarom en gaat,
daar God zoo lange u wachtend staat,
gij God, o mensch, niet wachten?*

GUIDO GEZELLE

DE OUDSTE THUIS

Ze zaten in de grote zitkamer. — Vader en Jeanne. Vader, die z'n krant tot het allerkleinste kleinigheidje gelezen had, rookte bedaard z'n pijp, de voeten gestrekt in bengelende pantoffels — wat Jeanne grondig irriteerde, en waar hij, even zoo grondig, onbewust mee door-ging.

Jeanne breide. Haar naarstig toegebo-gen hoofd over lichtblauw breiwerk, een geheimzinnig gewrochtsel voor de twee-ling van Mies, ving het licht van de niet toereikende schemerlamp. De klok sloeg zes. Rook prikkelde haar keel. Ze hoestte:

„Vader, zullen we nu de groote lamp maar aandoen?”

„Ach — hm — 't ja — als je er be-hoeftte aan hebt”, zei de oude man tus-sen de rookwolken door.

Jeanne wuifde ze weg.

„Nu ja — behoefte — behoefte.”

Ze voelde zich weer kriegel worden — en trapte met haar voet: „Wèg... snert-hond.”

Kees, even oud als de baas, schoof zijnsweegs naar de haard.

„'t Ja — licht is duur Janetje.”

„Ach wat — alles is altijd duur bij u.”

Ze had bijna gezegd: u bent óók duur, met zoo'n pensioen voor het Rijk. Maar dit verzweeg ze toch. —

O, dat gehate schemeruur. Ook toen Moeder nog leefde, kon zij, Jeanne er niet tegen. Maar toen was Mies tenminste nog thuis!

Die gare, die deed altijd alles maar. Mies zou nu al lang de knop hebben om-gedraaid en er zou ook nog niet eens veel

van gezegd zijn ook. Gek — twee zusters toch — twee eigen kinderen, maar 't enige verschil was: Mies was de jongste en zij de oudste. Idiote gewoonte van de hele wereld om de jongste te verwennen en toe te geven en een oudste kind voor te stellen als ernstig voorbeeld van alle mogelijke uit te denken deugden. Haar breinaald gleed op de vloer. Ze raapte haar niet eens op, maar haar lege hand ving een van de gele trotse tulpen in de gemberpot op 't kleine tafeltje..... Bloemen..... Ze zou ze kunnen liefkozen, die blanke, gave, koele bladen, hun sterke ranke gebogen stengels, die de kelk droe-gen, fier en gelukkig. Ja — een bloem zag er gelukkig uit.....

Vaders stoel verschoof. Moeizaam reikte hij naar de asbak. Maar Jeanne gaf hem al.....

„Dank je kind..... dank je..... zeker zo eten?”

„Ja — ik ga vast de tafel dekken — blijft u hier nog wat zitten?”

Maar hij rees bedrijvig ook op.

„Nee, nee, nee..... twee lichten op — dat hoeft niet — da's verkwisting.....”

Maar Jeanne tripte al licht door de eet-kamer met bordjes en schaal-tjes. — Ze had 't maar half gehoord. Ach, Vader werd oud, wel vroeg, maar daarom toch oud..... en zij... misschien óók — want zo'n humeur als de laatste tijd..... o..... ze kende vaak zichzelf niet meer.....

Ze keek verbaasd op een leeg schaal-tje..... geen worst meer? Zou Kees weer gegapt hebben?

Ze floot.

O, dat gehate schemeruur....

Maar Kees kwam niet. Hij dacht met toegeknepen ogen: eerst weggetrapt — blijft weggetrapt.....

„Ik ga even wat halen Vader — de worst is op.”

„Worst op — worst op — nou kind, dan maar geen worst.”

„Ach — de onzin toch Vader! Waarom niet — u doet of u doodarm bent — en 't is goed ook voor u. Zoveel eet u niet.”

„Nee — daarom juist.”

„Nee — daarom juist wel.”

Maar als ze op straat loopt, plots met haar gloeiend warme wangen in milder koude avondwind, krijgt ze weer dat steeds ingetoomde verlangen, om weg te lopen, te draven desnoods, ergens heen — ergens heen alsjeblijft. — Want weer, als zo dikwijls tegenwoordig, weet ze, fel en klaar: dat ze dit niet lang meer zo uithouden kan. Er moet voor haar toch ook ergens zijn, een vrolijk huis, een zonnig leven — een eigen haard — een eigen tafel.....

Mijn
Levensboek

Ze glimlacht in zichzelf. — Mies, die zei: een eigen tafel, waaronder je je eigen benen kon steken..... Ze keek omhoog — de lucht klaar en doorzichtig — een albasten kom, de Hemel — vol flonkerend sterrenstof..... Nee — nee, ik wil toch ook eens een eigen huis hebben..... Dit kan toch mijn „Léven” niet zijn..... Ze dacht het plotseling hulpe-

N. VAN TUIL

loos. — Die éne teleurstelling in je vroege jeugd — was je dan als een geschondene? Was je dan ineens gemerkt als één, die een oude jongeuffrouw zou worden?..... 't Was nu toch niet meer zoals vroeger in de tijd van de familie Coornvelt? — Nee, maar eenzamen waren er in alle eeuwen het hele leven door.....

Waarom duizend anderen wel..... en zij niet?

En Vader — die zoo oud werd en in een soort bezetenheid gierig werd op alles en nog wat?

Mies zei: „Kind — let er niet op — een oude man.”

„Ja, ja, ja, maar ik moet er mee omgaan.....”

„Kom maar veel bij ons.....”

Maar dat wou ze óók niet. Alles wat Mies had, kon haar ellendig maken — en wat had je, als je het een poosje bezat? Nog minder dan tevoren. Hoe ellendig voelde ze zich, als ze een avond had opgepast bij de tweeling — en het kleinste kind in de wieg.

„De jongens zijn zo dol op je”, vertelde Mies enthousiast. „Niemand kan zulke verhalen vertellen als jij.....”

't Ja..... er staan wel meer mensen aan de verkeerde kant van het leven.....

„En 't geduld dat jij hebt met ze.....”

Er zijn wel meer mensen, die moeten wonen in een doodlopende straat.....

En Mies zag haar niet in haar slechte dagen en uren. Mies kende haar niet — zij zichzelf dan des te beter.....

Dat was het juist — dit, wat ze niet kon uitdenken: Waarom de een met al die kleine lieve dingen van het Leven was bedeed — en het aanvaardde alsof 't vanzelfsprekend was, terwijl een ander met hunkerende handen en een hongerige mond en een verlangend hart aan de kant stond.....

„Kijk uit mens!” — Ze was opgebotst tegen een loopjongen — met twinkelende ogen onder zijn petklep en een vieze neus. Tranen sprongen in haar ogen..... Ga weg mens.....

Ze kocht bij de slager benodigdheden voor de volgende dag. — Wat moest ze ook nog meer halen..... kon 't niet bedenken.....

Maar thuis — rillend in de tē warme kamer, na de weldadige kou van buiten, wist ze plots — wāt ze vergeten was — worst.....

Vader, z'n oude ogen, rood en vermoeid, zag voor de zoveelste maal in de krant. Z'n handen beefden, z'n grijze haar glansde als wit metaal en een warme gloed doorzeefde rose z'n tere wangen..... Dit — hier..... hier zorg ik voor..... dacht ze. Haar handen krachtig nog en jong — voelden als verlamde vogels, zwaar in haar schoot. Dat ze niet van hem hield was kletspraat. Dat zou misschien een ander denken. Als ze van haar gedachten en moeiten vertelde. Stel je voor dat ze dat zou kunnen.....

Maar haar jeugd van nog jonge vrouw eiste andere dingen... Misschien... misschien kwam het nog wel eens..... wie weet..... later..... Altijd later.....

„Vader, gaat u bidden?”

Haar stem, vlak, ijl, rustig, beheerst, en later haar handen die hem brood reikten, zoals altijd..... die niets verraadden van haar innerlijke worsteling.....

Daarna aten ze. —

Z. PLOEGER-GERMANS

In 't boek mijns levens, waar mijn daden staan, zijn vele bladen zwart beschreven met schuld en boete uit mijn leven en wat ik sprak en zweeg en heb misdaan.

En ied're dag wordt weer opnieuw geboekt..... hoe schuld bewust sla ik de bladen, die eigen zwakheid zóó verraden, nu om en om — bedroefd — Mijn ziele zoekt

Een blad, dat liebleik nog wezen moet, waar enkel „liefde staat geschreven, daar is mijn ziel bij stil gebleven toen 't openviel bij wat mij danken doet.

En vragend vouw 'k ontroerd mijn handen saâm; wat ook mijn daden verder schrijven o, laat dat woordje „liefde” blijven, in vlammend schrift geboekt ook déze naam.

GEDOOFD LICHT

Cornelis Klomp is een gezien man in ons dorp.

Hij is een beetje rauw in de mond, maar hij heeft een hart van goud. Als hij een arm mensch kan helpen, dan zal hij het niet nalaten.

Kees Klomp, dat is de timmerman, die voor ons alle karweien verricht, die we zelf niet kunnen. Als we een nieuw rad in onze kruiwagen moeten hebben, omdat het oude in duigen viel, als we heelemaal een nieuwe wagen moeten hebben, zooals bakker Ples, die met zijn kar halsoverkop in een sloot ging rijden met het gevolg, dat er aan de oude kar niks meer heel was, kortom, bij alle timmerwerken, die we zelf niet op kunnen knappen, gaan we naar de werkplaats van Kees Klomp, we maken even een praatje over het weer en de jongste preek van den dominee, en daarna geven we aan den timmerman onze opdracht.

In de werkplaats van Kees is het altijd gezellig. Het is een genot om te zien hoe hij met zijn beide jongens het werk verricht. Drie zonen heeft Kees en een dochter.

Liekele en Berend werken bij hun vader in de timmerwinkel.

Dirk, zijn oudste, is tegen de zin van zijn vader op een slechte dag het huis uitgelopen, Dirk was een beetje anders dan een ander, die wilde wat meer van de wereld zien, die wilde niet altijd voor een paar centen per uur achter een schaaftank staan, hij wilde de wereld in. Ergens in het zuiden van Limburg, dicht bij de Deutsche grens, werd hij mijnwerker. Het is voor Kees een raadsel, hoe een mensch het licht van Gods lieve zon kan ontvluchten door onder in de grond te kruipen. Hij heeft wel tegen Berend te keer gegaan, maar tenslotte kun je de kin-

deren niet aan je huis vastbinden.

Kees Klomp hield van al zijn kinderen. Hij hield het meest van Riek, zijn dochter. Waarom?... Wie zal dat zeggen... Misschien hield hij van haar het meest, omdat ze gebrekkig was, om haar ronde rug, misschien ook hield hij van haar het meest, omdat anderen niet van haar hielden, want Riek had een moeilijk karakter. Ze was driftig en humeurig. Ze deed haar werk niet met een vriendelijk en blij gezicht. Van Riek kreeg niemand een goed woord te hooren, ook de vader niet. Toch was hij gek op haar. Hij ontzag haar in alles. Hij sprak haar voor als een ander kwaad van haar zei. En als Liekele of Berend in huis onvriendelijk terug deden tegen haar, dan konden ze er verzekerd van zijn, dat er een lelijke wind ging waaien.

Voor zijn dochter Riek had Kees zelfs een apart spaarbankboekje aangelegd. Geregeld bracht hij van zijn inkomsten er iets heen, dat legde hij voor haar op zij, voor later, als hij niet meer voor zijn kind zou kunnen werken, dan zou ze voort kunnen leven van de gelden, die hij voor haar had bijeen gebracht.

Van Riek mocht niemand een kwaad woord spreken, dan stooft Kees op, dan begon hij van drift te stotteren en leelijke woorden naar buiten te gooien, dan kon je het allerbest maar uit zijn buurt gaan. In zijn mond was Kees wel eens een beetje rauw, maar toch, hij meende het niet zoo kwaad, zijn hart zat onder een ruwe bolster, maar de kern was goed.

Nu er 's avonds in ons dorp geen lichten branden kan het soms knap donker zijn. Als het een beetje nevelig is, zoodat zelfs de sterren achter de mistige nevel wegschuilen, dan zie je bij nacht en avondtij geen steek.

Dan is het bij ons gevaarlijk en dan kan je beter binnen bij de warme kachel blijven zitten.

Wij hebben een kanaal door het dorp loopen, een lang kanaal.

Daar vaart zoo om de anderhalve week nog wel eens een schip door, een turf-schip, of een kunstmestschip.

Een drukke scheepvaart hebben we niet. In de zomer, als het water van onze vaart een tijdlang niet stroomt, omdat men niet maakt, dan ligt er een dikke laag groen kroos over het water.

Je zou haast gaan denken, dat je zoo naar de overkant kan loopen over dat groene kleed.

Probeer het maar niet, want onze vaart is geweldig diep. In de zomer dan staat er nog wel een dikke twee meter water en in de herfst en in de winter, nou dan mag je wel zeggen, drie of vier meter. Dat is voor de slappe scheepvaart zoo gemaakt, zie je. Of misschien is het nog meer gedaan voor de werkverschaffers, want die hebben een jaar geleden het kanaal op diepte gebracht.

Als het 's avonds zoo pikkedonker is, dan mag je wel oppassen, want dat kanaal ligt zoo verraderlijk gemeen naast de weg.

Er is op een morgen bij een flauwe

bocht een fabrieksarbeider ingereden, het was nog zoo donker en zijn fiets was een beetje heel veel afgeschermd zie je...

Die fabrieksarbeider hebben we er twee dagen later pas uit kunnen halen, want niemand wist waar hij in de donkere morgen er precies ingereden was.

Zoo mag je dus wel altijd goed oppassen, want dat water is zoo verraderlijk diep. Je mag wel een lichtje meenemen, als je 's avonds nog uit wil... Ja, neem dan maar een lichtje mee, en pas dan nog op, want toen Riek op een donkere avond naar de Vereeniging moest had ze ook licht meegenomen.

Ze moest er een inleiding lezen over de Sabbath.

Het was geen druk bezochte vergadering.

De meeste meisjes zullen het te donker hebben gevonden.

Tegen half negen was het afgeloopen en Riek ging nog maar even met haar vriendin mee, die naast het vereenigingsgebouw woonde. Ze bleef er niet te lang zitten bij die menschen, want anders gingen haar ouders misschien ongerust worden. Het was wel bar donker ook deze avond.

„Zullen we jou maar niet even weg brengen Riek?... Wacht anders even tot Kees terug komt dan kan die je naar huis brengen.”

„Welnee menschen... Ik heb mijn lantaarn bij me en ik vind de weg wel hoor... Welterusten!”

De donkerte van de nacht hing zwaar over het dorp.

Riek stond even stil om zich goed voor te stellen waar ze was.

Zoo donker als vanavond was het toch nog bijna nooit geweest.

Maar ze had haar lamp en de weg kende ze.

Flauw glom het licht van haar zaklantaarn over de weg. De mist verdoezelde de lichtstralen tot een grijzige lichtplas op het pad. Buiten die kleine lichtvlek was het aardedonker.

Riek hoefde niet ver meer. Nog ongeveer driehonderd meter, eerst nog een flauwe bocht in de weg. Daar was ze nu

zeker vlak bij, ze veranderde een klein beetje van koers, ze liep een klein beetje meer naar rechts...

Ze straalde haar lichtbundel een beetje voor haar uit om te zien, waar ze ongeveer was, maar de zwakke stralen ketsten af en vervloeden in de nachtmist...

Waar was ze nu ongeveer? ... Schoot ze wel op... Ze zou een beetje harder gaan lopen...

Plotseling struikelde ze... viel met een slag voorover... De kou van het water beet in haar gezicht, in haar handen, drong door de kleeren in haar lichaam...

Een doordringend gegil snerpte door de nacht... Het sloeg tegen de huizen op... het bleef hangen in de ooren van de menschen, die achter de kachel hun krant lieten vallen...

Wild springt oude Maarten overeind, zijn oogen staan verschrikt en wijd.....

„Er ligt er een te water... hier voor het huis!!!”

Met zijn zoon vliegt hij naar buiten. Ze zien nog boven het water heel even het schijnsel van een brandende lantaarn, die een verkilde hand wanhopig vastklemt... Ze hooren nog even het gillen..... Dan verdwijnt het licht. Het gillen smooft weg in een zacht gebrobbel.....

Oude Maarten knipt een lichtje aan...

Hij staat aan de kant van het kanaal tot aan zijn kniën toe in het water... Kees, zijn zoon, die jaren met asthma sukkelde staat tot aan zijn middel in het water.....

Dwaas strijkt hun kleine lichtje over het koude water...

Kees zijn borst piept en hijgt harts-tochtelijker dan gewoonlijk. Ineens vliegt hij naar huis om een ladder... Oude Maarten schreeuwt zoo luid hij maar schreeuwen kan.....

Hij staat nu weer op de oever..... zijn lichtbundel laat hij dwaas om zich heen zwaaien..... Hij vliegt heen en weer aan de kant van het water..... Waarom heeft Kees nu zoo lang werk met de ladder.....

Eindelijk komt Kees terug..... Er komen meer menschen... Het duurt maar even of er zijn tien, twaalf, dertien lichtjes, die over het water glimmen. Vele handen grijpen naar de ladder om die vooruit te schuiven over het water...

„Waar was het?...”

„Vader!... Waar?...”

„Hier..... nee daar..... nee toch meer hierheen, geloof ik...”

Oude Maarten loopt heen en weer, hij weet het niet meer. Hij is het vergeten.

„Wie is het?...”

„Ja, wie is het...” Niemand weet het. Het was iemand met een lantaarn.

Menschen hollen met haken, met lange latten. Ze hebben de ladder van Kees weer op de wal getrokken, daar kan je op het ogenblik niets meer mee beginnen.

Ze duwen met de haken in het water. Ze zoeken voorzichtig en nauwkeurig op de aangewezen plaatsen.

„Wie is het?”

„Wie durft er vragen aan Kees timmerman of Riek al thuis is gekomen?”

„'t Is Riekje... 't Is Riekje van Kees Klomp...”

Men plonst met de haken en met stok-

ken in het water.

Gerrit Venema zit in een klein bootje en laat zich met een lang touw vasthouden, in zijn hand houdt hij een lange tuinhark daar diept hij mee, daar peilt hij mee in het zwarte water.

Aan een boom spijkert men een looplamp, die nu over het kanaal schijnt.

Het is nu zwart van mensen geworden bij het kanaal. Men heeft een paar auto's aan laten rukken, die staan met de koplampen ook over het water te schijnen.

Kees Klomp is gewaarschuwd. Nee, Riek is niet thuis gekomen.

Riek is niet thuis gekomen! Het is Riekje die in het water ligt!!!...

Ze ligt nu op de bodem van het ver-raderlijke kanaal... Ze ligt daar in de koude nacht, in het water... En niemand kan helpen.

Niemand kan haar er meer levend uithalen.

Kees Klomp zit als verlamd op zijn stoel, als hij het hoort. Hij kijkt zijn vrouw aan. Zijn mond gaat open. Hij kreunt...

Hij wil naar buiten gaan. Hij wil in het

kanaal springen, hij, de sterke Kees Klomp, die nooit heeft leeren zwemmen, wil als een volleerde zwemmer een groote duik maken om zijn kind te redden. Maar hij doet het niet. Hij kan niet eens van zijn stoel opstaan. Het is of hij zit vastgenageld, of zijn beenen verlamd zijn.

Twee uur later, brachten ze haar thuis. Ze hadden haar gevonden, en haar eene hand omklemde nog de zaklantaarn.

Toen ze op haar bed lag, toen ze haar gewassen en gekamd hadden, stond Kees Klomp naar haar gezicht te kijken.

De wangen waren met een lichte blos bedekt. Haar roode lippen waren half geopend alsof ze lag te slapen.

Kees stond er naar te kijken, en hij wist niks te zeggen. Hij kon geen woord over de lippen krijgen. Alleen friemelde hij met zijn handen aan de revers van zijn jas, zooals een mensch doet, die erg zenuwachtig is. Hij begreep het niet. Zijn verstand kon er niet bij. Het was niet waar... Het kon niet waar zijn.

De volgende dag stond Kees met zijn beide zonen weer in de werkplaats.

Kees werkte aan een karwei. Hij had het zwaarste gezocht wat hij vinden kon. Stilzitten kon hij niet. Hij moest werken,

hij moest nu zwaar werken. Zijn pezige armen omklemden het hout. Hij greep een boomstam, de zwaarste die hij vinden kon. Hij boog zich, zijn spieren zwollen op. De aders op zijn hoofd werden dik en blauwig rood. Op elke andere dag zou hij Liekele hebben geroepen, hij zou gezegd hebben: „Kwajong! Help je zwakke vader eens dit houtspaandertje opbeuren”.

Nu niet. Nu kreunt hij even, hij bijt op zijn lip. Zijn ledematen kraken in hun gewrichten. Hij strompelt in de werkplaats rond, hij laat het hout op de zaagbank neervallen.

Klamme zweetdruppels staan op zijn voorhoofd, die veegt hij weg met een ruw gebaar. Hij brengt de machine op gang. De zaag snerpt door het hout van de stam.

Werken... zwaar werken moet hij, nu het verdriet hem achter in de keel schroeit.

Aan de schaaftank staat Liekele te werken aan de kist. Het wil niet vlotten. Een wazige nevel staat voor zijn oogen. Van binnen heeft hij de kist bekleed met zwart en wit. Nu strijkt hij de donkerbruine beits over het deksel. Er rollen tranen uit zijn oogen, die vermengen zich met de beits. Ze maken lichtere vlekken op een donkere ondergrond. Met zijn kwast strijkt hij over die plekken. Hij wil ze wegwerken. Geen mensch heeft er iets mee te maken. Nee, niemand heeft met zijn verdriet te maken.

Maar Berend heeft het wel gezien. Berend heeft nu zijn schaaft neergegoid. In de schuur grijpt hij zijn fiets, zonder jas, zonder pet rijdt hij op die fiets weg, als een wildeman, zonder te weten waar hij heen moet gaan...

Kees hoort hoe zijn zoon het huis uitgaat.

Even heeft hij zich omgekeerd. Maar dan buigt hij zich weer over zijn boomstam. Hij schuift het hout door de zoevende zaag. Zijn handen klemmen zich vast aan het hout. Wat weet een mensch nog weinig van zijn kinderen af.

„Heere, wat weet je bitter weinig van ze af... Geef toch, dat Riekje nou altijd Sabbath mag houden bij U...”

J. TILLEMA

'K DOORLEEF DE DAGEN

VREEMD

'k Doorleef de dagen vreemd. Als donk're nachten gaan ze langs mij. Vals is 't licht. En alles wat ik meende goed te zijn, is slecht. — Ik weende om gedane zonden, maar 'k deed nieuwe, die ik heel niet zag.

Men zegt, er is een Vaderhart dat wacht op wien verdwaalde en ik dacht op weg te zijn daarheen. — Maar Heer, Uw weg is mij zo zwaar. Ik keer terug, ik kan tot U niet gaan. — Als Gij mij helpen wilt en naast mij wilt gaan staan

G. J. VAN DORP

JOHANNA DE WAANZINNIGE

Er komen in de geschiedenis, zowel in de vaderlandsche als in de algemeene geschiedenis figuren voor, die door het tragisch lot, dat hen trof, algemeen deernis wekken.

Eén van deze figuren is Juana la Loca, Johanna de Waanzinnige, zooals zij in de geschiedenis wordt genoemd.

Deze Johanna was de dochter van koningin Isabella van Castilië en koning Ferdinand van Aragon. Door het sterven van haar ouderen broer en zuster en hun kinderen, was Johanna voorbestemd, om de kronen van Aragon en Castilië op haar hoofd te zien gezet. Daardoor zou zij een macht erlangen, zooals vóór haar geen vrouw ooit had bezeten. Zij trouwde met Philips den Schoonen, den hertog van Bourgondië en heer van de meeste Nederlandsche gewesten, dien zij hartstochtelijk liefhad. Zoo scheen het, dat Johanna zou worden de machtigste, rijkste en gelukkigste vrouw ter wereld. Zóó scheen het, doch de werkelijkheid werd geheel anders. Inplaats van de schitterendste vorstin van Europa, werd zij het meest beklagenswaardigste schepsel en kwijnde zij bijna een halve eeuw lang weg in de somberheid van een eenzaam slot.

Wat was de oorzaak van deze treurige lotswisseling?

Niemand kan op deze vraag een positief antwoord geven. Sommigen beweren, dat zij waanzinnig is geworden, tengevolge van het vroegtijdig overlijden van haar aangebeden man. Anderen zien in haar een slachtoffer van de Inquisitie en weer anderen meenen, dat haar ongelukkig lot te danken was aan haar vader, haar man en haar zoon, die elk op hun beurt haar gevangen hebben gehouden, om de haar toekomende plaats zelf te kunnen bezetten.

Dr. J. Brouwer, kenner van de Spaansche taal en de Spaansche geschiedenis als weinigen, heeft de hem ten dienste staande Spaansche archieven nagepluisd en zeer veel, dat tot nu toe onbekend was, aan het licht gebracht. Maar een afdoend antwoord op bovengenoemde vraag, heeft hij niet gevonden.

Intusschen heeft hij alles wat hij omtrent haar te weten kwam, gepubliceerd in een lijvig boek van 256 bladzijden, een boek, dat zich als een roman laat lezen.¹⁾

Als ergens in de geschiedenis duidelijk de hand Gods blijkt, dan is het wel hier in die van de Spaansche dynastie. Onze tachtigjarige oorlog was waarschijnlijk nooit gevoerd zijn, indien zich niet in Spanje een dynastieke tragedie had afgespeeld. Ferdinand en Isabella toch hadden één zoon, Johan, den kroonprins, die de beide rijken in één hand zou vereenigen. Johan trouwde met Margaretha, de dochter van Maximiliaan van Oostenrijk en de zuster van Philips den Schoonen.

¹⁾ Dit boek verscheen in de serie: *Historie en Memories*, onder den titel: *Johanna de Waanzinnige*.

Nog geen half jaar ná zijn overlijden werd er een dood kindje geboren, een meisje. De rechten op den troon gingen nu over op Isabella, de oudste dochter van de beide Spaansche monarchen. Deze stierf bij de geboorte van haar zoontje Miguel, die nu de rechten zijner moeder verkreeg, doch ook na een paar jaar overleed.

Intusschen was Johanna naar Vlaanderen gereisd om daar met Philips in het huwelijk te treden. In November 1495 waren ze verloofd, beiden zeventien jaar oud en Philips had aan Johanna een hartelijken brief geschreven, waarin hij haar noemde zijn eenig geliefde gade.

In Arnemuiden ging Johanna aan land en reisde vervolgens over Bergen op Zoom en Antwerpen, naar Rijsel, waar zij haar man hoopte te vinden. Doch Philips was er niet hij bevond zich in Tyrol.

Bijna twee weken moest Johanna wachten en pas op 18 October kwam Philips te Rijsel aan. De beide jonge menschen hadden elkaar nimmer gezien, doch zij ontvlamden zoo in hartstochtelijke liefde voor elkaar, dat zij het sluiten van een plechtig en wettelijk huwelijk niet konden afwachten maar nog dienzelfden avond hun huwelijk lieten voltrekken.

Vervolgens reisden zij naar Antwerpen, waar hun huwelijk met Bourgondische pracht werd ingezegend, tegelijk met dat van Margaretha, die met den handschoen trouwde. De aldus getrouwde Prinses begaf zich naar Arnemuiden, waar zij zich zou inschepen op dezelfde vloot, die Johanna naar de Nederlanden had gebracht. Ze moest echter den geheelen winter op het uitvaren van de vloot wachten en al dien tijd vertoefde zij te Arnemuiden.

Intusschen waren de berichten, die in Spanje aankwamen over Philips en Johanna niet bijzonder gunstig. Vooreerst had Philips aan zijn vrouw de beloofde huwelijksgift van 20.000 dukaten niet uitbetaald. Verder voerde hij een politiek, die Ferdinand en Johanna niet naar den zin was en noemde hij zich wederrechtelijk „Prins van Castilië”.

Ook waren de berichten over de verhouding van Philips en Johanna allesbehalve gunstig.

Ze zonden er een specialen gezant heen, die hen op de hoogte moest brengen van den waren toestand, doch die in de Nederlanden niets kon uitrichten. In 1498 ging er een tweede vertrouwensman heen, die al evenmin iets wist te bereiken. Het kostte hem geweldig veel moeite, tot Johanna toegelaten te worden en toen hij er bij haar op aandrang te schrijven aan haar ouders, verzekerde zij hem, dat zij niets te schrijven had. Toch schreef hij een geruststellenden brief naar Spanje, waarin hij zijn eerste indrukken weergaf en waarin hij meldde, dat Johanna er welvarend en lief uitzag.

Op 24 Februari 1500 werd te Gent aan Johanna en Philips een zoon geboren, de vurig begeerde troonopvolger, die Karel

werd genoemd, naar zijn overgrootvader.

Koningin Isabella in Spanje moet bij het hooren van dit geboortebericht uitgeroepen hebben: „dit zal onze opvolger worden” ofschoon Miguel toen nog leefde. Intusschen is deze profetie uitgekomen, het jongetje heeft als Karel I over Spanje, als Karel II over de Nederlanden en als Karel V over Duitschland geregeerd.

Herhaaldelijk drongen de vorstelijke ouders in Spanje er op aan, dat Philips en Johanna naar Spanje zouden komen, om daar als de toekomstige troonopvolgers door de Cortes te worden gehuldigd.

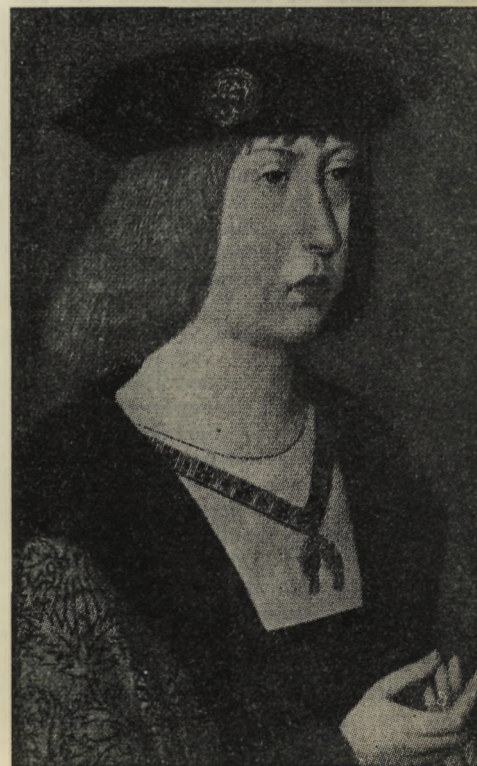
Het duurde tot October 1501 eerdat de vaak uitgestelde reis kon worden begonnen. De reis kon over land plaats vinden, daar er vrede was tusschen Spanje en Frankrijk. Maanden vertoefden ze in Frankrijk, waar Philips geheel in beslag werd genomen door het Fransche spel der ijdelheden, terwijl Johanna ironisch en koel terzijde bleef.

Het werd 7 Mei 1502, voordat ze Toledo, de oude Spaansche hoofdstad, bereikten.

De feesten, die ter eere van de vorstelijke personen waren georganiseerd, werden al spoedig onderbroken, door het overlijden van den Prins van Wales, de echtgenoot van Catharina, Johanna's zuster.

In October verklaarde de Cortes van Aragon zich bereid Johanna en Philips als toekomstige regeerders over hun land te erkennen, zooals die van Castilië dat reeds eerder hadden gedaan.

Zoo lag er dus voor Johanna, die nu drie en twintig jaar oud was, een stralende toekomst in het verschiet. Zij was erkend als opvolgster in de beide Spaansche koninkrijken, had bezittingen in Italië

PHILIPS DE SCHOONE
Schilderij van J. van Laethem in het Rijksmuseum

en de Nieuwe Wereld, zoodat zij met haar man, den Hertog van Bourgondië, Graaf van Vlaanderen, Holland en Zeeland en heer van Utrecht, over een bijna onmetelijk gebied in de oude en nieuwe wereld zou regeeren, en stellig de voornaamste vorstin uit Europa zou worden.

Heel spoedig echter ging deze gelukszonde. De tegenspoed begon in Johanna's familielevens. Philips kon zich bij de stugge Spanjaarden niet thuis gevoelen, hij verlangde naar Frankrijk, naar Brussel. Hij zette dit plan door, ondanks het feit, dat Ferdinand en Isabella zich er tegen verzetten en Johanna in verwachting was, zoodat zij hem niet kon vergezellen.

Philips ging en Johanna bleef bijna wanhopig achter, gescheiden als zij was van haar geliefden man. In het begin van 1503 verliet Philips Spanje en op 10 Maart bracht Johanna haar vierde kind ter wereld, een zoon, die naar zijn grootvader, Ferdinand zou heeten. Nauwelijks was dit ventje geboren, of Johanna begon plannen te maken, voor haar reis naar de Nederlanden. Oorlog met Frankrijk maakte de reis over land onmogelijk. Maar een zeereis had in het vroege voorjaar ook zijn bezwaren. Toen Johanna koppig doorzette, gaf Isabella bevel haar reis heimelijk te verhinderen. Zoo kon het gebeuren, dat Johanna niet verder kwam dan Medina del Campo, destijds een voorname handelsplaats, waar zij haar intrek nam in La Mota, een indrukwekkend vestingwerk uit de dertiende eeuw.

Spoedig begon haar het verblijf op La Mota te vervelen. Zij wilde de reis voortzetten, doch men belette haar dit. Toen zij niettemin het kasteel verliet, en de binnenpoort reeds was gepasseerd, had men nog juist gelegenheid de buitenpoort te sluiten. Tusschen de beide poorten, in een wachthuisje, bracht zij als een koppig kind den geheelen nacht door. Hier in La Mota ontving zij een brief van Philips, waarin hij er bij haar op aandrang, naar hem toe te komen. Toen was ze niet meer te houden. Ze moest echter de komst van haar zieke moeder afwachten. Koningin Isabella bevond zich te Segovia en begaf zich zoo snel mogelijk naar Medina del Campo. Reeds begonnen er geruchten te loopen, over wat men noemde „het schandaal van Medina del Campo". Men begon toen reeds Johanna voor waanzinnig te houden, waanzinnig van jaloeschheid. Pas einde Mei gelukte het Johanna haar reis voort te zetten. Weer over zee. Op het kasteel La Mota stierf koningin Isabella in November van dat jaar. Reeds in Juni kwam Johanna te Brussel aan. Haar fantasie had zich allerlei schrikbeelden voor den geest getooverd, over de gevaren, die haar man konden bedreigen. Heelaas was het geen fantasie. Philips' liefde was door een lange scheiding aanmerkelijk bekoeld. Het bleek, dat hij, om zich te troosten een ander had genomen, een mooie Nederlandsche vrouw, met goudblond haar. Deze vrouw moet Johanna in haar huis hebben opgezocht; ze moet haar hebben mishandeld en haar de haren kort hebben laten afknippen. Het gevolg hiervan waren heftige tooneelen tusschen

de vorstelijke personen en Philips zou daarbij zelfs tot handtastelijkheden zijn overgegaan. Daarna heeft Johanna, bijna uitzinnig, het bed moeten houden.

Deze treurige verhalen hebben koningin Isabella nog bereikt voor haar dood en het is daaraan wellicht te wijten, dat zij in haar testament met geen enkel woord rept over Philips. Ze wees haar man aan als haar plaatsvervanger en verder Karel, Johanna's zoon. En dan begint Philips een politieke intrige. Hij wil zijn schoonvader in Castilië tegenwerken en tegelijk de Cortes van dat land aan het verstand brengen, dat zijn vrouw niet in staat is, haar regeertaak te vervullen. Daarom laat hij nauwkeurig al de gedragingen van zijn vrouw nagaan en opteekenen. Er wordt een rapport van gemaakt en dit wordt aan Ferdinand en de Cortes voorgelegd. Ferdinand was echter slimmer dan zijn schoonzoon. Op een voor hem gunstig oogenblik legde hij het testament van zijn vrouw, met het rapport van Philips aan de Cortes vóór, met het gevolg, dat dit lichaam Ferdinand tot regent benoemde.

Het werd nu voor Philips zaak het verloren terrein terug te winnen. Daarom wil hij trachten den indruk te vestigen, dat zijn vrouw geheel normaal is. Onder zijn liefkoozingen werd de door angstgedachten en waandenkbeelden gemartelde Johanna kalm en verstandig. En toen hij het zoover gebracht had, liet hij haar een brief schrijven, aan zijn gezant De Vere in Spanje, waarin zij verklaarde, dat al de geruchten, die omtrent haar verspreid waren, ongegrond waren. Het gevolg is veel politiek gehaspel tusschen Ferdinand en Philips, waarbij telkens duidelijk uitkomt, dat de schoonvader slimmer is, dan de schoonzoon. Eindelijk besluit Philips met zijn vrouw naar Spanje te reizen, om zich daar als koning en koningin van Castilië te laten huldigen.

In het begin van Januari 1506 gingen ze in een Zeeuwsche haven scheid. De vloot werd door zware stormen beloopen. In dit groote gevaar toonde Johanna een zeldzame vastberadenheid.

„Terwijl de koning zoo jammerde, zat de koningin op den grond tusschen zijn beenen en zij hoopte, dat als de koning hier zijn einde mocht vinden, zij met hem zou omkomen, en dat zij elkaar zoo innig omklemd zouden houden dat zij, zooals zij in het leven niet gescheiden waren geweest, zij ook niet in den dood gescheiden zouden worden." ¹⁾

Ze komen echter behouden in Engeland aan en vertoeven drie maanden te Windsor. Philips wordt opgenomen in een maalstroom van genietingen, maar Johanna trekt zich hoe langer hoe meer terug. In Mei komen ze eindelijk in Spanje aan en het gelukt Philips werkelijk de kroon van Castilië te bemachtigen, al is het dat hij de macht met z'n vrouw moet deelen. Temidden van de uitbundige feestvreugde, die ter viering van dit feit te Burgos losbrak, kreeg Philips koorts en werd ziek. Tijdens zijn ziekte, die een

¹⁾ Dr. J. Brouwer, Johanna de Waanzinnige blz. 63.

week duurde, is alles geprobeerd, wat de wetenschap dier dagen vermocht, om herstel te bewerken, doch vergeefs. Philips stierf. Men heeft gemeend, dat hij een gewelddadigen dood zou gestorven zijn, doch voor een natuurlijken dood zijn zóoveel betrouwbare aanwijzingen voorhanden, dat men deze meening stellig van de hand moet wijzen. Tijdens zijn ziekte nam Johanna de zorg voor haar man geheel op zich. En zij deed dat beheerscht, rustig, tactvol en vriendelijk. Zij week nimmer van zijn sponde en toen hij 's nachts te één uur stierf, bleef zij den ganschen nacht een wakend oog houden en de noodige aanwijzingen geven voor de bezorging van het lijk. Het werd voorloopig begraven in het Karthuizer klooster Miraflores, in afwachting van de definitieve bijzetting in de kathedraal te Granada. En dan volgen al spoedig de nachtelijke omzwervingen met het lijk van haar man, waardoor Johanna in de oogen van het volk den bijnaam van „de waanzinnige" heeft verdiend. Men heeft dit verhaal schrikkelijk overdreven. In werkelijkheid heeft zij met het lijk van haar man de volgende afstanden afgelegd: Van Burgos naar Torquemada, goed zestig kilometer; van Torquemada naar Hornillos, enkele kilometers van Hornillos naar Tórtales, ongeveer zestien kilometer; van Tórtales over Santa Maria del Campo naar Arcos, enkele kilometers en eindelijk van Arcos naar Tordesillas, een reis van twee nachten. Juist echter het feit, dat de stoet 's nachts reisde, bij toorts- en fakkellicht, sprak sterk tot de volksverbeelding.

Bijna twee en een half jaar ná den dood van Philips werd Johanna als een krankzinnige in Tordesillas opgesloten. Daar werd Philips begraven, zóó, dat de ongelukkige Johanna van uit een venster van haar gevangenis de tombe kon zien.

„Haar rol in de wereld was uitgespeeld. Haar eenige horizon was de tombe van haar man. Haar koninklijke macht was door andere handen overgenomen." ²⁾

Maar al was haar rol uitgespeeld, haar lijden was niet ten einde. In droefgeestige eenzaamheid sleet zij haar dagen, waarbij haar jongste dochttertje Catharina jaren lang haar droevig lot heeft gedeeld.

Op ruim vijf-en-zeventig-jarigen leeftijd stierf zij den 12den April 1555. Sinds 1509 was zij in Tordesillas opgesloten geweest, dus bijna een halve eeuw. Zij stierf bij volle bewustzijn en met moeite beduidde zij Pater Francisco, dat zij de geloofsbelijdenis wilde opzeggen, wanneer hij ze haar wilde voorzeggen. Haar laatste woorden waren: „Jezus Christus, sta me bij".

In de kathedraal van Granada is haar lijk bijgezet naast dat van haar man, dien zij in haar leven zoo hartstochtelijk had liefgehad.

Met recht mag Johanna een der meest tragische figuren uit de geschiedenis worden genoemd en we mogen Dr. Brouwer dankbaar zijn voor het boeiende boek, dat hij over deze beklagenswaardige vrouw heeft geschreven.

P. DE ZEEUW J.G.zn

²⁾ Z. W. blz. 126.

Najaarsmorgen

Foto M. Miché

UIT HET WONDERE LEVEN DER MIEREN

Reuzennest van de bosmier. Het nest heeft een omvang van 17 meter.
Foto Wasman.

Wat is er al een studie gemaakt van dat nijvere volkje der mieren. En toch, steeds komt men voor nieuwe raadselen te staan. Hoe groot is de Schepper, die alles met zulk een wijsheid heeft gemaakt, dat zelfs een geleerde, die zijn hele leven aan de studie van deze insecten wijdde, op het einde van zijn leven moest zeggen: „Nog de helft is mij niet bekend”.

Laten we de mieren, voor dat we enkele bepaalde groepen eens wat nader gaan bezien, eens in hun geheel betrachten.

Gewoonlijk treffen we drie vormen aan: behalve de geslachtelijke mannetjes en wijfjes (koninginnen) ook nog ongeslachtelijke arbeidsters. De eerste twee zijn over het algemeen gevleugeld, de arbeidsters niet.

De antennen vertegenwoordigen een groot aantal zintuigen. Met de voelspriet ruiken ze, tasten ze. Wanneer ze lopen over de weg, bij het vinden van hun prooi, bij de nadering van vriend of vijand, steeds is hun eerste werk: betasten. Men heeft proeven genomen om te zien of de mieren ook werkelijk ruiken, door b.v. de weg, die een andere mier had genomen, op een zekere plaats uit te wissen. Het bleek toen, dat de mieren, die het spoor van eerstgenoemde tot nu toe precies hadden gevolgd, opeens niet verder gingen, maar al tastend de omtrek verkenden tot ze even verder het spoor weer hadden gevonden.

De samengestelde ogen bevatten vaak tot 17.000 facetten. Sommige echter niet meer dan vijf tot zeven, terwijl enkele geheel blind zijn.

Na de paring sterven de mannetjes. De wijfjes worden door de werksters naar het nest gesleept, waar ze ook van hun vleugels worden beroofd. De eitjes, die in het nest worden gelegd, zijn witte korreltjes, waaruit, na enkele dagen, witte larven komen, die door de oude mieren worden onderhouden. Na ongeveer veertien dagen

verpoppen ze zich (dit zijn de cocons, die we wel aan onze vissen voeren en ten onrechte mierenieren worden genoemd). Dit omhulsel wordt later door de mieren stukgebeten. De werksters geven hun voedsel uit de gevulde krop.

's Avonds worden de toegangen tot het nest zorgvuldig afgesloten. Dat is ook wel veiliger, want, zoals we straks zullen zien, de mieren leven in voortdurende oorlog met andere kolonies. Andere vijanden hebben ze zo goed als niet, met uitzondering dan van den mierenleeuw. Hiervan komen in Nederland twee soorten voor. Niet ver van een mierenhoop maken ze een trechtervormig kuiltje. De larve graaft zich in de punt geheel onder het zand. Alleen de kaken steken er boven uit. Rolt een mier in de kuil naar beneden, dan is hij een welkome prooi. Wanneer de mierenleeuw volwassen is krijgt hij vleugels en lijkt dan enigszins op de libel.

Hebt ge in de zomer last van deze nijvere mieren en wilt ge ze liever doen verhuizen, probeert u het eens met vlierbloemen, peterselie of kervel. Daar schijnen ze gruwelijk het land aan te hebben.

Tot de mieren behoren meer dan vijf duizend soorten. Het meest komen ze voor in de tropen.

Laten we nu enkele zeer bijzondere soorten eens iets nader bezien.

Dan valt onze aandacht allereerst op

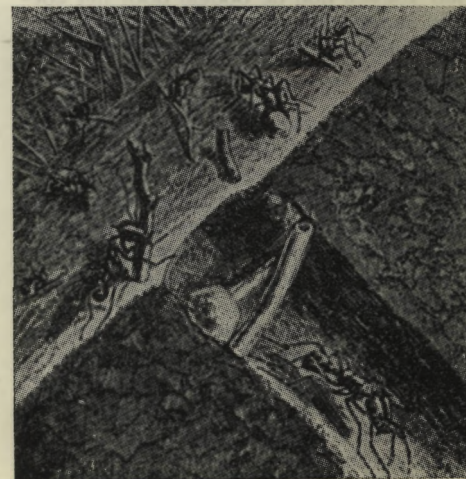
de trekmiere.

Deze, de Dorylinen of trekmiere, komen voor in het tropische gedeelte van Afrika. Ze zijn buitengewoon vraatzuchtig en zeer gevreesd. Het zijn de mieren zonder vaderland: overal waar ze hun voedsel kunnen bemachtigen voelen ze zich thuis. Hun jachtgebied is onbeperkt. Hebben ze in een streek alles wat voor hen maar eetbaar was verorberd, dan trekken ze weer naar een andere streek.

De meeste Dorylinen zijn blind.

's Nachts trekken ze er op uit. Vaak onder de grond. Onder hen treffen we ook een apart soort werkmiere aan, met geweldige koppen, sterk ontwikkelde kaken en lange poten. Met recht worden ze wel de soldaten der Dyrolinen genoemd. „De geweldige legers der Dorylinen trekken in dichte kolonnes van honderden meters lang en weinige centimeters breed voortwaarts, of in meer brede en korte massa's, zodat over enige meters in het vierkant de grond onzichtbaar is door de miljoenen in dezelfde richting voortlopende mieren. „Als uit de bodem gestampt”, zegt Vos-seler in zijn verhaal over de Oost-Afrikaanse trekmier, „verschijnen de strijdlustige scharen, vloeien als een buiten zijn oevers getreden rivier over de bodem en de laaggroeiende planten, in een dicht gewriemel de bodem bedekkend. Overal wordt het nu levendig. Wat er aan sprinkhanen, spinnen, schorpioenen, rupsen, maden enz., zich in de aarde onder stenen, in vergaan hout, in gras of struik veilig waande, voelt zich op het ogenblik, dat de trekmiere uitzwermt, als door de oorlogstrom gewekt en tracht in een zinloze vlucht het onverbiddelijke leger te ontvluchten, in zoverre als zijn bouw hem snelle beweging toelaat. Een bloedig stil drama begint, dat aan boeiende levendigheid nauwelijks met iets gelijk staat.

Een groote berenrups verliest het vertrouwen in de beschuttende dekking van haar lange netelharen en rent met gekromde rug langs de wegrand door de mieren, als door een bende bloeddorstige jachthonden, achtervolgd. Nu gaat de jacht een steile wand op, de jagers het wild op de hielen. De rups valt naar beneden, de mieren verliezen een ogenblik het spoor. Maar vóór het wild weer op de been is, zitten tien, twintig, en meer mieren in het haar vastgebeten. In een minimum van tijd is ze met honderden bedekt, in stukken gesneden, die direct door een gelijk aantal onvermoeide jagers, niet-

De ingangen van het nest worden zorgvuldig afgesloten.
Naar André

Een gedeelte van het inwendige van het mierennest. Verzorging van larven en cocons.
(Naar André)

tegenstaande alle terreinmoelijkheden, naar huis gesleept worden.

Een sprinkhaan probeert de kracht van zijn sterke poten om het gevaar te ontlopen. Tevergeefs, hij wordt omsingeld, aan poten, voelers en vleugels vastgehouden, door dozijnen scherpe kaken direct volgens de regelen der kunst ontleed: de stukken volgen die van de rups. Door de uiteenzwermende mierenmassa wordt zo het veld gezuiverd. De navolgende troepen sluiten zich te zamen tot een kolonne van 6—10 individuen breedte, waardoor de mieren aan het front afgelost worden. Waar zoeven nog de bodem door het zoekende, moordende gewriemel bedekt was, hebben zich nu straten gevormd, die zich als een netwerk vertakken en zich weer verenigen.

De straten waarop de trekdieren zich bewegen, worden direct glad gemaakt, hun zijanten door wachten, de grote soldaten, bezet. Dicht opeengedrongen staan deze, schouder aan schouder, loodrecht op de wegrichting, de naar buiten gekeerde kop in voortdurend zoekende beweging naar een indringer.

De snelheid, waarmee de troepen der trekmiereen zich voortbewegen, is tamelijk groot. Hindernissen worden meest vermeden, hoewel de kolonne vaak over het dak van een huis heentrekt.

Elke struik die op hun weg ligt, wordt van de stam af tot de uiterste takjes afgejaagd, waarbij geen levend wezen ontsnapt, behalve een enkele spin, die zich

aan een dunne zijden draad laat afhangen en zo tussen de vijanden boven en onder zich, ontsnapt. Vooral een stapel verdord hout levert de mieren rijke buit, daar hierin altijd een groot aantal insecten leven." (Prof. Buytendijk in „De wijsheid der mieren".)

Zoals boven reeds is gezegd, zijn de Dorylinen blind. Toch schijnen ze, zo schrijft Vosseler, een fijn onderscheidingsvermogen te bezitten voor licht en donker. Het gemis van het gezicht wordt verder gecompenseerd door een buitengewoon sterk ontwikkelde tast- en reukzin.

Een heel bijzondere gewoonte, die enkele miersoorten er op na houden is :

het houden van slaven.

Het meest berucht hiervoor is wel de Amazone-mier (Polyergus). Ten enenmale zijn ze ongeschikt om hun eigen nesten te bouwen of hun jongen groot te brengen. Heel hun uiterlijk, vooral hun geweldige kaken wijzen er op, dat deze mierensoort bestemd is geheel en alleen van roof te leven en zich verder om niets te bekommeren.

Wonderlijk is het, dat deze mieren zouden sterven van honger wanneer hun de slaven zouden worden ontnomen.

In Juli en Augustus worden er groote slavenjachten gehouden. Dan trekken de amazonemieren er op uit, met honderden tegelijk.

Meestal tegen de namiddag maken ze zich hiervoor klaar. Na eerst enkele keeren om hun nest te hebben gelopen, geven ze elkander door middel van de antennen, het sein tot vertrek. Dan is het hele nest uitgezwermd en wee het gebied dat ze zich tot roof hebben uitverkoren. Opeens houden ze halt. Met de antennen onderzoeken ze de grond. Dan hebben ze het onderaardse mierennest ontdekt. Onbeweeglijk zitten de zwarte mieren in hun woning. Door een gang verschaffen de vijanden zich toegang tot het nest. Dan maken ze zich van de larven meester en proberen zo snel mogelijk het nest weer te verlaten. Mochten ze al eens op verzet der zwarten stuiten, dan kost het hun toch al heel weinig moeite dit te breken. De larven worden dicht bij het nest neergelegd om dadelijk door de reeds tot slaven gemaakte mieren te worden opgenomen en in het nest te worden gebracht. Tot soms drie malen toe wordt het nest der zwarten bezocht vóór dit in staat van verdediging is gebracht. Maar dan laten de zwarten het ook niet meer toe dat nog meer larven worden weggevoerd om hun verder leven in slavernij bij hun vijanden door te brengen. Dan ontbrandt een geweldige strijd. Maar de rovers schijnen goede vechtersbazen te zijn: de zwarten moeten het tegen hen afleggen en trachten te redden wat er te redden valt in een overhaaste vlucht. Maar ook dan nog laten de roden hen niet met rust: de larven en poppen worden hun ontrukkt en de zwarten moeten opnieuw op de vlucht.

In het nest der amazonemieren zijn de zorgen en lasten geheel voor rekening van de geroofde zwarten. Deze schijnen zich later geheel en al te hebben aangepast en

zijn hun „heren" op alle manieren behulpzaam. Ook in ons land komt de amazone-mier voor, zij het dan ook zeldzaam. Ook hier houden ze dan slaven.

Beter bij ons is echter bekend de bloedrode roofmier (Formica sanguinea). Vaak kunnen we hen aantreffen op de heidegrond. Heel goed kunnen we hem van de bosmier onderscheiden door het nest. De bloedrode mier heeft geen „mierenhoop", maar het is meestal van wat losse aarde gemaakt. Mocht men het wagen het nest te verstoren, dan zullen ze direct een aanvallende houding aannemen. Niet alle rode roofmieren houden slaven. Men kan nesten aantreffen waar men alleen maar de rode roofmieren aantreft en verder niet. Ook deze mieren houden, wanneer ze slaven wensen, hun rooftochten. Mocht het uitgeplunderde nest hun beter toeschijnen dan hun eigen, dan dragen ze hun slaven, die zich tijdens het transport doodstil houden, met zich mee, en in een ogenblik hebben ze hun nieuwe woning betrokken.

Wanneer de zomer nadert gaat u er dan eens op uit, misschien kunt u getuige zijn van het wonderlijk instinct van dezen roden rover.

Maar niet te laat op pad, want deze tochten vinden meestal 's morgens plaats.

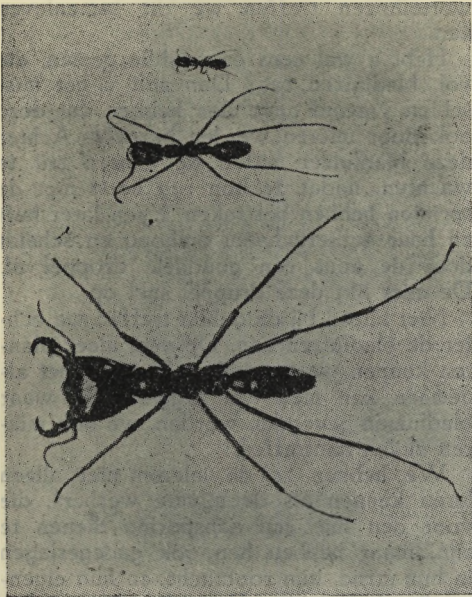
Een meer vreedzaam mierensoort zijn de

landbouwmieren.

Deze komen veel voor in de landen rondom de Middellandse Zee. Ook

De gevreesde trekmiereen op het oorlogspad. „Officieren" met geweldige kaken begeleiden het leger.
(Naar André)

Trekmielen uit de Congo. De grootste is een „soldaat". Alle drie zijn werksters (drie maal ver groot). Foto Wasmann

Salomo spreekt van hen in Spreuken 30 : 24 en 25. „De mieren zijn een onsterk volk ; evenwel bereiden zij in den zomer haar spijs." Geen wonder ook, dat Salomo, en vele anderen met hem, steeds weer den luie deze mieren voor ogen hebben gehouden. Echte graanverzamelaars zijn deze mieren. Ook onder hen telt men meer dan vijftig soorten. In lange rijen trekken ze er op uit. Langs mooi aangelegde „wegen" begeven ze zich naar de wuivende graanvelden. Daar pas gaan de lange rijen uit elkaar en rijk beladen met „buit" keren ze even later huiswaarts. Rondom de nestopening wordt alles gedeponeerd. Door andere mieren wordt nu alles verder gebracht, nadat er eerst een schifting heeft plaatsgevonden van het bruikbare en het niet bruikbare. Maar alvorens het nest te betreden, worden alle aan de ingang van het nest door de wachters onderzocht. Korreltje voor korreltje wordt naar de „graankelders" gebracht.

Het komt echter ook voor, dat de mieren zich in het bezit trachten te stellen van voorraden door in de nesten van andere graanverzamelende mieren binnen te dringen. Dan wordt er gevochten, dat be loof ik u. Dan doen deze, anders zo ijverige mieren, niet onder in bloeddorstigheid voor de rode roofmier.

De nesten kunnen een grootte van enkele meters diepte bezitten. Grote voorraden kunnen hierin opgeslagen worden.

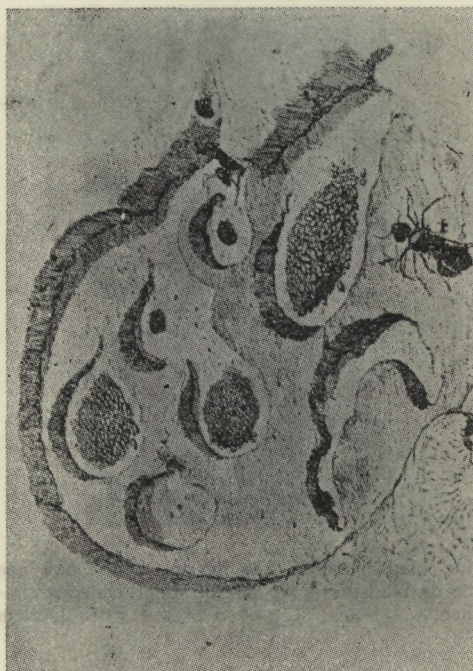
Na de regen, wanneer de zaden bederven zouden, worden deze naar buiten gebracht en in de zon gedroogd. Daarna pas worden ze weer naar de voorraadkelders overgebracht. Ook voor ontkiemende zaden wordt op deze wijze gezorgd.

Zo zorgt ook deze mierensoort voor de tijd, dat er niets meer is en ze dreigen om te zullen komen.

Een bijzonder soort mieren, die ook, maar weer op hun wijze, zorgen voor de „voedselloze tijd" zijn de

honingmieren.

Reeds in 1882 werden deze merkwaardige mieren door Mc. Cook bestudeerd. Colorado was het terrein van zijn waarnemingen. Met welk een enthousiasme trok hij er op uit om deze nijvere beestjes in hun werk gade te slaan! Op een heuvelachtig terrein, „The Garden of the Gods" — zo vertelt hij — groeit een eiksoort, in welke nabijheid de mieren zich hebben gevestigd. In steentjes hebben ze hun nestje gemaakt. De zachte, rode steen leent zich daar ook uitstekend voor. In deze steentjes bevinden zich dus de kamers, met een lengte van ongeveer 12 c.m. terwijl de breedte en de hoogte respectievelijk 8 en 4 c.m. zijn. Mc. Cook vertelt dan verder, dat hij heel voorzichtig met een bijtel te werk ging om zulk een kamer bloot te leggen. „Een vreemd schouwspel doet zich dan aan ons voor. Het gewelfde dak is bezet met amberkleurige bolletjes, waaronder de gele pootjes der insecten uitsteken. Dit zijn de honingdragers, wier ronde achterlijven met hun „snoepgoed" hun soort beroemd gemaakt hebben onder

Een gedeelte van het opengelegde nest van graan verzamelende mieren. (Naar Mc. Cook)

de mierenstammen. Aan het ruwe gewelf hangen de levende voorraadschuren!

Maar waar kwam deze honing vandaan?

Spoedig bleek, dat deze mieren niet de werksters waren, die met veel moeite eindelijk hun achterlijf vol hadden gepropt, maar dat ze stilzittende dieren waren en de grote voorraden door andere mieren, de werksters, waren aangebracht.

Maar waar haalden deze dan de honing vandaan?

Lang duurde het voor Mc. Cook hierop het antwoord kreeg.

Overdag viel er in de nabijheid der nesten niets voor, wat wees op een zekere bedrijvigheid. Doodse stilte heerste rondom. Alleen een groote kring van schildwachten rondom het nest vertelde, dat er werd gewaakt.

Toen bleef er dus nog maar één mogelijkheid over : de dieren verrichtten in de nacht hun werkzaamheden. Dan er 's nachts maar op uit.

„Om acht uur begon het donker te worden. Toen kwamen er een paar mieren uit het nest te voorschijn. Er waren geen gevulde of half gevulde honingvaten bij, alle waren werksters met normaal achterlijf. Een lange colonne begaf zich eindelijk over een hoogte op weg, tot ze 'n vijftig voet verder afdaalde en een eikenboschje naderde. Eerst kon ik ze niet meer volgen, maar enige uren later zag ik ze op de eikenstruiken. De galnoten, die zich op de bladeren vertoonden, waren schijnbaar het doel van hun komst. Hun achterlijven begonnen meer en meer aan te zwellen. Later bleek mij, dat de galvlieglarve, die zich in de galnoten bevindt, een witte, suikerhoudende vloeistof afscheidt, die de mieren gretig oplikken.

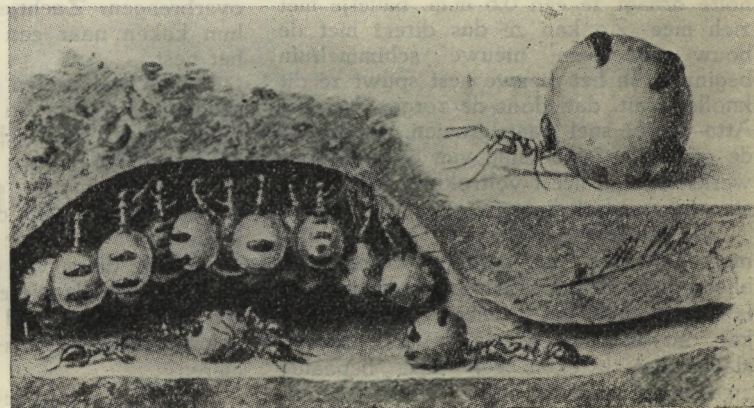
Daar deze gallen slechts voor een kort gedeelte van het jaar deze vloeistof bevat, worden er grote voorraden aangelegd in de honingdragers.

Wanneer de tijd aanbreekt van schaarste, dan voedt zich het hele gezelschap van de opgespaarde voorraad in de honingbewaarsters.

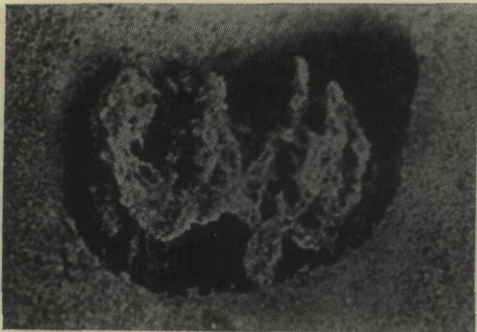
Deze mierenhoning is een zoete vloeistof en zeer smakelijk.

De Mexicanen persen deze honingdraagsters wel uit en gebruiken de honing bij hun maaltijden.

Wel een merkwaardig volkje deze Mexicaanse mierensoort.

Een nest van de koningmieren. Duidelijk is te zien hoe de „levende voorraadschuren" aan de bovenwand van het nest hangen.

Eén der schimmeltuinen van de „parasol“- of bladsnijmieren. Foto C. G. Hartman

Niet minder interessant zijn de

mieren met tuinaanleg.

Deze leven in Zuid-Amerika.

Ze worden wel genoemd „parasol“- of bladsnijmieren.

Tegen de avond verlaten deze plantenrovers hun nest. Evenals de trekmiere trekken ze op in lange colonnes, beschermd door soldaten. In een ogenblik zitten ze boven in een boom en beginnen hun werk. Kleine bladstukjes worden afgebeten, op de rug gelegd, en weer naar beneden gebracht. Mochten zich onderweg moeilijkheden voordoen, nooit zal de mier huiswaarts keren zonder haar dierbare last. Het nest bevindt zich ongeveer een meter diep onder de grond en is meer dan twee meter lang. In deze nesten worden nu de bladstukjes tot kleine deeltjes gebeten, tot een sponsachtige massa.

Op deze massa wordt nu door de mieren een schimmeltuin aangelegd. Bij nader onderzoek vindt men heel kleine knolletjes. Van hieruit gaan schimmeldraden door het bladmoes, die dit bijeen houdt. Aan het einde der draadjes ontstaan uiterst kleine knopjes. Deze vormen het voedsel der Attamieren.

De ganse dag zijn ze bezig met het wieden der tuinen. Hierin is volop werk, want het onkruid tiert er welig wanneer niet steeds met de meeste zorg hiervoor wordt gewaakt.

Wanneer de Atta's geen schimmeltuin bezitten sterven ze onherroepelijk. Vandaar dan ook, dat elk Atta-wijfje, dat het nest verlaat, om ergens anders een nest te maken, een stukje van deze zwam moet meenemen.

In het achterste gedeelte van de mondholte draagt ze een 0,6 m.m. balletje met zich mee. Zo kan ze dus direct met de bouw van een nieuwe schimmeltuin beginnen. In het nieuwe nest spuit ze dit knolletje uit, dat, door de zorgen van het Atta-wijfje, snel gaat groeien, en, zodra de gedaanteverwisseling van ei-larve-popwerkster, zich heeft voltrokken, deze laatste tot voedsel dient.

„De moedermier bemest haar schimmeltuin met haar vloeibare excreten en alleen door dit hoogstmerkwaardig instinct is het mogelijk, dat de nieuwe cultuur zich kan ontwikkelen en van geslacht op geslacht het kweken van deze bepaalde zwamsort mogelijk blijft” (Prof. Buyten-

dijk in „De wijsheid der mieren”).

Ten slotte nog iets over een mierensoort die u in uw eigen omgeving gemakkelijk kunt observeren :

De gele weidemier en haar „melkkoetjes”.

Gaat u er in de zomer maar eens op uit. Zoekt u maar eens in de weide en..... u zult eer hebben van de moeite, die u zich getroost!

In het gras van de weide zult u al spoedig kleine aardhoopjes ontdekken. Dit zijn de woningen van de kleine weidemier.

Zoek nu echter nog wat dieper in de grond en u zult al spoedig een waar doolhof vinden van plantenwortels en kleine gangen.

Op de wortels nu van het gras vinden we luizen van verschillende kleur. Deze luizen leven van de sappen uit de wortels en geven deze weer uit de achterlijfspunt af als een zoete vloeistof. Deze wordt door de weidemier gretig opgelikt.

Voorals Huber heeft veel studie gemaakt

De bladsnijmieren aan het werk. Zie ook hoe ze de bladstukjes op de rug naar beneden dragen. Foto Döflein

van de weidemier en schrijft daarover het volgende : „De weidemieren hebben grote zorg voor hun melkvee, nooit doen ze hen kwaad. De luizen laten zich dan ook vrijwillig door hen naar een andere plaats overbrengen. Zachtjes dragen ze hen in hun kaken naar een ander gedeelte van het nest.

Ik heb wel gezien dat mieren van verschillende nesten in twist waren over plantenluizen. Het gebeurt wel dat ze dan de luizen bij elkaar vandaan halen. Als men plotseling de graszoden wegtrekt, waaronder ze leven, dan nemen de mieren in de haast de luizen op en dragen ze in de diepste delen van het nest.

Ook voor de eieren van de wortelluizen wordt uitstekend gezorgd. Ze behandelen ze met evenveel zorg als hun eigen eieren.

Maar niet alleen bij de weidemier en de

wortelluizen treffen we dit samenleven aan.

Hebt u wel eens een dahlia gezien, die vol bladluizen zat? Dan zult u het misschien vreemd gevonden hebben dat deze ook door mieren werden bezocht. Achter deze bladluizen zitten de mieren stil te wachten, nadat ze hun rug eerst met de sprieten hebben bestreken. Even later heft zij haar achterlichaam omhoog en scheidt door de anus een goudgele druppel af. De mier likt deze druppel snel op.

Niet alleen bij de dahlia treffen we echter de bladluizen aan. Op veel meer planten kunnen we ze vinden. En over het algemeen kan men wel zeggen, dat, waar bladluizen gevonden worden, we ook mieren zullen aantreffen.

We hebben zo de mieren niet alleen leren kennen als de nijvere werkers, die voor den luie een aansporing dienen te zijn, maar hebben hen ook gadeslagen in hun strijd, hun roofzucht, en hun eigenaardige bezigheden. En toch... 't is slechts een klein gedeelte uit Gods mooie en wonderlijke natuur.

Ter verdere kennismaking met de mieren mag ik verder verwijzen naar de geraadpleegde literatuur :

Wasmann, „Vergleichende Studien ueber das Selenleben der Ameisen und der hoeheren Tieren.”

„Die psychischen Taetigkeit der Ameisen.”

A. Escherich, „Die Ameisen”.

Brun, „Das leiben der Ameisen”.

Viehmeijer-Stitz, „Bilder aus dem Ameisenleben”.

Wasmann, Gastpflege der Ameisen.”

Schumann, „Die Ameisenpflanzen.”

H. Bergson, „Evolution Créatrice.”

Pierre Huber, „Recherches.”

Ernest André, „Les fourmis.”

H. Cook, „Nature's Craftsmen.”

En, het enkele malen geciteerde boek van Prof. Dr. F. J. J. Buytendijk „De wijsheid der mieren”.

J. KOKMEIJER

Een gedeelte van een onderaards mierenest. Mieren met hun „melkkoetjes”. Duidelijk ziet men hen zitten op de plantenwortels.

Naar Mc. Cook

HET INCIDENT

Het kantoor was hoog en licht. Een dagdroom van glas en staal, meedogenloos voortjagende schrijfmachines, zich geruisloos voortbewegende wezens — waren het mensen?

De man achter het hypermoderne schrijfbureau was zeer zeker een mens, al scheen hij dan niet een van de eerste soort. Hij was klein, maar dat viel niet op omdat hij zeer rechtop zat. Zijn wangen waren babyachtig dik en rose, de kleine blauwe oogjes zag men bijna niet. Hij droeg geen bril en zijn schedel was niet kaal maar bedekt met grijze krulletjes.

De man die voor het bureau stond had ruimschoots de tijd om dit alles op te merken. Want de kleine, rose, grijs gekrulde mijnheer schreef en liet hem wachten. Dit

De man voor het bureau bewoog zenuwachtig het hoofd. Het was belachelijk, maar er klopte iets niet bij dien kleinen, netten mijnheer.

Die grijze krullen pasten niet bij zijn overig uiterlijk en ook heelemaal niet bij zijn correcte afgemeten manieren. Een pruik was het niet. Misschien dat de oogen er mee in overeenstemming waren, maar die kon hij maar niet goed te zien krijgen. Het was duidelijk, dat er twee menschen voor hem zaten en een ervan moest een kwajongen zijn. De andere was de correcte zakenman. En die sprak met hem. Verdraaid ja, hij wachtte op antwoord. Wat had hij ook alweer gevraagd? Waarvoor hij kwam? Wel, dat was nogal glad! „Ik ben zonder werk mijnheer en kwam vragen of u misschien een betrekking voor me had.”

Hij probeerde zijn stem zoo beleefd mogelijk te doen klinken.

... want de kleine, rose, grijs gekrulde mijnheer schreef en liet hem wachten.

was onaangenaam en de man voor het bureau dacht erover een sigaret op te steken, de gewone manier om de tijd te doden. Maar hij durfde niet goed. Er hing geen bordje — maar de atmosfeer was even verdacht als in een coupé niet-roken.

Gelukkig, de schrijvende mijnheer scheen zich bewust te worden van het feit dat een één meter tachtig lange gedaante voor hem stond, kennelijk met de bedoeling iets van hem te vragen.

Mijnheer Doodewaard hield niet van mensen die iets kwamen vragen, bovendien boezemde het gekreukte blauwe jasje, het niet meer heel schone poloshirt en de vouwloze grijze broek van den bezoeker hem weinig vertrouwen in omtrent de aard van het verzoek. Hij nam een verfrommelde brief van het bureau en keek er misprijzend naar. Mijnheer Doodewaard was zeer gesteld op netheid.

„Mijn vriend dokter Vernes heeft u een brief voor mij meegegeven. Maar het doel van uw bezoek wordt mij daaruit niet duidelijk. Als ik zo vrij mag zijn — wat wenst u eigenlijk?”

„Hm, zal niet makkelijk zijn. Wat kent u alzo? Handelscorrespondentie, typen, steno? Heeft u verstand van zaken doen?”

„Nee mijnheer, maar ik ben tekenaar en geloof dat ik wel eenige goede ideeën voor reclame zou hebben. Iets origineels.”

„Dus u bent artist. Even zien. Op de reclame-afdeling hebben we enige heel goede krachten. Nee mijnheer het spijt me, ik kan u niet helpen. Ik zal u een briefje meegeven voor Dr. Vernes.”

Het meisje, dat hem naar beneden bracht, had een fris rond gezichtje en leuke bruine krullen. Hij lachte tegen haar maar ze mompelde effen: „Dag mijnheer” en verdween in een van de brede gangen.

Na het lichte kantoor leek de herfstachtige straat hem heel somber.

„Dus dat is mis”, vertelde hij zich zelf toen hij weer op het trottoir liep. „Het maakt eigenlijk weinig verschil, want als het op de reclameafdeling net eender is als bij dien krulligen mijnheer, had ik het toch geen week uitgehouden.”

Maar wat nu?

Hij grabbelde in zijn zak. Nog twee

kwartjes en drie cent. Dat lijkt er op of je naar grootpapa terug zal moeten gaan ouwe jongen. Nog één dag leven en dan.....

Hij zag de studeerkamer van het grote landhuis. Grootvader, zeer gereserveerd maar niet onvriendelijk: „Je kunt altijd terug komen als je geen raad meer weet, maar.....”

„Juist, dat „maar”. Naar grootpapa's pijpen dansen. De deftige landjonker spelen. Ach wat! Nog één dag met duizend kanssen. Zijn kamer was betaald tot volgende week Woensdag. Had de juffrouw bijna een week winst.

Op een hoek bleef hij staan, keek peinzend naar de auto's die onverschillig voorbij snelden.

Als dit een American story was, overlegde hij, dan moest die kleine grijze Daimler hier stoppen, uit het portier moest zich een blondgelokt hoofdje buigen en de dochter van den twijfelachtigen mijnheer moest op staande voet verliefd op mij worden.

„Wat is dat!” — de grijze Daimler stopte werkelijk, een dameshoofd boog er uit. Het was blond, dat wil zeggen gebleekt en zeer gepermanent.

De dame was niet het meisje uit zijn verbeelding, maar nicht Gerda, heel aristocratisch en uiterst mondain. Hij vroeg zich in stomme verbazing af, waarom zij hem wel wilde herkennen.

„Edward stap in, er is iets vreselijks gebeurd.”

„Is grootpapa overleden en heeft hij zijn hele fortuin aan mij vermaakt?” informeerde Edward dood bedaard, terwijl hij zijn lange lichaam zoo decent mogelijk probeerde op te vouwen in de kleine ruimte naast nicht Gerda.

Regendruppels begonnen tegen de ruiten te tikken.

„Net bijtijds”, verklaarde hij vergenoegd. „Gerda je bent een schat, dat je me in dit costuum in je nabijheid verdraagt, of is dat te danken aan de wereldschokkende gebeurtenis, waarvan je me nog steeds niet op de hoogte hebt gebracht?”

Ze keek hem van terzijde somber aan. „Als je alles weet zul je niet meer spotten.”

„Maar vertel op dan, voor den drommel. Je houdt me aan het lijntje en je zegt niets.”

„Ja — ik — misschien is het beter als we wachten — ik breng je bij grootpapa, daar is Herman ook.”

Haar gezicht trok zenuwachtig, ze klemde haar handen met de gelakte nagels om het stuur, staarde strak recht uit.

Verbaasd keek Edward naar haar. Het moest wel iets ergs zijn als Gerda zoo van streek was. En Herman, wat had die er mee te maken? In gedachten zag hij zijn uitgestreken, overdeftigen neef. Verleden jaar getrouwd met een allerliefst meisje. Eigenlijk had hij het jammer gevonden van het kind, maar ze leek weg te zijn van Herman.

Ze reden nu door de boslaan, gele bladeren sloegen tegen de ruiten, bleven even plakken, regenden weer weg.

„Er is toch niets met Nanny?“ waagde hij, een beetje benepen.

Ze knikte.

„Wat dan? Toch niet ziek? Toe, zeg eens wat.“

Gerda haalde diep adem, als om moed te verzamelen.

„Weggelopen“, bracht ze toen uit.

Even zat Edward als verwaasd. Toen lachte hij een beetje bitter. Weggelopen!

Eigenlijk best te begrijpen. Dat arme kind. Nog een wonder dat ze het zo lang bij dien Herman had uitgehouden. Toen hij haar gezien had waren ze nog verloofd geweest. Ze had lieve donkere ogen. — Zijn gedachten warrelden even wild als de herfstbladeren. — Nu draaide de Daimler het hek in. Ondanks haar nervositeit reed Gerda goed. Vóór de wagen goed en wel stilstond, was Edward

... voorbij het verbaasde dienstmeisje.

al op het bordes gesprongen en had gebeld. Nauwelijks was de deur open, of hij vloog naar binnen, voorbij het verbaasde dienstmeisje, door de hal naar de studeerkamer. Net zoals hij dacht, hier was familie-vergadering. Grootvader, neef Herman en in een fauteuil, breed, blozend en statig, tante Emma.

De begroeting was van hun kant zeer koel. Wat Edward betreft, hij gunde er zich geen tijd voor.

„Wat is hier te doen? Waarom word ik van de straat opgepikt als het de vrouw van mijn neef belijft een beetje langer weg te blijven dan gewoonlijk?“

„Matig je Edward“, kalmeerde zijn grootvader. „Niemand heeft bevel gegeven je van de straat op te pikken; ik ben zeer verbaasd je hier te zien, maar misschien is het niet verkeerd.“

Nu kwam Gerda binnen.

„Grootpapa — ik meende — Edward kent zoveel mensen, ook... eh..... andere

mensen dan wij. — Misschien kan hij ons helpen zoeken?“

„Ah juist, de verloren zoon mag detective-werk doen“, spotte Edward, „en wat denkt mijnheer de echtgenoot daarvan?“

„Ik heb je hulp niet ingeroepen.“ Neef Herman hield zich zeer op een afstand. Toch was hij nerveus, merkte Edward op, zijn vingers bewogen onophoudelijk, terwijl hij schijnbaar rustig in een vensterbank zat.

Plotseling voelde Edward zich min of meer belachelijk. Hij zag zich groot en onbehouden staan midden in dit studeervertrek, waarvan de sfeer hem altijd op een eigenaardige wijze tegelijkertijd had benauwd en aangetrokken. Wat deed hij hier. In geen anderhalf jaar was hij bij zijn grootvader geweest, had koppig zijn eigen weg gezocht en gevonden, levend van het illustreren van boeken en tijdschriften, of van de verkoop van een enkel schilderij.

Hij werd ineens woedend op Gerda, die hem in dit dwaas parket had gebracht.

„Als u mij nog eens nodig heeft, lieve nicht, dan kunt u mij weer op de hoek van een straat vinden. Ik dank u allen voor de aangename ontvangst. Het beste met de verdwenen echtgenote. Mag ik de eer hebben u te groeten!“

Een ogenblik later liep Edward onder de druipende bomen en bedacht dat hij nu vijf kwartier moest lopen om zijn kamer te bereiken. En dat hij drie en vijftig cent aan kapitaal bezat. Tevens, dat hij nu morgen bezwaarlijk als de berouwvolle kleinzoon bij zijn grootvader kon binnestappen. Dan maar dat kleine landschap verkopen, waar Bergman allang het oog op had. Verdraaid goeie smaak had die kerel. Pikte altijd die stukjes eruit waarvan hij eigenlijk moeilijk kon scheiden. Enfin, hij mocht blij zijn dat ze nog verkocht werden; kende wel lui, die veel beter werk leverden en het niet kwijt konden.

Op de rijksweg gekomen trof hem de verlatenheid van de omgeving.

Het asfalt glom triest in het laatste licht van de najaarsdag. Er was weinig verkeer. Enkele fietsers, nu en dan een auto. Terwijl hij automatisch verder liep, keerden zijn gedachten naar Nanny. Waar kon het kind naar toe zijn. Ouders had ze niet meer. Hij zou werkelijk wel zijn best willen doen, om haar op te sporen, al was het alleen maar om die lieve ogen weer eens te zien. Maar ze zou hem misschien verre van dankbaar zijn.

Het begon weer te regenen.

Edward voelde zich onzegbaar eenzaam en er steeg een onweerstaanbaar verlangen in hem op naar een warme, lichte kamer, met een glanzend gedekte, goed voorziene tafel en vriendelijke, gezellige mensen.

Hij stond nu voor een huis, dat dit visioen versterkte. Het was laag en breed. De ramen waren groot en uitnodigend, daarachter moesten zich echt huiselijke kamers bevinden. Achter het lage hek bevond zich een fantastisch aangelegde tuin; kleine kromme paadjes, rotspartijtjes

en veel warm-kleurige dahlia's en asters. Er hoorde ook een garage bij het huis, deze stond een beetje achteraf, zich bescheiden verborgen houdend achter seringen-struiken en rhododendrons.

Toen gebeurde het onverwachte. De auto die bij deze garage bleek te behoren draaide het hek binnen. Voor de bruine huisdeur hield hij stil en er stapte iemand uit die Edward vaag bekend voorkwam. Hij was klein, droeg een grijze regenjas en had een dito-kleurige hoed op. Maar Edward pijnigde zich niet met de vraag, wie deze man wel kon zijn, want hij had al zijn aandacht nodig voor de dame die na hem uit de auto stapte.

„Maar dat is al te gek!“ Hij gaf zich geen tijd om zijn verbazing in meer woorden te uiten.

In enkele sprongen was hij naast de jonge vrouw.

„Hallo, Nanny, zou je niet liever met mij meegaan dan met dezen vreemden mijnheer.“ Hij had haar toegesproken zoals men spreekt tegen een kind dat weggelopen is, en haar antwoord was ook als van een kind.

„Dit is geen vreemde mijnheer, het is oom Arie en ik ga niet met jou mee, Ed.“ Ze leek niet eens verwonderd dat hij daar zoo opeens naast haar stond en ze herkende hem dadelijk.

„Pardon, als ik zoo vrij mag zijn, wat wenst u eigenlijk?“

Snel draaide Edward zich om. Die woorden had hij al meer gehoord vandaag en wel geuit door dezelfde stem. Jawel, het was de twijfelachtige mijnheer van vanmorgen. Wel een eigenaardig heerschap, die weggelopen, jong getrouwde vrouwtjes naar zijn gezellige woning lokte.

„Mijnheer Doodewaard, ik wens mijn nicht naar haar echtgenoot terug te brengen. Kom Nanny, wees niet dwaas, iedereen is in doodsangst.“

„Uw nicht — is dit waar Nanneke?“

„Ja oom, maar ik ga niet mee. Ik wil niet.“

„Weet je wat“, besloot oom, „komen jullie allebei binnen, dan kunnen we rustig praten.“

Het visioen van Edward werd bijna werkelijkheid. De kamer was buitengewoon gezellig. Hij zat in een volmaakt gemakkelijke stoel. Een allerliefst dienstmeisje draaide een paar schemerlampjes aan en bracht thee met cake.

„Zo, en laten we nu de zaak eens nader bekijken. We schijnen elkaar allen te kennen, dus voorstellen is niet nodig.“

„Alleen ben ik een beetje verwonderd over het feit, dat u de oom van Nanny bent“, zei Edward.

„Ja, natuurlijk“, knikte de toegesprokene. „Een echte oom ben ik dan ook niet. Maar we woonden vroeger naast elkaar en de kleine meid noemde mij getrouw „oom“, nietwaar Nanneke? En vanmiddag stond ik heel raar te kijken, dat mijn vroegere buurmeisje in een wanhopige toestand mijn kantoor binnen kwam. Ik vernam dat ze het bij haar man niet langer had kunnen uithouden en nam haar mee naar huis om dit alles eens rustig

... Ik moet altijd zoo correct zijn, de volmaakte edelvrouwe.

te bespreken. Nanneke, zou je je niet graag eens een beetje opknappen? Laat Marie je de logeerkamer wijzen, daar vind je alles wat je nodig kunt hebben."

Toen ze weg was vervolgde de oude heer:

"Wel, ik vond het niet onaardig om dien blijkbaar zeer onaangename, plechtstatigen echtgenoot eens een beetje in angst te laten zitten. Natuurlijk had ik haar dadelijk naar huis behoren te sturen, maar ja, ik doe nu eenmaal dikwijls dingen die niet behoren."

De grijze haren schenen nog meer te krullen dan vanmiddag en Edward zag hoe de kwajongen uit de blauwe oogjes gluurde. Zie je wel, hij had wel gelijk gehad. Hij zuchtte voldaan.

"Ik wist het wel!"

"Wat wist u wel?" De ander was ten hoogste verbaasd. Edward grinnikte.

"Dat er nog een andere mijnheer Doodewaard was dan die van vandaag."

"Hoe kon u dat dan zien?"

"Ach, uw haren en uw gezicht, dat klopte niet."

Mijnheer Doodewaard leek een beetje verlegen.

"U bezit een scherpe blik jongeman. Misschien brengt uw werk dat mee. Hm! Kunstenaars moeten achter de dingen kunnen zien, zegt men immers."

Edward besloot maar niet verder op dit onderwerp in te gaan.

"Maar wat denkt u nu dat er met Nanny moet gebeuren?"

"Ach ja, dat kind. Ze moet natuurlijk terug. Eerst wilde ik haar een paar dagen hier houden, maar ik ben ongetrouwd. Heb wel een puike huishoudster, maar toch gaat dat niet. Op het ogenblik is ze echter vast besloten om nooit meer naar huis te gaan. En ze is zo verbazend koppig — zou jij niet eens met haar kunnen praten?"

Een kwartiertje later zat Edward naast Nanny op de divan. Mijnheer Doode-

waard had zich bescheiden en niet ongaarne terug getrokken.

"Nanny, luister eens, zullen we nu samen naar grootvader gaan, daar is Herman ook. — Wanneer ben je eigenlijk al weggegaan?"

"Vanmorgen vroeg al, ik heb een briefje achter gelaten voor Herman. De hele tijd heb ik rondgelopen en vanmiddag wist ik geen raad meer, toen dacht ik aan oom Arie." Ze begon ineens te snikken.

"Maar ik ga niet terug."

Hij sloeg zijn arm om haar heen.

"Toe kindje — stil nou — natuurlijk ga je naar huis. Waar wou je anders heen?"

"Ik weet het niet, maar o, Ed, je weet niet hoe vreselijk het is. Ik moet altijd zo correct zijn, de volmaakte edelvrouwe. En ik doe zo graag eens een beetje dwaas, zo oud ben ik toch nog niet. Maar als ik eens iets gekk heb uitgehaald, dan is Herman zo koel en afgemeten, bijna minachtend. En dat kan ik niet uitstaan, daardoor zeg ik lelijke dingen en dan verwijt hij me dat ik onbeschaafde manieren heb. O, het is afschuwelijk."

... Ik wilde, dat ik met jou getrouwd was.

Edward lachte een beetje. Het was niet zo heel erg, maar toch erg genoeg als het bleef doorknagen. Toen werd hij ernstig.

"Ja Nanny, ik ken Herman en weet, dat hij wel eens een beetje onuitstaanbaar kan zijn. Maar in de grond is hij een goede kerel en ik ben ervan overtuigd, dat hij veel van je houdt. Je bent nu eenmaal met hem getrouwd en — wel, er is voor jou maar één weg. De rechte, dat wil zeggen, naar je man terug gaan en eerlijk proberen het beste ervan te maken. Je kent toch wel het oude verhaal van de rechte weg die smal en moeilijk is? Wel — je weet hoe ik leef. Velen denken dat het dwaasheid van me is — dilettantisme. Maar geloof me Nan, het is een eerlijke poging om de rechte weg te volgen. Het valt niet altijd mee. Vandaag nog was ik van plan, om het maar op te geven, maar juist jouw weglopen heeft me ervan weerhouden, terug te keren tot een omgeving in welker sfeer ik niet eerlijk en waarachtig leven kan."

Ze tilde het hoofdje op.

"Dat is het juist, Ed, ik ben net als jij. Jij kan daar ook niet leven."

Hij beet op zijn lippen. Stommerd, die hij was.

"Nee, Nan, voor jou is het heel wat anders, dat weet je ook wel."

Ze keek op in zijn sterke gezicht, een beetje grof, maar o zo goed.

"Ik wilde dat ik met jou getrouwd was", fluisterde ze.

Een beetje ruw duwde hij haar van zich af.

"Kleine domoor, ga je nu niet verbeelden, dat je op mij verliefd bent, want dat is niet waar. Je bent Hermans vrouw en je houdt van hem."

Hij greep haar handen, keek in de donkere, betraande ogen.

"Beloof je me, dat je de rechte weg zult volgen, dat je zult vechten? En dan, ik ben een rare snoeshaan en preken kan ik niet, maar we weten toch Wiens hulp we altijd kunnen inroepen. Dat was je zeker vergeten, niet Nanneke?"

Ze schudde het hoofd.

"Nee, maar het lijkt zo dikwijls of het niet helpt."

Oom Arie kwam binnen.

"En, hoe staan de zaken?"

"Nanny gaat terug", zei Edward beslist.

"Mooi." De oude heer keek vergenoegd.

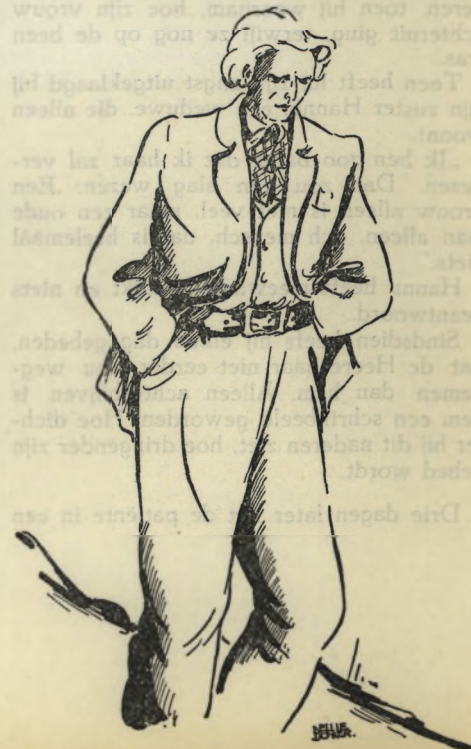
"Mooi, dan breng ik je weg, kind. En u", wendde hij zich tot Edward, "u zou mij een groot genoegen doen, wanneer u morgen om negen uur op mijn kantoor aanwezig zou willen zijn. Ik vermoed dat we wel enige nieuwe ideeën voor onze reclame kunnen gebruiken."

Edward stond weer op de glimmende asfaltweg. Hij keek de weggrijdende auto na. Zijn vooruitzichten waren heel wat beter dan een uur geleden, doch zijn gedachten waren droevig als van een mens, die een ogenblik iets moois heeft bezeten en het nu onherroepelijk kwijt is.

"Ik ben eerlijk gebleven", mompelde hij, "maar het was bijna teveel gevraagd van een man."

Toen sloeg hij moedig de weg in die naar zijn eenzame kamer leidde.

M. D.

ZIJN GEBED

„Hoe gaat het nu, moeder?” vraagt het oude mannetje bezorgd.

„O, veel beter”, klinkt het resolute antwoord.

Zijn blik blijft bezorgd. Ze houdt zich maar zoo, overlegt hij, ze wil me niet ongerust maken.

„Kom je er straks een poosje uit?”

„Nee, ik geloof, dat ik in bed moet blijven tot de dokter geweest is.”

„Komt de dokter vandaag wéér?”

„Gisteren zei hij, dat hij vandaag terug zou komen.”

Dat is nog nooit gebeurd. Tot nog toe kwam de dokter een keer in de drie dagen. Gisteren kwam hij een dag te vroeg, juist toen de patiënt een oogenblik alleen was, doordat haar man een boodschap haalde bij den kruidenier. En nu zal hij vandaag wéér komen!

De dokter is er al spoedig.

„Hoe gaat het vandaag, moedertje?”

„Het gaat wel, dokter.”

Daarmee is de dokter het niet eens.

„Gisteren klaagde je toch.”

„Ja, gisteren. Dat was gisteren.”

„Och, vader, haal even een teiltje water, om mijn handen te wasschen”, zegt de dokter na het onderzoek.

Terwijl de oude man naar het keukentje is, vraagt dokter: „Wat heeft uw man gezegd?”

„Ik heb het niet met hem bepraat. Hij kan niet alleen blijven.”

„Toch is het beter. Het is beslist noodig.”

Als dokter weggaat, vraagt hij in het portaal bij de voordeur: „Is het niet beter, Woelstra, dat uw vrouw zich laat opnemen in een ziekenhuis?”

De oude schrikt. „Dokter, ik pas mijn vrouw goed op. Ik... ik doe het met liefde.”

„Dat heb ik gezien, Woelstra. Maar het is noodig. Uw vrouw heeft een vakkundige verpleging, die u niet kunt geven. Denk er vandaag over en geef me morgen antwoord.”

De oude man loopt terug naar het kamertje en zakt in zijn rieten stoel. Nu zal ze toch weg moeten! En wat moet hij dan beginnen? Hij heeft het onheil zien naderen, toen hij waarnam, hoe zijn vrouw achteruit ging, terwijl ze nog op de been was.

Toen heeft hij zijn angst uitgeklaagd bij zijn zuster Hanna, een weduwe, die alleen woont.

„Ik ben zoo bang, dat ik haar zal verliezen. Dat zou een slag wezen. Een vrouw alleen is niet veel, maar een oude man alleen, och mensch, dat is heelemáál niets.”

Hanna heeft meewarig geknikt en niets geantwoord.

Sindsdien heeft hij elken dag gebeden, dat de Heere haar niet eerder zou wegnemen dan hem. Alleen achterblijven is hem een schrikbeeld geworden. Hoe dichtter hij dit naderen ziet, hoe dringender zijn gebed wordt.

Drie dagen later ligt de patiënte in een

hoog wit bed op een groote ziekenzaal. Boven haar hoofd een kaart met naam en adres: Antje Stuijboer, echtgenoot van Jan Woelstra.

Hij bezoekt haar trouw. En iederen dag bidt hij om beterschap. Hij blijft hopen, dat de Heere haar niet wegneemt. Alleen achterblijven kan hij niet, hij voelt zich zoo hulpeloos.

Er komt een dag, waarop de dokter bij het morgenbezoek een oogenblik praat met de hoofdzuster, die na dokters vertrek de zaalzuster last geeft: „Als Woelstra op bezoek komt, moet je mij waarschuwen.”

Woelstra komt.

„Hoe gaat het met mijn vrouw, zuster?” vraagt hij ongerust.

„Dat moet u vragen aan de hoofdverpleegster. Ik zal haar laten roepen.”

De hoofdverpleegster vangt hem op, als het bezoeken eindigt.

„Dag Woelstra. Op bezoek geweest?”

„Ja, zuster, hoe gaat het, denkt u?”

„U moogt wel wat drukker op bezoek komen. Overmorgen weer. En dan zoo telkens, om den anderen dag.”

„Dat is fijn, zuster, dank u wel. Wat denkt u van mijn vrouw, zuster?”

Direct gevaar is er nog niet, maar ze is heel ziek. En daarbij, ze is niet jong meer.”

„Nee..... nee.....” stamelt hij.

„Heeft een van uw burens misschien telefoon?”

„Ja zuster, de kruidenier.”

„Hoe heet die kruidenier?”

Hij noemt den naam, de zuster zoekt in de telefoongids en zegt:

„Dit zal hij wezen. Burgemeesterstraat 82, klopt dat?”

„Ja, zuster, dat is hij.”

„Goed. Als er iets bijzonders is, bel ik den kruidenier op en laat u waarschuwen.”

Met bevende beenen loopt hij de trappen af. Voor den terugweg neemt hij de tram.

Woelstra heeft een onrustigen nacht. Telkens droomt hij, dat de kruidenier hem komt roepen voor het ziekenhuis.

Gelukkig gaat de volgende dag rustig voorbij, maar 's nachts is hij weer angstig. Hij staat vroeg op. Vanmiddag kan hij weer naar zijn vrouw, dat stemt hem blij.

Maar 's morgens elf uur komt de loopjongen van den kruidenier.

„Woelstra, ze hebben van het ziekenhuis opgebeld, of je dadelijk komt.”

Hij schrikt geweldig. Haastig maakt hij zich gereed. Zijn hart begint plotseling te bonzen, langzaam, en toch zoo hard, zoo vreemd, bom..... bom..... bom. Hij moet gaan zitten.

Gelukkig, het betert.

De tram brengt er hem vlug. Dan moet hij nog vijf minuten loopen. Hij loopt haastig, gejaagd.

Bij aankomst in het ziekenhuis is de lift bezet. Dus maar voorzichtig de trappen op, drie trappen.

Hij begint weer veel te haastig. Op de bovengang is hij al buiten adem. Even rusten op deze bank.

Maar van binnen heeft hij geen rust, hij hunkert naar de zaal op de derde verdie-

ping. Nog een oogenblikje en dan verder. Daar begint opeens weer zijn hart zoo raar te doen. Hij moet er van hijgen. Nu even stil zitten. Maar dat kan niet! Zijn vrouw ligt op hem te wachten! Toch moet het, hij voelt dat het moet.

Een paar voorbijgangsters in verpleegsterscostuum kijken naar hem. Een oud baasje, dat even uitrust van het trappen klimmen, denken ze.

Op de zaal is het stil. Het bed van juffrouw Woelstra is afgeschermd aan beide zijden. De hoofdzuster komt even zien. De zieke kijkt smeekend, maar kan niets zeggen.

„Ik zal informeerden of uw man op weg is”, zegt de zuster.

De zieke begrijpt, haar mondje trekt naar een glimlach.

De zuster draaft naar de telefooncel. Ze hoort de stem van den kruidenier. „Ja, zuster, ik heb hem dadelijk laten waarschuwen. Ik zal den jongen sturen, om te zien of hij weg is.”

Even later: „Ja zuster, de deur is op slot, dus hij is op weg.”

Ze keert terug naar de zieke, die in lichten sluimer ligt. Het kan ook wat anders zijn. De zuster zegt niets.

De kostelijke minuten gaan voorbij.

„Als hij niet spoedig komt, komt hij te laat”, denkt ze bezorgd.

Een jong zusterje loopt de trap op naar de eerste etage. Op de bank ziet ze een ouden man, die zijn hoofd op zijn borst laat hangen. Zijn lichaam is een beetje scheef gezakt.

„Wat scheelt er aan, opa?” vraagt ze vriendelijk.

Geen antwoord.

Ze hurkt neer, om in zijn gezicht te kijken en pakt hem bij zijn ellebogen. Dan springt ze haastig op en roept de hoofdzuster van de naastbij zijnde zaal, die op haar beurt dadelijk belt om een dokter.

In afwachting van diens komst leggen ze den ouden man languit op de bank.

De dokter komt en kijkt ernstig.

„Wie is deze man?” vraagt hij.

„Ik weet het niet, dokter.”

Niemand weet het.

„We moeten weten, wie hij is..... Hij is dood.”

Ze doorzoeken zijn kleeding. In den binnenzak vinden ze zijn stamkaart: Jan Woelstra.

„Is hier een patiënt van dien naam?”

„Op mijn zaal niet, dokter.”

„Informeer op de volgende etage's.”

Op de tweede weet men van niets. Maar op de derde zegt de hoofdzuster: „Ja zeker, die naam is me bekend.” Om zeker te zijn kijkt ze op de kaart boven het hoofd van den stervende. Daar staat: Antje Stuijboer, echtgenoot van Jan Woelstra.

Het raadsel is opgelost.

De noodige maatregelen worden genomen.

Hun kisten worden tegelijk bezorgd en in één graf worden ze begraven.

Zijn gebed is verhoord. Op andere wijze dan hij gedacht heeft.

K. JONKHEID

Landelijke herberg

Schilderij van Jan Steen

STRAFFEN IN

Zo oud als de mensheid is ook het probleem van straf en beloning. Reeds het eerste mensenpaar is gestraft met verbanning uit het Paradijs als gevolg van ongehoorzaamheid. Op overtreding volgt straf is sinds die tijd harde werkelijkheid geworden, en zal dat ook blijven.

Alle eeuwen door zijn er treffende voorbeelden van straffen bekend, alleen de methode verschilt nog al. Ik heb eens nagesnuffeld, welke straffen er een paar eeuwen geleden in ons land werden toegepast en 't is mijn bedoeling in dit artikel daar een en ander over te vertellen. Ik wil me daarbij voornamelijk bepalen tot voorbeelden uit Zeeland, maar in de andere provinciën zal het wel net zo geweest zijn.

Wanneer we iemand bedreigen met: „We zullen je aan de kaak stellen”, zal dat niet aangenaam klinken in zijn oren, want dan zijn we van plan dingen over hem bekend te maken, die het daglicht niet kunnen verdragen, die hij liever geheim wil houden. Maar toch is deze straf lang zo erg niet als vroeger, toen iemand in letterlijke zin aan de kaak werd gesteld.

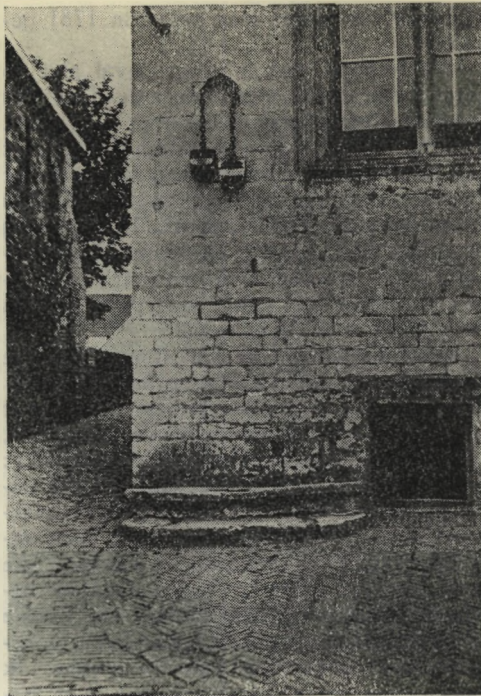
Deze kaak was meestal een paal tegen de voorgevel van het stadhuis. Op een verhoging moest de gestrafte plaats nemen, zijn hals werd in een ijzeren halsband geklemd en soms werden armen en benen vastgemaakt in ijzeren beugels aan de muur. En tegen deze schandpaal stond nu de gestrafte te pronk. Meestal koos men de markttag uit voor de voltrekking der straf, dan was er veel volk op de been. Want de straf diende tevens als een „exempel”, een afschrikwekkend voorbeeld voor iederen burger. Daarom stond de „tentoongestelde” ook op een verhoging, het „schandstoepje”, zodat iedereen hem goed kon zien. Bij het stadhuis van Veere is dit stoepje nog aanwezig. De duur van de straf stond in verband met de begane misdaad. Zo heeft een burger te Gouda daar in 1428 drie dagen lang te pronk gestaan, omdat hij, een aanhanger van Jacoba van Beieren, zich oneerbiedig uitgelaten had over Filips van Bourgondië. Maar meestal duurde de straf veel korter.

Het publiek wist gauw, waarom hun stadgenoot daar moest staan. Iemand, die graan gestolen had, kreeg een korenzak om de hals, een lakendief werd een lap laken op de mouw gespeld.

In Veere werd een schipper gestraft, omdat hij op vastendagen ham, worst, spek en vlees had gegeten en ook anderen had aangespoord zulks te doen, wat in strijd is met de leer der R. K. Kerk. Hij werd veroordeeld een half uur op de kaak te staan met een papier op de borst, waarop bovengenoemde lekkernijen waren geschilderd.

Een vrouw, die haar kind te vondeling had gelegd, moest er een hele dag staan met een pop in haar armen. Een andere, die de wijnstok van haar buurvrouw opzettelijk vernield had, werd te kijk gezet met een wijnrank om haar lichaam.

Had iemand aan zijn vrouw niet genoeg

Stadhuis te Veere de Kaak
Foto L. van Wallenburg

en hield hij het met een ander, dan moest hij er staan met twee spinrokken als symbool van twee vrouwen.

In Amsterdam stond een man op de kaak met een armbuis omhangen, die hij uit de kerk gestolen had. Een bedelaar uit Middelburg, die voorgaf aan vallende ziekte te lijden, moest er ook enkele uren doorbrengen en werd daarna uit de stad verbannen.

Valse munters stonden er met een munt als brandmerk in de kaak gebrand; vloekers en kwakzalvers, op sommige plaatsen ook burgers, die hun schulden niet betaalden, hebben er hun plaats gehad.

In Amsterdam kon men een man en een vrouw aan de schandpaal zien om beurten, met een doodshoofd in de hand. Dit echtpaar had n.l. op een galgenveld een doodshoofd opgegraven om het aan een chirurgijn te verkopen, die zulk een luguber voorwerp als een waardig teken van zijn ambt beschouwde.

Erg griezelig is het verhaal van een man, eveneens uit Amsterdam, die zich aan lijkroof had schuldig gemaakt en een paar dagen aan de kaak moest staan met zijn ene voet in een open doodkist, omhangen met een lijkkleed, terwijl het dekfel van de kist op zijn borst hing met het opschrift: dodenberover.

Zulk een terechtstelling was tegelijk een publieke vermakelijkheid en vond daarom meestal op markttag plaats. Vroeger was het publiek verplicht „de justitie te assisteren” en het deed het in dit geval graag. Vooral de lieve straatjeugd hield zich niet onbetuigd. Het slachtoffer werd uitgejouwd en gescholden, met straatvuil en zelfs met stenen gegooid, zodat het soms tot bloedens toe verwond werd. Politietoezicht was er niet voldoende aanwezig, of men liet oogluikend deze baldadigheden toe. Op sommige plaatsen

VROEGERE TIJDEN

vond men het gooien met stenen toch wel wat al te bar, en deelde de stadsregering rotte appels en eieren uit om daarmee de gevonniste te bekogelen. Als u weet, hoe graag de jeugd gooit, hoef ik u niet te vertellen, hoe zo'n stakker er na een poosje uitzag.

U begrijpt nu wel, wat een schande het was om aan de kaak gesteld te worden. En 't zal u niet verwonderen, dat een soldaat in Hoorn die met matrozen gevochten had, zich liever liet doodschieten dan deze vernederende straf te ondergaan.

Een andere straf was *de straf in de draaikooi*, die enkel op vrouwen werd toegepast en meestal op zulke, die het met de zedelijkheid niet al te nauw namen. En medelijden had men met dergelijke „dames” niet, want ook deze straf was een amusant kijkspel voor 't samengestroomde publiek. Aan de voorzijde van het gemeentehuis was een grote ijzeren kooi aangebracht, die om een verticale as kon draaien. Binnenin de kooi stond een stoel of bankje, waarin het slachtoffer werd vastgebonden. En op het marktplein vóór het stadhuis zag het natuurlijk zwart van mensen. Hoor maar, wat een oud rijmpje zegt:

„Hé, jongens, komt naar 't marktveld heen
Daar wordt zo straks gedrid;
Komt, jongens, komt, zo gij wat raars
En moois aanschouwen wilt.”

In zijn „Brieven over het eiland Walcheren” geeft Speeleveldt een ooggetuigenverslag over een dergelijke vertoning. Eerst komt een flinke, nog jonge vrouw, door een dienaar van het gerecht geleid, en beklimt het trapje, dat tegen de kooi is geplaatst.

Ze gaat op de zetel in het midden van de kooi zitten, een beugel wordt om haar borst en middel gesloten, terwijl haar voeten worden vastgebonden. Haar handen moet ze aan de tralies van haar kooi vasthouden, het deurtje wordt gesloten en de voorstelling kan beginnen. De schrijver zegt, dat het gezicht van zo'n draaiende vrouw hem zo vreemd voorkwam, dat hij zijn lachen nauwelijks kon inhouden.

De „draaijerij” bij deze vrouw is gauw klaar, maar dan komt een andere, wat oudere vrouw, die blijkbaar zwaarder gezondigd heeft, want die komt er niet zo goed af. Eerst wordt de kooi een poosje naar rechts gedraaid, dan plotseling stilgehouden en naar links gedraaid, steeds vlugger. De vrouw opent haar mond om te roepen om genade, maar op 't zelfde ogenblik ontlast zich de geschokte maag over haar kleren, wat een gejoel en gejuich veroorzaakt bij de toeschouwers.

Nog een derde slachtoffer wordt gehaald, blijkbaar de schuldigste van alle. De schrijver zegt:

„Zonder enige gradatie in acht te nemen, wordt ze onmiddellijk met een altoos toenemende snelheid bewogen. Lang houdt ze het echter niet uit eer ze bezwijkt, maar men geeft haar geen rust. Nu links-, dan rechtsom, altoos vlugger be-

wogen wordende, begint haar hoofd geheel duizelig te worden. Ze is niet meer in staat het op te houden. De beweging der kooi volgende, draait en wendt het zich op de geweldigste wijze. Het schijnt zich van het lichaam te willen scheuren. De adem, door de versnelde beweging der lucht verbroken wordende, heeft haar het vermogen tot schreeuwen benomen. Een akelig gebrom doet zich uit haar beknelde borst horen; haar hoofd en bovenlijf vallen eindelijk op de linkerarm, aan de traliën bestorven, neer. Deze arm schiet door de tralies heen, zich op twee plaatsen kwetsende. Nog enige draaien, en de arm zou gebroken zijn."

Evenals het aan de kaak stellen was ook deze straf een grote schande en de mentaliteit van het publiek was van zodanig gehalte, dat het bijwonen ervan een groot feest was.

Verscheidene plaatsen in ons land hadden een dergelijke kooi, waarin sommige personen behalve gedraaid ook wel enkele uren te kijk werden gesteld. In Munster bevinden zich boven aan een kerk nog altijd de drie kooien, waarin de wederdoper Jan van Leiden en twee van zijn vrienden na hun dood voor het publiek ten toon werden gesteld.

't Waren ook vrouwen, die soms veroordeeld werden om „de stenen der wet” te dragen, n.l. die soort vrouwen, die voortdurend kwaad spraken of lasterden, met buurvrouw keven en ruzie maakten. Een paar zware stenen werden haar om de schouders gehangen en op die manier moesten ze enkele keren door het dorp lopen, soms voorafgegaan door een fluitspeler en trommelslager. Dat het aan belangstelling langs de weg niet ontbrak, evenmin als aan gepaste (en opgepaste) opmerkingen, zult u wel begrijpen. In de keuren van verschillende steden is dit strafmiddel te vinden, dat men echter meestal door boete kon afkopen. Wie de boete dus niet betalen kon of wilde, moest er aan gelooven. Zo lezen we van een zekere Janne Christiaansdochter te Middelburg, die veroordeeld werd (1521) tot steendragen, „overmits ze dikwijls en tot diverse stonden in 't openbaar bevonden is geweest zwerende grote en zware eden”.

Aan het gemeentehuis te Baarland op Zuid-Beveland zijn deze stenen nog te zien, maar ze zijn al tientallen jaren buiten dienst gesteld.

Ook in Duitsland werd vroeger dit strafmiddel gebruikt, daar heette de steen: klappei-steen (klappen = praten) ook wel schandsteen of lastersteen. Rustte de vrouw onderweg, dan moest ze boete betalen. Ik las ergens, dat in Mühlhausen (Elzas) deze steen nog aan een ijzeren ketting aan het raadhuis hangt. Hij stelt een grillig gevormd vrouwenhoofd op natuurlijke grootte voor met zover mogelijk uitgestoken tong, waaronder het volgende versje staat:

„Klappei-steen heeft men mij genaamd,
Bij lastertongen wel befaamd.
Wie zijns naasten eer bekladt,
Moet mij dragen door de stad.”

De laatste keer, dat deze steen werd

gebruikt is, zover men weet, in 1781 geweest.

Deze straf was in ieder geval niet zo erg als de beide eerstgenoemde. Dat was ook het geval met *de straf in de mand*, waarbij iemand in een mand werd gezet en in de haven enkele keren in het water werd gedompeld en weer opgehaald. Aan deze schande-straf ontbrak het grappig karakter niet, Vooral op vrouwen, die beschuldigd werden van tovenarij of heksarij, werd deze straf toegepast (straks nog meer over de heksen).

Iets dergelijks als het lopen met de schandsteen was *de houten huik of ton*. Een soort ton zonder bodem werd over het hoofd van de veroordeelde geschoven, aan de hals met een ketting vastgemaakt; een opening aan de voorkant liet het gezicht bloot. Vrouwen, die zich aan overspel hadden schuldig gemaakt of geen onberispelijk leven leidden, en mannen, die een misdrijf tegen de zeden hadden begaan, moesten op deze manier een poosje door het dorp of de stad wandelen, voorafgegaan door den stadstrompetter. Ik meen, dat er in Zierikzee nog een bewaard wordt.

Als *herinnering aan een eigenaardig vonnis* zijn in de oudheidskamer (de voormalige vierschaar) van het stadhuis te Veere drie interessante voorwerpen te zien, n.l. drie bronzen handjes, waarvan er een met een bijltje in de hand.

Wat is de bedoeling daarvan?

Vroeger werd iemand wel veroordeeld om wegens een of andere overtreding de hand te worden afgekap.

Die straf was dus niet mals, maar meestal viel het nog mee, daar de straf door boete kon worden afgekocht, waarbij de delinquent als herinnering een metalen hand met zijn naam er in aan het stadsbestuur moest afstaan. Zo lezen we in de twee bronzen handen de namen Jacop Pieterssone en Adriaen Bra met het jaartal 1564.

Aan de hand met het bijltje er in is een hele geschiedenis verbonden. Een zekere Hubrecht Geertsen Bremboes, schrijnwerker te Veere, had iets op zijn kerfstok en de stadsbode kwam hem zijn vonnis brengen. Naar de gewoonte dier dagen werd dit vonnis op de stoep vóór zijn huis in 't openbaar afgekondigd. Toen de stadsdienaar daarmee bezig was, heeft Hubrecht de justitie beledigd en wilde hem met een bijl te lijf gaan. Hiervoor werd Hubrecht veroordeeld tot het verlies van zijn rechterhand. Maar ook bij hem liet de justitie genade voor recht gelden. Hij kon van deze pijnlijke straf verlost worden, als hij blootshoofds voor de Vierschaar zou verschijnen met een brandende kaars van twee pond in de hand. Deze kaars moest hij door de straten van Veere dragen naar de kerk, voor het Heilig Sacrament neerknielen en daar de kaars offeren. Binnen zes weken moest hij een metalen vuist laten gieten met zijn naam er in gegraveerd, en deze bevindt zich nog altijd in het stadhuis van Veere „tot een eeuwige memorie”. Dit vonnis had plaats in 1550.

Had hij het niet gedaan, dan had hij 4 pond Vlaams moeten betalen, waarvan de helft moest dienen tot verbetering van de kade, de andere helft tot versiering van de vierschaar. Dat de bijl daar nu te zien is bewijst, dat de zuinige schrijnwerker de schande der „eeuwige memorie” verkoos boven het betalen van de boete. En ieder, die het mooie Veerse raadhuis bezoekt, kan door deze eigenaardige herinnering aan vroegere rechtspleging zien.

In het jaar 1565 stond in datzelfde Veere tot twee maal toe een schavot opgericht, om *een heks levend te verbranden*. Een heel gewone straf in die tijd, want heksenprocessen zijn er duizenden geweest.

In de 4 eeuwen van deze vreselijke straffen — ±1400—1800 — rekent men, dat er in Europa ruim een miljoen heksen en tovenaars zijn ter dood gebracht, onschuldig ter dood gebracht, want het waren meestal mensen, die geen enkele misdaad op hun geweten hadden. Maar sedert paus Innocentius VIII bij een bul van 1484 het heksenproces wettelijk ingevoerd had, namen de vervolgingen en martelingen toe. Ieder, die in lichaamsbouw, kleur van het haar of op een andere wijze afweek van een gewoon mens, was — een heks of tovenaars. En 't waren overal vrouwen, kleine, magere, uitgeteerde besjes, die het mikpunt van het volksbijgeloof waren. Tot ere van Nederland moet er bijgevoegd worden, dat hier de processen lang zo veelvuldig niet voorkwamen, en ook niet zo lang geduurd hebben als in andere landen.

Maar in bovengenoemd jaar moest een zekere Digna Robberts het toch ontgelden. 't Was een reeds bejaard vrouwtje, in de wandeling „water en brood” genoemd. (Ze zal dus wel niet erg corpulent geweest zijn!) Ze bekende inderdaad, dat ze gemeenschap met den duivel had gehad. Deze was haar verschenen, al jaren geleden, op den weg tussen Middelburg en Veere, toen ze op een avond aan de kant van de weg wat zat te eten. Deze duivel kwam in de gedaante van een jonge man in het zwart en beloofde haar grote rijkdom, als ze hem haar ziel wilde verkopen. Na enige aarzeling had ze tenslotte onder bedreiging van satan toegegeven, God verloochend en een verbond met hem gemaakt. Hij leerde haar een toverzalf maken, waarmee ze op een strohalm op zee kon drijven en schepen kon laten vergaan. Door haar toedoen was er dan ook een schip met man een muis vergaan, terwijl ze een man kreupel had gemaakt, enkel door hem aan te raken. Het vonnis luidde, dat ze levend verbrand moest worden: diezelfde dag werd de executie voltrokken.

Een paar maanden later overkwam hetzelfde aan Geertruid Willemsz., die uit Arnhem komende dezelfde ontmoeting had als de zoeven genoemde vrouw, en een dienstbode kreupel gemaakt had door aanraking.

't Is echter meermalen gebeurd, vooral in later jaren, dat men de zogenaamde heksen straffe, door ze voor enkele jaren of soms levenslang uit de stad te verbannen.

Deze straf overkwam een zekeren Jan Wouters uit Veere, omdat hij een vrouw met de vuist in het gezicht geslagen had, daar hij meende, dat die vrouw hem betoverd had. Hier werd dus niet de vermeende heks, maar de andere partij gestraft.

De Heksenwaag te Oudewater heeft voor vele arme stakkers uitkomst gegeven. Op een eerlijke manier werden verdachte personen daar gewogen en kwam het gewicht overeen met de proportie van hun lichaam, dan waren het gewone, normale mensen. Met een certificaat uit Oudewater hebben er heel wat nog een onbezorgde oude dag gehad, die anders hun leven in angst en vreze hadden moeten slijten.

De straf van *verbanning*, die ik zoeven noemde, werd niet alleen op heksen, maar ook op andere misdadigers toegepast. Soms gold de verwijdering enkele jaren, in andere gevallen voor levenslang. Ook lezen we wel van verbanning voor 100 jaar, om te voorkomen, dat de uitgebannede ooit weer de plaats zou betreden. Wel een handige manier om voor een poosje van een lastpost bevrijd te zijn.

Dat was men ook, als men iemand de straf oplei, om ergens een *bedevaart te gaan doen*. Dit is een Middelburger overkomen, die ter bedevaart naar Keulen moest, een lange reis in vroeger tijd. Maar daarmee was hij niet klaar. Als hij terug was moest hij een beeld laten maken voor het stadhuis. Dat was voor het Middelburgse stadsbestuur dus twee vliegen in een klap.

De praktische zin van het straffen van onze voorouders blijkt ook hieruit, als we in oude boeken lezen, dat als boete werd geëist het leveren van een aantal *stenen voor het bestraten* der wegen. En voor den betrokkene minder pijnlijk dan een *geseling of een brandmerk*, wat toen vaak voorkwam. Daardoor waren sommigen voor hun hele leven verminkt. Liepen er mensen met een litteken rond, dan dachten de burens er het hunne van: die zal wel wat op zijn kerfstok hebben. En 't was niet altijd gemakkelijk te bewijzen, dat een wonde niet het overblijfsel van een strafbepaling was!

Een voornaam persoon bij al deze straffen — hoewel niet geacht en geëerd — was de *beul*, of om het wat meer officieel te zeggen, de *scherprechter*. 't Was niet altijd gemakkelijk zo iemand te vinden, want we lezen nog al eens, dat er uit een andere plaats een beul geleend moest worden, zodat de executie niet steeds op de vastgestelde tijd kon plaats hebben.

Als we 't woord beul horen, denken we meestal aan een doodvonnis, dat voltrokken moest worden. Toch had hij nog heel wat meer te doen, en bij de uitvoering van de beschreven straffen was hij de leidende persoon. Zo was zijn werk b.v.: het leggen op de pijnbank, geselen, brandmerken, oren afsnijden, aan de kaak stellen, met de stenen der wet door de stad leiden, duimen en handen afzetten, en alles wat verder tot zijn ambtsbezigheden behoorde. De ergste straf was het voltrek-

ken van een doodvonnis, door ophanging, onthoofding of verbranding. Een mispelijke plechtigheid, die daaraan op sommige plaatsen voorafging, was het *galgenmaal*. De veroordeelde mocht voor zijn laatste maaltijd kiezen, wat hij het liefst wilde eten, aan welk verlangen werd voldaan. Of zijn laatste maal hem goed smaakte, valt te betwijfelen. Misschien beter aan de mede-aanzittenden, zoals baljuw, burgemeester, predikant, ziekentrooster en de twee advocaten (van den veroordeelde en van den baljuw). 't Was een openbare maaltijd, waartoe ook het publiek toegang had. Hieronder waren vrienden en vijanden van den gevangene, die tijdens het eten allerlei twistgesprekken hielden, ja soms tot handtastelijkheden overgingen. Een stuitende vertoning inderdaad.

En dan volgde de *laatste gang* van den ter dood verwezene. In Middelburg werd hij van de gevangenis op de Burg, 's Gravensteen, gevoerd naar de vierschaar op het stadhuis. Daar werd uit het ruigregister het vonnis nogmaals voorgelezen, een predikant — die hem de laatste dagen meermalen bezocht heeft — vergezelt hem tot op het schavot, waar hij een openbaar gebed uitspreekt. Dan treedt de beul naar voren en verricht zijn werk. Het lijk werd naar het galgenveld buiten de stad gebracht, opgehangen „om door de vogelen des hemels en de vernielende werking der lucht te worden verteerd”. Later werden de lichamen op dit galgenveld begraven. Dat de beul *niet altijd even bekwam* was, blijkt uit een terechtstelling te Middelburg in 't jaar 1526. Een zekere Laurens Meeuwse was veroordeeld onthoofd te worden wegens een begane moord. Maar — de beul slaat mis, en als Laurens dat bemerkt richt hij het hoofd op en draait zich eens om, waardoor hij van 't schavot afrolt. Dat is zijn behoud, want de „executie werd voor volbracht gehouden”.

Deze droeve dingen uit het verleden

VELDWACHTER WESTRA

Dat veldwachter Westra mēns was — christenmens — en niet alleen maar de veldwachter, de handhaver van het gezag, is gebleken met het geval van Jan Wiechers.

Wiechers was stucadoor, en een eerste klas vakman. 't Was maar een klein, nietig kereltje, maar zijn vak verstond hij uitstekend. Hij had dan ook altijd volop werk en verdiende een goede boterham. 't Was alleen erg jammer, dat hij zo graag een borrel lustte. Hele tijden kon het goed gaan. Dan gebruikte hij er misschien wel eentje, maar je merkte het in ieder geval niet aan hem. En dan ineens zag je hem op een goede dag, vóór het bruggetje, dat over de sloot voor z'n huis lag, van z'n fiets stappen en erover... lopen. Dat was een zeker teken, dat Jan enkele borrels had gedronken. Een keer had hij de bocht niet goed kunnen maken en was in de sloot terecht-

zouden tot in het oneindige uitgebreid kunnen worden. Ik wil het hierbij echter laten en dit sombere artikel besluiten met een humoristische gebeurtenis.

In de 17e eeuw werd de omgeving van Goes onveilig gemaakt door Jan Katoen en consorten. (Nog noemt men een troep ridders wel „de bende van Jan Katoen”.) Maar de Goese Justitie kreeg Jan Katoen te pakken en zette hem in de cel. Ons Jantje was echter een gladde vogel, zocht een middel om te ontsnappen en vond het ook — door de koker van een zekere gelegenheid in zijn cel. Na de laatste rondgang van den cipier brak hij er een gedeelte van af en na veel gesjouw en gewring stond hij 's nachts op straat. Jan wilde echter netjes en beleefd afscheid nemen van zijn torencel en de Goese magistraat en schreef met krijt op de deur:

„Baljuw en Schepenen,
Mannen! hier heb je het kot
En daar heb je het gat,
Waar jullie vroeger
Jan Katoen in had!”

Hij wist ongezien buiten de stad te komen. Daar bedacht hij, dat de justitie van Goes toch zo streng niet was, dat het hem in zijn cel eigenlijk aan niets had ontbroken, behalve dan aan zijn vrijheid, die hij nu echter weer terug had. De dichtgeest wordt weer vaardig over hem en aan de buitenkant van de Ganzenpoort schrijft hij dit afscheidvers:

„Wie stelen wil en niet wil hangen,
Ga naar Ter Goes en laat zich vangen,
Want de Heren van Ter Goes,
Zijn zo zacht als appelmoes!”

Wat keken de mensen de volgende morgen op. Maar de vogel was gevlogen en bleef weg. De geschiedenis meldt, dat hij later in Middelburg werd gegrepen en streng gestraft.

L. VAN WALLENBURG

gekomen. Sindsdien fietste hij nooit meer over het bruggetje, als hij wat teveel op had.

Z'n vrouw leed eronder en was stil en teruggetrokken geworden. Op allerlei manieren had ze geprobeerd Jan van de drank af te houden. En hij had zich meermalen voorgenomen, dat het uit zou zijn. 't Ging soms lang goed, tot het zo maar ineens weer mis was.

Jan mocht ook graag vissen.

Zo liep hij op een keer met een snoekhengel langs het kanaal, als altijd zonder enige acte of vergunning.

't Was een miezerige, druilerige regenmiddag. Hij had al kans gezien om een flinke snoek te verschalken en liep scherp oplettend en langzaam z'n hengel voorttrekkend langs de walkant. Hij ging rustig z'n gang. Met zulk slecht weer zou Westra er wel niet op uit zijn.

Tot zijn ongeluk was Westra er wel op uit. Hij wist best, dat Jan wel 'es op een ongeoorloofde manier probeerde aan snoek te komen en had hem al eens ge-waarschuwd.

Juist toen Jan aanstalten maakte z'n tweede snoek op de wal te werken, kwam Westra over de kanaaldijk aanfietsen. Daar was geen ontkomen meer aan. Al liet hij de tweede snoek ook schieten, hij had de eerste nog in de zak op de rug. Hij was erin getippeld. Ditmaal kwam hij er niet zonder bonnetje af. En z'n mooie snoek en hengel was hij kwijt. Jan had danig het land, maar ja er was niks aan te doen. Dat was de risico.

Een paar avonden later zat Jan weer in 't café; samen met enkele kameraden. Hij vertelde van z'n snoekenvangst en van het procesverbaaltje, dat hij er mee op had gelopen. Ja en z'n hengel en de snoek nam die vent mee, dat was 't vervelendste van 't hele geval. Eigenlijk geen werk.

hem. Terug hebben moest hij z'n snoek. En anders... anders... hij zou maar es voorbijrijden, dan... hij... sloeg hij hem met fiets en al ondersteboven. Ja, dat deed hij, 't kon hem ook niks bommen. Een stok... ja een stok moest hij hebben. Jan raakte in een toestand van razernij. Hij zou dien veldwachter, hij zou hem.

Hoe langer hoe vlugger sjokte hij voort. 't Was wel merkwaardig, hoeveel Jan ook op had, hij kon altijd nog ongeveer koers houden.

De maan stond hoog aan de hemel en 't was bijna zo licht als overdag. Aan de zandweg naar Jans huis lag het land van boer Schuitema. Die was bezig geweest een afrastering te maken, een paar paaltjes lagen nog langs de kant. Jan zag ze liggen bij het heldere maanlicht. Hij zou hem... Wat lag daar? Een stok... ja, ja, dat was een goeie. Als hij nou... wat zal die veldwachter...

Jan sjouwde een afrasteringspaaltje

mee, 't ene eind hield hij onder zijn arm gekneld, 't andere sleepte achter hem aan door 't zand. Als nou die veldwachter, die snoekenvanger... ja, dat zou hij tegen hem zeggen, snoekenvanger.

Wat hij zo graag gewild had, gebeurde. Westra kwam hem tegen, toen hij vlak bij huis was. Hij reed Jan kalm voorbij en groette vriendelijk: „Goeienavond Wiechers”.

Jan had hem herkend. Was dat die kerel? En reed hij door? Hij moest hem toch spreken.

„Hé, snoekenvanger, ouwe snoekenvanger!”

Jan greep de paal met beide handen vast.

Westra had het al vreemd gevonden, dat Wiechers daar met een paal liep te sjouwen zo laat op de avond en toen hij hem hoorde roepen, draaide hij om en reed terug.

„Snoekenvanger!” Ja hij kwam terug... nou met de stok.

„Wat was er Wiechers?” kwam Westra's stem al op een afstandje.

Wat er was? Hier... hij tilde de paal op, probeerde het tenminste... slaan zou hij.

Wat er was...? Alsjeblieft! Dát was er.

't Enige resultaat was, dat de paal tegen het voorwiel van Westra's fiets terecht kwam. Een paar spaken moesten het ontgelden, de fiets slingerde, maar Westra was er al afgesprongen. Hij liet z'n karretje zo maar vallen en kwam op Jan af.

„Snoekenvanger,” mompelde die nog een keer. Toen pakte Westra hem hardhandig bij de schouder en schudde hem door elkaar alsof hij uit een erg diepe slaap moest worden wakker gemaakt.

Jans woede en durf waren op eenmaal verdwenen. Merkwaardig nuchter was hij ineens. Trillend stond hij, klein nietig manneke voor de reuzengestalte van den veldwachter. Een kwajongen die een grote kerel es even mores zou leren.

Nee, nee, dat vonden z'n makkers ook. Die meneer de veldwachter, hij zal best weg met het visje hebben geweten.

„En die heb jij nou voor hem mogen vangen, Jan.”

Nee, 't was geen manier van doen. Wel hier en gunder, Jan zou 't hem nog wel es zeggen ook. Zo'n veldwachtertje! Wat verbeeldde die zich. Hij begon zich kwaad te maken, de drank steeg naar z'n hoofd.

Nee, die veldwachter was toch een kerel van niks, daar waren de vrienden 't roerend over eens. Jan had groot gelijk, dat hij es een hartig woordje met hem ging spreken. Wat gaf nou een snoek meer of minder in 't kanaal.

Jan wond zich nog meer op.

„Jongens,” zei hij toen hij eindelijk opstapte, „hij is vaak bij de weg 's avonds. Als 'k hem tegen kom, zal hij mij te woord staan. Die snoek moet ik terug hebben, anders denken we er niet gelijk over.”

Onderweg naar huis liep Jan in zichzelf te mopperen. Was dat nou werk? Zo'n dikke meneer met een goed salaris. Zijn vis lekker opsmullen, dat kon hij. Hij mocht hem vangen, ja, ja. Maar hij zou

„k Zal 't nooit weer doen meneer. 'k Zal 't nooit weer doen,” jammerde hij, toen Westra hem heen en weer bleef schudden.

„Nooit weer doen. Wat was je wel van plan, mij een ongeluk te bezorgen?”

Westra bleef merkwaardig kalm. Hij had al begrepen, dat het de drank was, die Jan parten speelde. In de grond van z'n hart had hij medelijden met het kereltje, dat daar nu als een hoopje ellende voor hem stond. En nog meer met z'n vrouw en kinderen.

„Jan Wiechers”, zei hij, en z'n stem klonk nog zwaarder dan anders. „maak dat je thuis komt. En gauw wat. We praten nog wel eens samen.”

„k Zal 't nooit weer doen, meneer.”

„Best hoor, we zullen zien. Maak nu dat je thuis komt. Mars!”

De volgende avond, tussen licht en donker, reed Westra naar het huis van Jan Wiechers.

Vrouw Wiechers, die achter het huis bezig was een emmer water te pompen, wist niet wat haar overkwam, toen plotseling de grote gestalte van den veldwachter bij haar stond. Maar zijn kalme stem stelde haar dadelijk gerust.

„Goedenavond, vrouw Wiechers. Ik laat u toch niet schrikken, hoop ik. U was zo druk bezig. Is Wiechers thuis? 'k Wou hem wel even spreken.”

„Hij is in huis. Gaat u maar mee.”

Achter vrouw Wiechers aan, liep Westra naar binnen.

„Hier is de veldwachter voor je, Jan”, kondigde ze hem aan.

't Was maar goed, dat de lamp nog niet op was, want Jan schrok een beetje. Nu had hij tijd zich te herstellen, voor z'n vrouw de petroleumlamp had aangestoken.

Hij schoof een stoel voor Westra bij en zette de tabakspot voor hem op tafel.

„Als u roken wilt?”

Westra stopte kalm z'n pijp en begon: „Ik moest je es even hebben Wiechers. Die schuur van me ziet er zo haveloos uit. Kun jij die wat opknappen? De muren pleisteren en de vloer herstellen?”

Jan liet van verbazing z'n pijp vallen. Wat wou die veldwachter nou? Hij had op z'n minst verwacht, dat hij zou gaan uitvaren. En nu dit? Hij knikte alleen maar. Ja.

„Nou”, ging Westra verder, „t heeft geen haast hoor, als 't maar in orde komt.”

O, maar Jan zou er voor zorgen. Hij kon er Zaterdagmiddag wel vast mee beginnen. Hij had z'n stem teruggekregen en praatte nu druk. Ja, de muren wat aanstrijken, dat moest wel es. En zo'n cementen vloer was mooi, maar hij moest onderhouden worden. Och, zo was het overal mee hè, als je de zaak niet onderhield, dan werd het een rommel op de duur.

Het gesprek vlotte best nu. Vrouw Wiechers nam er ook aan deel, nadat ze koffie had ingeschonken.

Eindelijk moest Westra opstappen. Jan deed hem uitgeleide. Toen ze buiten waren begon Westra, zonder overgang, ineens over het gebeurde van de vorige

avond.

„Hoe had je dat wel gister, Wiechers?”

„k Was me zelf niet. Een borrel.....” mompelde Jan.

„Kerel, je vrouw, je gezin. Zoiets wordt streng gestraft.”

Toen veerde Jan op, driftig viel hij Westra in de rede. Als hij soms gekomen was, om smoesjes te verkopen en dan even te zeggen dat hij een bekeuring had?

Westra zag dat hij misgetast had.

„Nee Wiechers, hou je bedaard”, suste hij. „k Denk er niet over.”

Dat geval, als 't aan hem lag, werd niemand er wat van gewaar.

„k Wou alleen es met je praten Wiechers. Dit is nu goed afgelopen, 't had ook anders kunnen gaan. En dat alles door die drank. Man denk toch aan je gezin.”

Jan antwoordde niet. Z'n drift was gauw afgezaakt. Westra had gelijk, hij wist het.

Zwijgend liepen de twee mannen tot het bruggetje voor het huis. Toen zei Westra:

„Je bent niet kerks Wiechers, maar 'k

weet nog, dat je er vroeger wel kwam. De tien geboden, die heb je daar gehoord. Daar staat ook in: Gij zult niet doodslaan.

Denk daar es over. Goedenavond.”

Jan stond alleen in de nu geheel donker geworden avond.

GEERT GRÖNNEGER

HOE MAGISTER GROOTE BROEDER GEERTEN WERD

1374 November! Sombere avondduister over Deventer. Jagende wolken. Nauwelijks hebben de goede burgers, die nog niet ingeslapen zijn, de ratel van den nachtwacht kunnen horen. Het behoeft ook niet. De nacht is de tijd der ruste en morgen wacht de arbeid weer. Morgen zullen de sterke schepen weer de strijd aanbinden tegen de concurrenten uit Lübeck en Danzig. En de moed en slimheid der schippers zullen de beurzen der koop-

lieden vol doen worden en de handwerkslieden arbeid geven. De dag brengt werk, in de nacht moet men zorgen veilig binnen de muren te zijn.

Hoor maar, hoe het buiten giert en jaagt! Boze machten spelen hun duister spel.

„Heilige Moeder, bescherm ons!”

Met den boze moet men zich niet inlaten. Rovers en moordenaars zijn zijn bondgenoten, maar een eerzaam burger slaat al een kruis, als hij slechts aan hem denkt. Wie met hem te doen heeft, wordt door de kerk verworpen.

Pater Josephus heeft immers ook aan Magister Groote het Heilig Oliesel geweigerd. En Magister Groote is geen rover of moordenaar. Hij is een geleerde. Ver buiten het Oversticht, tot in Holland en Frankrijk kent men zijn naam. Zelfs in Bohemen heeft men naar zijn woorden geluisterd. Maar de woorden van den vromen pater Josephus zijn de woorden der Kerk.

Magister Groote zoekt in zijn boeken de zwarte kunst te leren, en de Kerk geeft haar genademiddelen niet aan kinderen des duivels.

In de woning van den Magister aan de Bagijnenstraat heerst diepe stilte. De oude huismaagd is bij de schouw ingedommeld. Het flakkerende kaarsvlammetje werpt fantastische schijnsels tegen de wanden en de zolderbalken.

't Is druk geweest. Enkele leerlingen van de kapittelschool kwamen na pater Josephus; ook de chirurgijn is laat op de avond nog geweest.

De oude dienstmaagd is bij de schouw ingedommeld.

De ogen van Magister Groote staren in de ruimte. Onrustig woelt hij heen en weer. Buiten raast en giert de storm nog steeds.

„Zo was 't ook twintig jaar geleden in 't Parijse Collegium. Het leven begon. Een leven van roem en eer, van rijkdom en van studie. Toen begon het, nu is het einde.”

De laatste twintig jaar gaan langs hem heen.

„Parijs! Jeugd en vrolijkheid, maar ook zware, ingespannen studie. Avond aan avond heeft hij over zijn boeken gezeten. Gewerkt om de verwachtingen van zijn vader niet te beschamen. Gezwoegd vooral om aan zijn eigen, onstilbare verlangen te voldoen. Hoe vurig had hij tevoren in Keulen en Aken gewent in Parijs te zijn. Hier opende zich voor hem de poort der wijsheid. Drie jaren van arbeid en hij is „Magister Artium”. Een eervolle loopbaan wacht hem nu.

Hoor! De storm jaagt nog steeds. De kaars vlamt hoog op. „Duivelsschijn.” Zacht lacht de zieke. De angst van zijn medeburgers kent hij niet.

De witte wiven, de kobolden en heksen bestaan slechts in de verbeelding der ongeletterden.

„De duivel! Die is er. Hij gaat rond, maar hij heeft geen paardevoet. De witte wiven, de kobolden en de heksen bestaan slechts in de verbeelding der ongeletterden. Hun angstige, eenvoudige zielen duchten gevaar van wat zij in donkere nachten menen te zien. Het grôte gevaar, de duivel, komt onzichtbaar. Hij komt in de harten der mensen. Ook bij mij! In Parijs al. Onverzadigbaar heeft hij mij gemaakt. Rijkdom, eer, kennis! Ik bereikte het doel.”

Zijn blik dwaalt door de kamer. Daar staan zijn boeken, verkregen in lange jaren van zware arbeid. Hij herkent ze één voor één. Dit kocht hij in Parijs, dat in Praag. Het éne schreven de Utrechter pater voor hem over, het andere schonken

hem de Deventer kanunniken.

Magister Groote van Deventer is bekend om zijn geleerdheid en om zijn boeken.

Bekend! Ja! Geëerd en geacht, maar ook gewantrouwd.

Donderend valt buiten een zware boom. „De duivel is zijn metgezel geweest. De woorden van pater Josephus bevatten onbewust waarheid.”

Toch trekt nog een lachje over het doodsbleke gezicht.

„De goede pater geloofde, dat hij den duivel diende door duivelskunsten te leren uit zijn boeken.

Geen duivelskunstenaar, dat was niet zijn zonde. De wijsheid en de vermeende wijsheid der mensen, die hij vond in zijn boeken, hadden niets te maken met de vermoedens van pater Josephus. Maar de duivel heeft hem gedwongen tot deze onverzadigbare drang.”

„Heilige Moeder! De Kerk weigert mij haar genade, om iets wat ik niet deed. Maar toch ben ik ze niet waard.”

Weer ligt hij stil. Hij hoort weer de woorden van zijn vriend Hendrik van Calcar. Nog maar een paar maanden geleden heeft hij hem gesproken. 't Was in Utrecht. Hij, de geleerde, rijke kanunnik van de Kerk van St. Maarten, ontving zijn ouden studiemakker, prior van het Karthuizer klooster bij Arnhem. Hij ziet weer dat magere gezicht met de grote, diepliggende ogen. Een ogenblik schijnt de storm te bedaren. In de stilte, die dan intreedt, meent hij diens stem te horen.

„Kanunnik te Utrecht en Aken zijt Ge geworden. Rijk is Uw inkomen daarvan, meer dan Ge voor U zelf nodig hebt. Een eer stelt Ge er in, dat in Deventer, Aken, Keulen, Utrecht, ja in Praag men naar U luisteren komt en met U disputeert. Ge zijt in Avignon bij den paus geweest en hebt U erop beroemd. Wat nut U dit alles? Is er voor Uw grote gaven geen waardiger doel, dan het aanzien der wereld te verwerven?”

Hoor het loeien daarbuiten!

Angstig heft de zieke de armen op!

„Ik, dwaas. Ik hoorde die woorden. Ik voelde de grote waarheid. Ik gaf mijn

Zoo werd Magister Groote van Deventer broeder Geerten, die rondtrok van stad tot stad in groote armoede.

Utrechtse inkomsten aan de armen. Toen ging ik naar huis en..... vergat.”

In doodsangst wil hij zich oprichten.

„Te laat. Vannacht sterft Magister Groote. Hij is rijk en geëerd. Maar de Kerk heeft hem geweigerd. Geweigerd! De duivel heeft zijn doel toch bereikt. Hebben de mensen dan toch gelijk? Huilt en schreeuwt hij daarbuiten? Wacht hij op zijn prooi? Op mij? Help mij! Ik zie mijn grote schuld! Laat mij U dienen mogen! Neem mij aan!”

Dan houdt de storm plotseling stil. De oude huismaagd ontwaakt erdoor. Als ze de ogen opent, ziet ze haar meester..... slapend!

Zo werd Magister Groote van Deventer broeder Geerten, die rondtrok van stad tot stad in groote armoede, die aan de mensen de boodschap van boete en bekering bracht, die zijn geld en zijn bezittingen gaf aan armen en boetvaardigen.

MART. HUIZER

Heimwee

Moeder, ik wil het hier zachtjes vertellen

dat ik soms zoo naar je verlang.

Naar je oogen, waar 'k altijd mijn beeld in zag lichten,

Naar de kus op je zachte wang.

Er is geen die dat merkt, want men noemt mij „zelfstandig”

en ik sla me wat aardig door 't leven.

De lastige boontjes, die dop ik wel zelf,

geen mensch die me raad hoeft te geven.

Maar Moeder, als je me 's avonds vindt,

dan ben ik nog altijd je kleine kind,

Het kind, dat snakt naar je lieve gezicht,

naar je bezige handen bij 't lampelicht,

Het kind, dat wel zoo naar je toevlieden wou,

het kind, dat toch altijd een deel blijft van jou.

GREET SMIT

Het is nog maar drie en twintig jaar geleden, dat de groote 100-inch telescoop, de grootste der wereld, te Mount Wilson in Californië werd ingewijd en nu staan we al aan de vooravond van weer zoo'n geweldige gebeurtenis: de 200-inch telescoop van Mount Palomar, dichtbij de Mexicaansche grens, nadert zijn voltooiing. Wanneer men het model rustig bekijkt en daarbij let op de verhoudingen, kan men begrijpen dat men over deze geweldige apparatuur meer dan 11 jaar heeft gebouwd. De groote glazen spiegel, bekleed met aluminium (en *niet* met zilver, zooals men geneigd is te denken) was het groote avontuur van deze constructie. Het groote technische probleem zóóveel glas zóó te gieten, dat alle spanning zooveel mogelijk werd vermeden, was slechts een phase op de weg van vele bijna onoverkomelijke moeilijkheden. Men had niet de minste ervaring met zulk een enorm karwei en men kreeg moeilijkheid op moeilijkheid. Echte Amerikaansche tegenslag, zooals alleen maar in dit land mogelijk lijkt, bijvoorbeeld een overstrooming van een rivier, die de geheele fabriek blank zette! Zelfs toen het gieten van de tweede spiegel klaar was, welke bestond uit dikke glazen ribben en bedoeld als steun achter het spiegelend oppervlak, was er de nachtmerrie van het vervoer van de fabriek naar Mexico, in een speciaal geconstrueerde wagon, die echter zoo breed was, dat er op sommige plaatsen van de spoorbaan, maar nauwelijks eenige centimeters ruimte overbleef! Tot overmaat van ramp werd het gebied, waardoor de spiegel moest worden vervoerd, geteisterd door aardbevingen, zoodat men duizend angsten uitstond bij de gedachte dat dit prachtige werkstuk, resultaat van jaren inspanning en vakmanschap, onderweg zou kunnen worden vernietigd. De spiegel zelf heeft een doorsnee van 5.2 M. (de Amerikanen zeggen dan: een doorsnee zoo groot, dat 75 menschen gemakkelijk op de oppervlakte kunnen staan) en een dikte van 75 c.M. De ijzeren band en de bevestigingsdeelen, „voor een half miljoen dollar waarde aan staal” moesten door het Panama-kanaal worden gebracht en ze waren „de grootste stukken metaal ooit over de open zee vervoerd”. Toen het model was vervaardigd kon men constateeren, dat de „telescoop-buis, waaraan de 200-inch spiegel bevestigd is, de verschillende instrumenten en het platform waarop de observatoren plaats nemen ongeveer 20 meter lang zou worden en ongeveer 7 meter in doorsnee. De buis zou 125 ton wegen. Het juk waarin de buis rust met 't hoefijzer aan de eene kant en een draagstel aan de andere kant is ook ongeveer 20 meter lang, de breedte ongeveer 16 meter. Het gewicht ervan is ongeveer 300 ton. Ondanks deze enorme afmetingen en de zwaarte van een en ander loopt het geheel zóó licht in zijn dragers, dat 1/165.000 Paardekracht voldoende is om de telescoop zijn baan te laten afloopen. Dat beteekent, dat als een arbeider in het middaguur een fleschje melk zou zetten op het juk van de telescoop, het apparaat

automatisch zou gaan loopen.” Ze is een beetje Amerikaansch, deze beschrijving, maar het geeft toch wel een beeld van de volmaaktheid en gedurfdheid van het ontwerp. En deze geheele omvangrijke apparatuur moest nu vervoerd worden over een afstand van eenige duizenden kilo-

DE GLAZEN REUS VAN PALOMAR

meters en vervolgens de berg op worden gebracht, ook nog een hoogte van 1800 meter. Nu is het werk volbracht en de wereld verlangt naar de resultaten, die komen zullen. De bouwers van het enorme werk hebben al weer last genoeg met de opdringerige belangstelling van sensatiejagers, die op onmiddellijke resultaten hopen. De astronomen hebben duizenden kilometers grond rond de berg moeten opkopen om voldoende rust te hebben bij hun werk. Zoodra het Observatorium verrees, stroomden de dagjesmensen toe, werden hotels en restaurants opgericht, werden de onderzoekers lastig gevallen met de meest dwaze vragen en verzoeken. Terwijl zij zelf er allerminst op zijn gesteld de aandacht te trekken en het liefst maar zoo stilletjes mogelijk aan het werk sloegen, heeft het gemeentebestuur van Palomar er voor gezorgd, dat er een weg werd aangelegd, breed genoeg voor maar liefst dertig auto's en deze weg heeft de naam gekregen „De Heerbaan naar de Sterren”. Men kan er zijn schouders over ophalen, wanneer blijkt dat een vooraanstaande dame op een lezing aan de bouwer van het apparaat vraagt of deze haar ook kan vertellen hoe de observatoren bij het ontdekken van een nieuwe ster er toch achter komen, hoe de naam is van wat ze voor de eerste maal aanschouwen. Maar men blijft er op de duur niet onverschillig onder als men bemerkt, dat zelfs de grootste bladen hardnekkig blijven gelooven dat er in een telescoop een lens zit die miljoenen maal vergroot en dat dit groote vergrootglas de maan binnen een afstand van 20 K.M. van de aardbol zal brengen. Anderen beweren, dat het nu mogelijk zal worden het weer te voorspellen op Mars! Men wordt echter beslist boos als de grootste radiozender wil contracteeren een speciale kabel te leggen naar het Observatorium, mits dan ook onmiddellijk en liefst in het avondprogram van den omroep een ooggetuigenverslag zal worden gegeven van alle „uitvindingen” die worden gedaan of als een multimillionair wil overeenkomen dat de eerste planeet die zal worden ontdekt de naam moet dragen van zijn kleindochter, enz. enz. De vakmensen op Palomar doen hun best de hoog gespannen verwachtingen zoo veel mogelijk te kalmeeren. De groote sterrenkundige Sir Arthur Eddington heeft ver-

klaard dat onmiddellijke sensationele resultaten in het geheel niet mogen worden verwacht, al zijn er natuurlijk vele interessante problemen, die men nu beter denkt te kunnen aanvatten.

„Nieuw licht” zal de telescoop zeker veel brengen. Tot vrij kort geleden was onze kennis van 't heelal beperkt tot de grens van de Melkweg en eenige sterrengroepen daarachter, die men vaag kon waarnemen. Bijna honderd jaren geleden had Sir William Herschel getracht met zijn 18-inch telescoop, die in staat stelde het gezichtsveld 800 maal dat van het menselijk oog te maken, een catalogus op te stellen van de hem bekende sterren en hij kwam toen op 5 tot 6 miljoen. Maar de telkens betere telescopen voegden steeds weer nieuwe diepten met haast ontelbare sterren toe aan de astronomische inventaris. Telkens weer als de Mount Wilson telescoop foto's neemt van de sterrenhemel toonen de platen de lichtpunten van ontelbaar nieuwe sterren. Volgens de laatste observaties van de leidende instituten wijzen de foto's er wel op, dat hoe groofter de diepte van het heelal doorvorscht wordt, hoe minder talrijk de sterren voorkomen. Het schijnt dat eenzelfde verschijnsel als het ijl worden van de lucht ook voor het aantal sterren in het heelal geldt. Thans zijn ongeveer 30.000.000.000 sterren gecatalogiseerd. Zonder twijfel zal de 200-inch glazen reus van Palomar nieuwe duizelingwekkende diepten voor ons ontsluiten en in de al bekende lagen nieuwe sterren aanwijzen.

Vóór de uitvinding van de telescoop, nu 300 jaar geleden, kon de mensch alleen met het bloote oog het heelal bespieden. Waar de pupil hiervan ongeveer een vijfde inch groot is, kon het slechts vrij weinig licht opvangen van de ver af gelegen sterrenbeelden, zoodat men dus alleen de sterren van de eerste tot zesde grootte met het bloote oog kan waarnemen. In het groote heelal, dus westelijk en zuidelijk halfrond, zijn slechts 6000 sterren op die wijze zichtbaar. Pas in 1610, toen Gallilei met zijn kleine telescoop die 100 × meer licht concentreerde als het menselijk oog dat doet, de sterrenwereld ging bespieden, kwamen de „astronomische getallen” in gebruik. Eerst Gallilei met zijn hulpmiddelen was in staat een begin te maken met het opstellen van theorieën over sterrenkunde en te bewijzen dat Aristoteles, Ptolemaeus en anderen hopeloos mis waren in hun waarnemingen. Zoodra hij zijn tooverglas richtte op de Melkweg, „verdween”, zooals Sir James Jeans in zijn boek „The Universe around us” zegt, „de glorie van een heel boekdeel vol legenden en fabels over dit wondere sterrenbeeld en werd bewezen, dat ze bestond uit een reusachtige zwerm van kleinere sterren, die als een nevelig, gouden lint tegen den achtergrond van de hemel afstaken. Een verdere blik door de telescoop ontraadselde spoedig de ware aard van de maan en van de planeten en de hun begeleidente manen, tot dat op de vraag: „welke is de plaats van den mensch in het heelal” het antwoord bekend werd: de aarde waarop de mensch

leeft is slechts een betrekkelijk kleine wereld temidden van vele grootere, die cirkelen rond de groote, centrale zon." De astronomie van de 19e eeuw bouwde dit antwoord nog verder uit door te bewijzen: „er zijn miljoenen sterren in het heelal, elk even groot en belangrijk als onze zon”.

Gallilei's beste telescopen vergrootten niet meer dan 32 of 33 maal, maar toch openden zij nieuwe werelden voor de onderzoekende geest der menschen. Drie honderd jaar zijn sindsdien verlopen en iedere tien jaar werden de telescopen vergroot en verbeterd. Het is mogelijk geworden de temperatuur te meten van de sterren door middel van methoden, nauw verwant aan die waarmede men de warmte meet der groote fabrieksovens; de doorsneden van de meeste hemellichamen zijn gemeten met een interferometer, met het verbluffende resultaat bijvoorbeeld, dat de ster Mira in het sterrenbeeld Cetus een doorsnee blijkt te hebben van 416.000.000 K.M. Deze ster is grooter dan welke ster ook, behalve Antares, die een doorsnee heeft van 640.000.000 K.M. en daarmee alle records slaat. De bekende schitterende ster Betelgeuse in het sterrenbeeld Orion is daar maar klein bij: 340.000.000 K.M. en toch is dat ook een reus onder de sterren. Getallen zeggen zoo weinig, misschien heeft u meer aan een beeld. Welnu: wanneer Betelgeuse kon worden uitgehold, dan zou de ruimte binnenin voldoende zijn om de zon en de aarde er in te plaatsen, ja de aarde zou er heel gemakkelijk zijn dagelijksche baan in kunnen draaien en eenige duizenden kilometers overhouden tusschen de uiterste punten van haar baan en de „korst” van Betelgeuse. De groote sterren die we tegenwoordig „kennen” hebben een doorsnee die eenige honderden keeren grooter is dan die van de aarde. Behalve de grootte kan men ook de aantrekkingskracht meten welke verschillende sterren op elkaar uitoefenen. Men heeft kunnen vast stellen dat de kleinste sterren toch altijd nog minstens een tiende deel van de zon wegen, terwijl de meesten niet zwaarder zijn dan tien maal de zon. Mount Wilson Observatorium heeft zich vooral naam gemaakt met knappe metingen betreffende de temperatuur der sterren, die verkregen worden door een thermokoppel in de schakelen in het bovenste deel van de 100-inch Hooker-telescoop. Duizenden observaties zijn met dit apparaat gemaakt door de geleerden Pettit en Nicholson, die zeer interessante bijzonderheden hebben opgeleverd. Over het algemeen kan men hitte zeer nauwkeurig meten. Veranderingen in temperatuur kan men tot op een miljoenste graad gemakkelijk meten en aflezen. Met behulp van een groote telescoop als die van 100-inch kan men de warmte van één kaars meten op 160 K.M. afstand. De warmte die tot onze aarde komt van sterren als Sirius en Arcturus is meetbaar. Toch is de totale warmte die van de sterren tot ons komt, de zon uitgezonderd slechts die van één kaars, staande op een afstand van ongeveer 36 Meter. Om een indruk te krijgen van de

Een kerkhof

Grauw en bouwvallig lag de beek,
geschokt door veler eeuwen leed,
op 't grafhof, waar de koster deed
't hem alledaags, 't mij dooëwig werk.

Ik volgde 't pad, las zekr na zekr,
tot plots een stem m' oprijken deed:
Een kroon, in takjes fijn ontleed,
't Symbool der vruchtbaarheid: de beek.

Verwonderd dacht ik: 't Is een vloek,
die levensrijdom naast het graf.
'k Beëindigde mijn kort bezoek.

Bij 't hek kwam Iemand op mij af:
Wel, broeder, ziet gij hier niet staan
Mijn teeds geschoofde tarwegraan?

Piet Flekstra

grote kracht der verschillende reuzentelescopen stelle men zich voor, dat het menselijk oog eens vergroot werd tot dat van de 60-inch telescoop. Dat wil zeggen, het menselijk oog zou dan 57.600 maal zoo sterk zijn als thans. De echte telescoop is nog krachtiger vanwege de convex-spiegel, maar daar houden we in deze vergelijking geen rekening mee. Met zoo'n reuzen-oog zoudt u alle sterren tot de 18e grootte kunnen zien. Met de telescoop komt men tot foto's van sterren tot de 20e grootte.

Wanneer we het oog nog grooter maken, tot een diameter van 100 inches, dan zien we 160.000 maal meer dan nu. Met de speciale vergrootingskracht en de fotografische mogelijkheden van de 100-inch reflector van Mount Wilson erbij, zouden we de macht bezitten door te dringen in duizend miljoen lichtjaren tot in de Melkweg en naar nog verschillende eilandheelallen achter die Melkweg. Nog niet tevreden met deze 1000.000.000 sterren die dan binnen ons oog zijn gevallen, schept de mensch thans zijn 200-inch telescoop, die drie maal wijder zal kunnen kijken als het tegenwoordige 100-inch apparaat, daarmede een nieuw onderzoeksterrein openend van maar liefst dertig maal het volume, dat thans bekend is. Dr. Hale heeft bovendien allerlei hulpapparaten geconstrueerd en zijn verwachting is dat hij nu in staat zal zijn door te dringen in een afstand van eenige honderden miljoenen, misschien wel in 1000 miljoen lichtjaren. Waar een lichtjaar ongeveer 63.000 maal de afstand van de aarde tot de zon voorstelt, kan men zich misschien een indruk vormen van de groote afstanden die de reus van Palomar voor de wereld hoopt te ontsluiten. Men verwacht dat de telescoop de sterren tot de 25e

grootte zal bijbrengen, maar gelooft onder-tusschen dat een nog grooter belang ligt in de veel scherpere observatie van de thans bekende sterrenwerelden, manen en planeten. Er is iets van begrijpelijke trots in de uiting van Dr. Hale in een artikel in Harper's Magazine van November 1929 als hij, uitleg gevende bij zijn model zegt: „De 200-inch telescoop zal de sleutel zijn die ons cosmische laboratoria zal openen, waarin temperaturen en drukken en massa's worden geboren die alles wat we op aarde kennen zullen te niet doen”.

Er zijn in de hemelruimten zeer vele vraagstukken, waarop de nieuwe telescoop misschien een antwoord zal kunnen geven. Misschien, want zooals achter elke ster een nieuwe opduikt en achter elk vraagstuk een nieuw vraagstuk, zoo blijken heel vaak wetenschappelijke „antwoorden” alleen maar tijdelijke waarde te hebben, omdat ze zoo telkens weer achterhaald worden door nieuwe vondsten of theorieën. De oudste astronomen wisten dat veel weten alleen maar dorstiger maakt en zij hadden hun eigen formuleeringen voor Goethe's uiting: We weten, dat we niets weten kunnen. Wat tot dusver openbaar is geworden vergunt ons slechts met verwondering en bewondering te staren op de ongeloofelijke Wijsheid waarmee deze miljoenen reusachtige scheppingen Gods elkander passeeren en in toom houden en wat de nieuwe 200-inch reflector ook zal vermogen te openbaren, aan het eind van alle wetenschap die het oplevert zal het schriftwoord staan, waarin gezegd wordt dat dit alles slechts een klein deel is van Gods macht en slechts een fluistering omtrent Zijn eeuwige glorie!

J. F. DE ROO

Dorstend hert. Schilderij van C. R. von Dombrowski

WORTMAN VOORHEEN LANDRÉ

Het is maar een betrekkelijk smal pand, dat, waar Wortman, grossier in koloniale waren, suikerwaren, comestibles, teer- en touwproducten en alles wat daarmee annex is, zijn zaak gevestigd heeft. Het grootste deel van de voorgevel wordt in beslag genomen door een dubbele deur, die hij daarin heeft laten maken voor de wagens, en een smal raam rechts er van; dat is alles. Het ziet er bescheiden genoeg uit. Het lange, smalle bord, meer een plank eigenlijk, boven langs deur en raam, juist onder de luiken, met grote katrollen van de tweede verdieping door, geeft zonder veel bombarie met zwarte letters op een wit fond naam en aard van het bedrijf:

C. WORTMAN v.h. Landré. Koloniale waren, suikerwaren, comestibles, teer- en touwproducten enz.

De letters en het witte fond zijn op enkele plaatsen door weer en wind wat gearsten en gebladderd. Het pakhuis achter dit bord heeft het onpractische hier en daar, van een verbouwd ouderwets herenhuis. Want er is een tijd geweest, dat deze huizen met stoffige pakhuisramen aan de gracht, bewoond werden door voorname families, burgemeesters- en notarisgezinnen; dat deftig gepruikte en gepoederde dames met wijde, ruisende crinolines en stijve heren met veel statie instegen in draagkotsen en vigilantes, die op de gracht stonden te wachten. Iets van de rust en de statigheid van die dagen ligt er nog over de Ellegracht, ondanks stapels tonnen en kisten onder de lindebomen, en boten met puffende motorlieren aan de kade. Heel de architectuur van de huizen herinnert nog aan vervlogen tijden. Het bordes bijvoorbeeld voor het kantoor van Van der Meulen, met blauwe hardstenen treden aan weerskanten en een met veel krullen en lofwerk versierd ijzeren hek. Evenzo een deur hier en daar, een zware ouderwetse voordeur met snijwerk en een klopper soms zelfs nog, of hoge gevels met ornamenten langs de topranden. Ze geven aan de gracht een indruk van conservatieve degelijkheid, die toch een moderne „zakelijkheid”, blijkens de zware vrachtauto's, op massieve rubberbanden, zoals die in die tijd in zwang waren, en de motorboten aan de kade niet uitsluit. Maar niet alleen de bouwtrant van de huizen, ook de lindebomen langs de gracht dragen het hunne bij tot de aparte sfeer van deze handelswijk van de provinciestad: een fijn mêlée van de voorname „geur” en soliditeit van vroeger dagen, met de stoffige zakelijkheid van deze nieuwe tijd. En waarbij sloot in die dagen de sfeer van het handelsleven zich beter aan, dan bij die van de Ellegracht? We spreken van een twintig, dertig jaar geleden. Men had zich voor het zakenleven van de provinciestad moeilijk een passender omlijsting kunnen denken.

Zo is het ook met Wortman, den grossier. Hij hoort hier op de Ellegracht in zijn misschien wel eens wat ondoelmatig

... deftige, gepruikte, gepoederde dames met wijde, ruisende crinolines en stijve heren ...

pakhuis; in zijn kleine kantoor, niet meer dan een met planken afgeschoten hoek van de grote ruimte die vrij gekomen is, toen de binnenmuren in het oude huis weggebroken werden: achter en onder het bord met de „reclame” in zwarte letters op een witte grond. Hij is hier ingegroeid, hij vindt hier grond om op te staan, en lucht om in te ademen. Alle vezels van zijn bestaan zijn vervlochten met de draden van het leven hier op de Ellegracht. Wat daar in dat eenvoudige pakhuis omgezet wordt, wat zich daar al zo afspeelt, dat is allemaal leven van zijn leven.

Het leven is voor hem geen spel, voor den drommel niet. Nooit geweest ook. Als kind heeft hij meer dan eenmaal geweten wat honger was. Zijn vader heeft hij maar nauwelijks gekend. Hij was de oudste van vijf kinderen en zijn moeder had als weduwe moeite genoeg om hem en zijn vier zusjes te eten te geven. Hoe oud, of liever hoe jong was hij, Cornelis, toen hij als een verlegen jongetje in een te korte, gelapte broek, en een dun jasje met eveneens te korte mouwen, voor de eerste keer de zaak van Landré kwam binnenschuiven, waar hij als jongste bediende, als duvelstoejager, koffie mocht malen tot zijn arm afviel, en zakken plakken, de vloer vegen en dergelijke karweitjes meer? Hij was toen twaalf jaar, een beetje schuw — hij was wat eenzellig opgegroeid — en zo gewillig als het personeel zich een jongste bediende maar wensen kon. Dat moest hij wel, want het was hoog nodig, dat hij er wat bij ging verdienen, thuis. Daarom moest hij wel accepteren wat men hem toeschoof. Hij moet in die dagen — een oude, vergeelde foto kan het bewijzen — een grappig blond kuifje gehad hebben, een bol, rood jongensgezicht, wat kinderlijk

onnozel van uitdrukking. De eerste dag de beste werd hij door den langen slappen Hakke, die in die dagen in de zaak van Landré meesterknecht was, uitgestuurd om bij Van Wielen, den concurrent, de „koffiebonenstamper” te halen. Hakke had een mager, rozig, kruideniersachtig gezicht. Z'n schedel was van voren zeker voor een derde deel kaal. Zoveel mogelijk kamde hij daar zijn dunne, rosblonde haren overheen. Z'n ogen hadden iets, zo iets dat mensen hebben, die graag hun spel spelen met wie onder hen staat en niet mans genoeg is om zijn haal weer te halen als dat nodig is. Hakke dan stuurde Cornelis — Knelis zei hij vanaf de eerste dag, want op een of andere manier merkte hij dat de jongen dat onaangenaam vond — naar Van Wielen.

„Jongien... eh, hoe heet je ook weer... Knelis, ga jij eens even naar den ouden Van Wielen, je weet wel, op de Nieuwstraat, en vraag of Landré de koffiebonenstamper ies effen kan lenen. Je zegt maar: De complementen van Landré en of hij de koffiebonenstamper te leen mag hebben. De handkar staat voor de deur, die kun je meenemen.”

Met een aandoenlijke ernst schoof de jongen achter de handkar de Haverstraat uit, nagekeken door den lachenden Hakke en de twee andere knechts. Ze verkneuterden zich om de ontvangst, die het kind ten deel zou vallen, want er bestond een oude vete tussen Landré en Van Wielen.

Cornelis manoeuvreerde met de grote handkar, die hij nauwelijks baas kon, de Bloemmarkt over en de Gasthuisstraat in. Hij deed zijn best, zoals een schooljongen zijn best doet om een regel uit zijn schoonschrift na te schrijven. Het prikkelde op zijn rug van het uitbrekende zweet. Hij zette bij Van Wielen zijn handkar voor de deur en bekeek tijdens het naar binnen gaan de voorstelling op de reclameplaat, die deze voor de ruit in zijn winkeldeur had hangen: een oud heertje, dat een bepaald merk koffie de voorkeur gaf.

... en dergelijke karweitjes meer.

De oude Van Wielen, die scherp en snibbig als een oude vrouw, over zijn bril heen vanachter de toonbank hem aanzag, bracht het ventje in verwarring en stotterend deed hij zijn boodschap.

„De com..... de complementen van Landré, en of hij de koffie..... koffiebonenstamper te leen mag hebben.”

De drift schoot den ouden man tot in de tenen. Hij scheen over de toonbank heen te zullen komen. De woorden krop-ten hem in de keel.

„Wat? Wat wou ie, blikskaterse kwa-jongen! Wou ie mij de gek aan steken? D'r uut, lelijke aap! Gauw d'r uut!”

Hij struikelde over zijn afgetrapte pantoffels, toen hij om de toonbank heen kwam. Zo kreeg de jongen tijd zich uit de voeten te maken. De oude winkelier smeet de deur zo hard achter hem dicht, dat de bel wel een minuutlang van hevige verbazing bleef naklingen. Vanachter de zuurtjesflessen, die in twee rijen boven elkaar op planken, onder meer de achtergrond van zijn etalage vormden, stak hij tegen het totaal verbaasde kind nog zijn vuisten op.

Dat was de eerste en enige keer, dat Cornelis Wortman er bij Hakke in liep. Hij zag het daarna onmiddellijk aan diens ogen, wanneer die hem op een of andere manier er in wou laten lopen. En dat was dan meteen het eerste wat hij leerde: uitkijken dat hij er niet tussen genomen werd. Hij werd niet gespaard, maar dat was de beste manier om hem vlug tot ontwikkeling te doen komen. Uit het twaalfjarige kind groeide een pientere jongen, die al vrij gauw niet meer kleinste knecht was. Die het tenslotte, nadat hij nog hier en daar als bediende gewerkt had, tot meesterknecht wist te brengen in dezelfde zaak, waar hij als kind begonnen was. Die, met hulp van den ouden Landré, toen die het bijltje er bij neerlegde, de zaak kon overnemen.

Maar hij is, óók als chef, nooit vergeten de jaren, dat hij wel eens met een hongerige maag naar bed had gemoeten, en de tijd dat hij de vloer geveegd had, op commando van Hakke, den langen slapen meesterknecht. Al die dingen, zijn jeugd, zijn worsteling om vooruit te komen, hebben een eigenaardig stempel op hem gezet.

Nee, het leven is hem geen spel, „om de dooie dood niet”, zou hij zelf zeggen, en toch... wie hem van nabij leert kennen komt er onwillekeurig toe, hem te vergelijken met een speler achter een dambord. Aan de ene kant van het bord zit hij, Wortman, aan de andere kant... ja het Leven is eigenlijk zowel de tegenspeler als het bord waarop gestreden wordt, evenals het beroemde schaakbord uit oude ridderromans. Wortman is een rustige, kalm berekenende speler. De overwegingen, die hem leiden tot zijn zetten, kan hij een ander uitleggen op een koddig-logische manier, zó dat ieder die hem hoort, zeggen moet: „Ja, dat was de enig juiste voortzetting van de partij”.

Hij zat bijvoorbeeld op een bepaald moment verlegen om pakhuis-ruimte, maar die was nergens geschikt te krijgen. Wat er aangeboden werd lag te ver af, of was

onbruikbaar voor zijn doel. Hij sukkelde dus wat heen met een overvol pakhuis, een half jaar, een jaar. Toen kwam er een oud perceel te koop aan de achterkant van de huizen van de Ellegracht. Het was een oud rabat, een kazerneachtig huis, veel en veel te groot voor zijn doen. Het had een uitgang in de Goudsbloemsteeg en het stond op invallen kan men wel zeggen.

Het wordt publiek geveild, en laat Wortman dat oude zaakje voor niet eens zo heel weinig kopen. Hij liet het een ander inzetten en bleef zo lang mogelijk op de achtergrond. Eerst naderhand bleek, dat hij er achter zat. Er waren mensen, wie de mond openviel, toen ze er van hoorden. Al zag het er wel naar uit, dat de zaak goed ging, niemand vermoedde, dat Wortman zó veel hooi op zijn vork kon nemen. Had de oude Landré er inder-tijd nog niet een flink stuk geld in laten zitten? En was dat er al uit?

Wat wil je er mee, jongen? zei een van z'n klanten, de oude Mastborg, die hem al van z'n jongensjaren kende. Mastborg was als een vader tegenover hem. — Je hebt er een duur huis aan. Je moet er een duizend gulden of vijf in vertimmeren, de hele boel moet voor de wereld, en dan kun je 't weer opbouwen, maar wat heb je dan nog? 't Is voor jou te groot. Zo praatte de oude Mastborg, een man die toch het een en ander gezien had in de provinciestad; die wist, zo ten naastebij, wat een zaak beginnen kon hier, en wat niet.

— Nou, kiek ies Mastborg, zegt Wortman; hij staat midden in de kamer, een kort, ietwat dikbuikig mannetje, met een zelfverzekerde trek op zijn gezicht, die hem goed staat, druk gesticulerend, — dat zal ik je vertellen. Wat ik er mee wil... 't Is een oude boel, dat heb je aan de buitenkant wel gezien. Maar ben je d'r wel eens in geweest? Nou, van binnen is 't helemáál niks. De binnenmuren hier en daar... als ik er met m'n hand flink tegen duw, zó — hij is naar de deur gelopen en duwt met de gesloten vuist tegen een deurpost — dat durf ik niet te doen, want dan stoot ik er dwars door heen, zó

Hij kwam als een huisvriend, zou men bijna zeggen.

oud is de boel. 't Is geen gekheid wat ik je vertel.

Maar ik had behoefte aan pakhuisruimte, hè, en die kon ik nergens geschikt krijgen. En dit pand kan ik zo bij m'n pakhuis aantrekken. Dat is me toch ook wat waard, waar of niet? En wat ik over heb, nou, kiek ies hier, ik trek er een schot dwars door en dan komt er een uitgang aan de Goudsbloemsteeg. Wat ik niet gebruik, dat past toch een ieder: pakhuisruimte met een afzonderlijke uitgang? Nou...!

Hij maakt een simpel gebaar. Zijn beide korte, brede handen keert hij met de palmen naar boven, alsof hij daarop de conclusie tastbaar heeft liggen. Hij loopt naar de deur, die al dicht is, sluit die „beter” en komt terug, met op z'n gezicht nog steeds iets van een vraag, waarop hij het antwoord niet eens verwacht, omdat het immers voor de hand ligt. En toch vraagt hij:

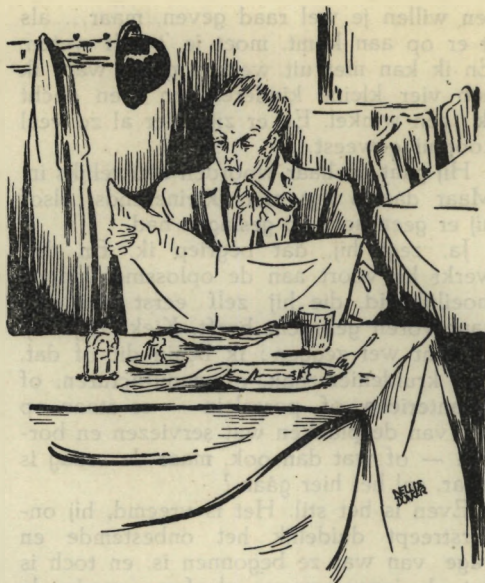
Is het waar of niet?

Drie dagen van de week reist Wortman de winkeliers in de plaatsjes en dorpen binnen de omtrek van een twintig, vijf en twintig kilometer om de provinciestad, af. Daar is hij indertijd mee begonnen kort na het overlijden van den ouden Landré, omdat hij daar wat in zag. Hij had niet mis gekeken, dat bleek al gauw. Hij had een eigenaardige manier van reizen. De tijd, dat de verkopers met een auto — die met onderhoud en al op de een of andere manier weer uit de zaak moest komen — op een dag twee of drie-maal zoveel klanten langs zouden jakkeren als Wortman er in dezelfde tijd bezocht, die tijd dat klant en verkoper al te weinig contact zouden hebben omdat het zakendoen allereerst gericht zou worden op efficiency, efficiency!, lag nog in de toekomst. Wortman trok 's morgens met trein of tram naar zijn rayon. De fiets ging als vrachtgoed mee. Daar aangekomen ging hij per fiets zijn klanten langs. Van tijd tot tijd verscheen hij zo in elk dorp. Mensen, die niets met hem te doen hadden, wanneer ze hem zagen herkennen ze hem toch: hoe vaak hadden ze hem al zien gaan, een kort mannetje met zwarte bolhoed en 'n grote tas voorop zijn fiets. Hij kwam niet allereerst als verkoper bij de mensen, kleine neringdoenden, die met een winkel probeerden er wat bij te verdienen (hier en daar had hij een zaak die de vleugels wat wijder uitsloeg). Hij kwam als een huisvriend, zou men bijna zeggen. De zaken werden niet in de winkel, niet op een kantoor, maar in de huiskamer afgedaan. Hij kon er gaan zitten, wanneer hij ergens kwam, breeduit in een leuningstoel, met zijn tas naast zich. Liepen er kinderen over de vloer, dan had hij een handvol suikertjes, onverschillig of hij wat dacht te verkopen of niet. Hij wist het vertrouwen van de mensen te krijgen. En hij verdiende dat ook. Hij was een handige zakenman; als het nodig was, zag hij er niet tegen op een linke streek uit te halen; hij deed aan geen God of gebod, maar hij was het vertrouwen van z'n mensen waard. Waarom? Omdat hij

zijn mensen naar zijn beste weten raad gaf. Hij smeerde niet iemand voor een hoge prijs een honderd kilo bruine bonen aan, hoewel hij er nog een grote voorraad van had, wanneer hij vermoedde dat met een paar weken de markt zou dalen, maar hij gaf iemand die het artikel wou inslaan, de raad, niet teveel voorraad op te doen. Ik denk dat ze goedkoper worden en dan moet je meezakken; dan verdien je er niks aan. Men kan van mening zijn dat op een dergelijke manier geen winstgevende handel mogelijk is, maar Wortman kwam er het verst mee. Met een gelijkwaardigen concurrent zou hij waarschijnlijk niet zo omspringen, maar met deze mensen wel. Hij wist wat het was, het niet breed te hebben, armoe te moeten lijden zelfs.

Drie of vier dagen na de „opening” van een nieuwe zaak in het dorpje B. — een opening zonder bloemen in de etalage of grote advertenties in het plaatselijk blad — bezoekt Wortman het plaatsje. Hij komt, lopend naast zijn fiets, de straat door en ziet, daar is een winkel geopend. Onder het voorbijlopen neemt hij de buitenkant goed op. Hij is al meer iets dergelijks tegengekomen in zijn leven, en zo heeft hij in de loop van de jaren een eigenaardige manier van waardebepalen over zich gekregen, een methode, waarbij diverse, zo op het oog onbetekenende factoren een rol spelen. Er is iets, dat hem aanstaat, in wat hij ziet. Wat het precies is, dat hem bevalt... misschien is het de schamelheid, misschien de noodzaak om wat te beginnen die daaruit spreekt. 't Geeft hem een indruk van betrouwbaarheid en hij neemt zich voor dezelfde dag nog eens nader te informeren. Hij heeft voor het winnen van deze informatie zijn eigen mensen. Het is een eenvoudig, zeg gerust een alledaags verhaal dat hij te horen krijgt: een jonge man sterft, laat een vrouw met vier kinderen onverzorgd achter. Die zullen toch moeten leven, op één of andere manier de wereld door moeten komen. De vrouw wil van liefdadigheid niet leven en begint een winkel. Dat is alles. Betrouwbaar? Ja, dat is wel in orde. Geen geld, maar wel eerlijk. Zo, dan weet hij genoeg. Terwijl hij om een uur of één in het kleine hotelletje zit te eten, heeft hij ruimschoots tijd, om de zaken nog eens te overwegen.

's Middags tegen een uur of vier, heeft hij zijn klanten in het dorp afgewerkt, en fietst rustig en weloverwogen weer naar de winkel die hij vanmorgen op het eerste gezicht al zo ten naastebij naar de waarde voor een grossier getaxeerd heeft. Hij is naar zijn mening voldoende ingelicht en gaat rustig te werk nu. Hij bekijkt de wereld met een vriendelijke, brede goeddelijkheid, en niemand of niets zal hem van zijn voornemens afbrengen, niet omdat hij zijn plannen verdedigen zal, maar eenvoudig omdat hij onverstoortbaar zijn weg wil gaan. Wie hem ziet zitten op zijn fiets, die ziet: daar gaat een man, een zakenman, recht op zijn doel af, maar hij haast zich niet.

Terwijl hij een uur of één in het kleine hotelletje zit te eten heeft hij ruimschoots tijd om de zaken nog eens te overwegen.

Wat wil hij? Gaat hij zijn best doen om een flinke order te plaatsen, omdat een pasbeginnende zaak nu eenmaal winkelvoorraad moet opdoen? Daar heeft hij nog niet aan gedacht. Hij heeft überhaupt nog geen vast omljnd plan. Hij is eigenlijk nog steeds op verkenning uit, maar, een verkenning met een bepaald doel. In zijn gedachten leeft sterk een oude herinnering. Het is eigenaardig: voortdurend ziet hij in de kamer, waar hij als jongen in opgroeide, een openstaande kast, en een vrouw, zijn moeder, die er voor zit. Ze heeft een blikken doosje tevoorschijn gehaald. Op de tafel liggen twee gladde bruine boekjes, waarvan hem de betekenis toentertijd niet duidelijk was. Eerst later heeft hij begrepen, dat het spaarbankboekjes geweest waren. Hij had toen alleen maar belangstelling voor het mooie doosje, dat hij nog niet eerder gezien had, en voor het zilveren horloge dat het, behalve de twee boekjes, nog bevatte. Het was het horloge dat zijn vader gedragen had en hij vroeg of hij het kreeg als hij groot was. Maar de moeder had weinig belangstelling voor zijn gepraat en gevraag. Ze zat stil voor zich uit te kijken en zuchtte. Waarom zuchtte ze? Hij wist toen alleen maar, dat ze het vaak deed en dat het onaangenaam was. Het gevoel van onbehagen, dat hem in die tijd vaak bekropen had, was hij nooit vergeten. In zijn kinderjaren had de zorg, zonder dat hij het wist, zijn leven al verdonkerd, eenvoudig door haar aanwezigheid.

Dat staat hem dus helder voor ogen, als hij afstapt en zijn fiets voor het winkelraam zet. En achter deze herinnering leeft nog iets anders, dat de eigenlijke oorzaak is van de fijne vleug genoeglijke zelfverzekerdheid die er over zijn wezen ligt: de wetenschap, dat het in zijn macht staat iets goeds te doen. Zonder dat hij zich daarvan ooit zozeer rekenschap gaf, weet hij toch, dat een mens niet helemaal voor niets leefde, wanneer hij een ander, die in grote moeilijkheden zit en geen weg

meer weet, eens werkelijk een helpende hand heeft mogen toesteken. Hij neemt de tas van zijn bagagedrager en gaat het huis binnen. Een pal, bovenaan de deur schuift stug langs de bel, aan zijn lange stalen veer, een luid, nadrukkelijk geklingel tuimelt over zijn hoofd. Hij moet een pas of twee door een gang. De eerste deur rechts is uit de posten genomen en de opening geeft toegang tot de winkelruimte.

Terwijl hij even wacht tot er iemand komt, neemt hij de zaak op. Het is niet veel bijzonders, wat hij te zien krijgt. De ruimte geeft er duidelijk blijk van, dat dit vertrek nog niet lang geleden bewoond werd. Op het verschoten behang zitten hier en daar, waar geen trommels en busen langs de wanden het gezicht er op benemen, rechthoeken die nog zuiver de oorspronkelijke kleur van het papier hebben: plaatsen, waar vroeger schilderijen gehangen hebben. De eenvoudige betimmering voor het raam, een soort tafel, om het een en ander op te etaleren en wat planken daarachter voor flessen met snoeperij en dergelijke als achtergrond, staan, evenals de planken langs de wanden, nog in lichtgele grondverf. In de etalage staat weinig belangrijks: een paar klosjes garen, wat al te precies in een pyramide opgebouwd, geflankeerd door caoibusjes of iets van die aard, een doos chocoladerepen aan de ene, een doos bonbons aan de andere kant, bescheiden, aandoenlijk bescheiden. De toonbank is zonder enige twijfel tweedehands, evenals de witgeverfde bascule-weegschaal met de koperen schalen. Wortman durft er zijn hoofd onder verwedden, dat de meeste trommels en busen langs de wanden van anderen gekregen of overgenomen, en leeg zijn: een Potemkindorp: gevels, maar geen huizen. En toch, ook nu is er, ondanks de armoe waarvan het spreekt, iets in dit alles, wat hem aanstaat. De schalen van de bascule zijn glimmend gepoetst, de gewichten eveneens, en het gewichtenblok is blank geschuurd. 't Ziet er netjes uit en 't wekt nu eenmaal zijn vertrouwen.

Hij hoort een lichte stap in de gang en keert zich naar de deuropening.

De jonge vrouw die binnenkomt onderdrukt een zucht, als ze alweer een heer met een tas, een grossier blijkbaar, voor zich ziet.

Ze heeft onderhandeld, deze vrouw, met mensen die gekomen waren om een flinke order te plaatsen, mensen van wie ze het gevoel had, dat ze zich tegen hen moest verdedigen, omdat ze een gevaar betekenden. Maar zij moest manoeuvreren op volkomen onbekend terrein en ze wist niet wáár het gevaar schuilde en hoé het was. Ze heeft uiterst voorzichtig en soms vrij brutaal gestelde vragen moeten beantwoorden naar de financiële draagkracht van de zaak. Dagelijks duiken er heren op die verkopen willen. Ze beginnen heel beleefd, hoed in de hand, met een vloed van woorden, woorden. Natuurlijk zullen ze in de nieuwe zaak een order kunnen plaatsen, dat is zuiver in het belang van de nieuwe zaak. Over hun eigen belang spreken ze niet eens. Wanneer ze gereserveerdheid bemerken, wordt hun betoog

dringender. Zij moeten de verkoop van dit of dat artikel dat zij zelf niet leveren, beslissen ontraden — gisteren was er nog iemand die van hetzelfde artikel hoog opgaf — want het hunne levert meer winst. Ze overdonderen de jonge vrouw met hun plannen, die ze, met het gemak van een buitenstaander, met schijnbaar meer overzicht dan degene die rondom tussen de problemen zit, in losse lijnen voor haar ogen schetsen. Er is tegen hun ontwerpen — ze bedenken die terwijl ze aan het praten zijn — niets steekhoudends in te brengen, en misschien geloven ze zelf in de deugdelijkheid er van. Maar ze vermoeden de jonge weduwe tot het uiterste. Ze voelt: ik zal nooit die gemakkelijkerheid van bewegen krijgen, die, gezien de Spieglerei van deze heren, voor de handel blijkbaar nodig is. Al de ideeën die haar opgedrongen worden, bewerken niet anders, dan dat ze haar volkomen het uitzicht benemen.

Maar dit korte dikke mannetje, Nortland of Mortman, ze heeft zijn naam niet eens goed verstaan, met zijn pientere ogen en korte, brede, vlezige handen, waarmee hij staat te gesticuleren, wat heeft hij over zich, waardoor ze met enkele minuten weet dat hij hier komt om zaken te doen, maar dan op een nuchtere, reële basis? Voor haar moede ogen opent zich, terwijl hij rustig staat te redeneren, op een verrassend eenvoudige wijze een uitzicht, waarvan ze niet had kunnen vermoeden dat het ooit zou bestaan. Het wordt haar, terwijl hij niet anders doet, dan zuiver zakelijk op zijn grappig-logische manier haar positie en de mogelijkheden daarvan te overwegen, ruim en licht om het hart; en ze ziet: zó als hij het zegt, en niet anders, zó staat ze er voor en die kant, die hij zal aanwijzen, moet ze uit. En het merkwaardige is, dat dit alles onder zijn spreken zich heel simpel en eenvoudig ontvouwt.

Hij begint niet onmiddellijk een artikel aan te prijzen of monsters voor de dag te halen.

Hebt u al vaste plannen? vraagt hij.

Neen mijnheer, ik had gedacht... eh ja, ik weet het eigenlijk niet, zo van alles wat: koffie en thee, en suiker, en dan eh... wat wol en... ja, ik moet nog eens zien, ik ben nooit in de handel geweest, maar ik moet nu wat aanpakken...

Ja, dat begriep ik. Zie eens, 't is hier een plaatsien, niet te groot, maar ik kom hier al jaren en ik zou zeggen, d'r is hier met een winkel wel een boterham te verdienen. De kwestie is maar: u moet aan de weet komen aan wat voor zaak hier 't meest behoefte is, en dat is niet zo maar een twee drie uit te maken.

Hij wacht even en de vrouw achter de toonbank meent, dat hij een of ander antwoord verwacht. Maar wat ze zegt, is helemaal geen aansluiting op zijn woorden. Of toch wel. Vanuit haar gezichtspunt geeft ze een weerwoord over hetzelfde probleem, een verontschuldiging eigenlijk meer, omdat ze nog niet zo ver is als ze had moeten zijn met haar plannen.

Dat komt, mijnheer, er is zo veel... en ik moet alles alleen beslissen... De men-

sen willen je wel raad geven, maar... als 't er op aan komt, moet je 't zelf weten. En ik kan niet uit werken gaan, want ik heb vier kleine kinderen, en toen dacht ik: een winkel. En er zijn hier al zo veel kooplui geweest...

Hij gaat op haar woorden nauwelijks in. Maar daarin ligt niets kleinerends, alsof hij er geen acht op geslagen had.

Ja, zegt hij, dat begriep ik. En dan werkt hij voort aan de oplossing van de moeilijkheid, die hij zelf eerst duidelijk naar voren gebracht heeft. Kiek, zegt hij, je kunt wel zeggen: ik begin dit of dat, een kruidenierszaak, of manufacturen, of galanterieën of porselein — er staan op een van de planken wat serviezen en bordes — of wat dan ook, maar de vraag is maar, zal het hier gaan?

Even is het stil. Het is vreemd, hij onderstreept duidelijk het onbestemde en vage van wat ze begonnen is, en toch is het de jonge vrouw, alsof nu reeds de situatie is opgeklaard. Komt dat, doordat zijn spreken doet vermoeden, dat hij een uitweg weet? Er is zoiets vast en doelbewusts in zijn praten, alsof hij de weg al weet. En zo is het ook. Want hij gaat verder:

En dat moet zichzelf wijzen. U zult vragen: hoe dan? Ja, hoe dan: dat merk je vanzelf. Kiek, ik handel in, ik kan wel zeggen zo'n beetje van alles: koloniale waren, grutterwaren, suikerwaren, comestibles, teerproducten, touwwerk, bezems, borstels, dweilen... enne nou dacht ik zó: kiek es, ik stuur u, nou ja, van alles wat.. Ik zal u een partijtje koffie en thee sturen, verschillende soorten, of hebt u die al?

De jonge vrouw antwoordt bevestigend en opeens weer wat gereserveerd. Waar moet dit heen? Is dan ook dit weer een gevaar, weer iets vijandigs? Komt er aan het zich moeten verdedigen dan geen eind? Ze voelt zich plotseling moe worden en de onoverkomelijke blinde muur, die even weggevallen was, staat weer rond haar denken.

Nou goed, dan vervalt dat, maar zeep, en zeepoeder en olie, hebt u dat al? Neen, dat heeft ze nog niet. Hoe lang bestaat haar winkel? Misschien vier dagen. Ze heeft nog zo weinig voorraad.

Zo, dan stuur ik u daar wat van. Hij heeft een dik notitieblok in dun zwart leer tevoorschijn gehaald. Er steken hier en daar verschillende paperassen en een stuk blauw calqueerpapier uit. Met een hardgeel potlood, noteert hij zijn „order“.

Hij gaat verder: Krenten en rozijnen, hebt u die? En bloem, gruttenmeel, haver-mout, gort, vermicelli.....

Met een fabelachtige radheid gooit hij er die namen uit, alsof hij ze opleest van een lijst. Hij staat in een magazijn voor een kast met laden, en wat hij maar hebben wil, haalt hij in een minimum van tijd tevoorschijn, met een routine, die den bezoeker verbaasd doet staan.

Maar wat heeft dit te beteekenen? vraagt de jonge vrouw zich af. Waarom wordt haar het roer uit handen genomen? Deze man noteert maar, het een na het ander. Is er dan niet iemand die iets be-

grijpt, die voldoende mens is om tenminste beleefd te blijven?

God!

Gisteren is haar vader bij haar geweest en hij heeft gesproken over vasthouden aan God. Hij is een man der weduwen en een vader der wezen, heeft hij gezegd. En..... ik ben jong geweest, ook ben ik oud geworden, maar ik heb nooit gezien den rechtvaardige verlaten, noch zijn zaad zoekende brood. Maar zij heeft, om zo te zeggen, nog nooit oog in oog met God gestaan, daardoor zeggen deze woorden haar weinig. En hebben de voorbijgegangene weken niet duidelijk het onware er van aangetoond? Haar geloof en godsdienst waren tot nu toe niet onoprecht, maar wel onbepaald. Zij staat nu aan het begin van de reeks, waarvan de apostel de diepte gepeld had: beproeving, volharding, bevinding, hoop.

Deze man nu weer..... En toch is er nog iets dat haar in hem doet vertrouwen. Hij heeft toch ook nu nog, nu hij daar staat te schrijven, het een na het ander, iets over zich, alsof hij de weg weet.

„Teer en touwwerk, dat lijkt me niets voor u, dus dat laten we maar, maar heeft u borstels, boenders, sponzen en dweilen?“

Doch dan vindt de vrouw achter de toonbank — hoe vreemd staat ze daar nog alsof ze niet in haar eigen huis is — eindelijk de kracht voor een zwak protest: „Maar..... dat zal ik u nooit allemaal... kunnen betalen, ik kan dit niet van u nemen.“

Wortman geeft geen antwoord. Hij noteert borstels en dweilen. Deze tegenwerping van de jonge vrouw bevalt hem goed. Hij zet resoluut een streep onder de „order“ en klapt het boek dicht. Met een gewoontegebaar steekt hij het in zijn binnenzak. Zo gemakkelijk glijdt het daar in, en dat geeft iets vlots en zakelijks, iets afs aan zijn manier van doen, alsof hem niets kan tegenlopen op de weg die hij, zo zeker van zichzelf, gaat. Alsof dat, wat hij nu van plan is te doen, even vlot en gemakkelijk zal verlopen als dit orderboek in zijn binnenzak glijdt.

Hij klapt zijn tas, die hij opengemaakt had om wat monsters te laten zien, dicht.

„Over betalen praten we niet. Ik stuur u dit, en u verkoopt er van, wat u verkopen kan, en dat betaalt u me; maar dat heeft geen haast, als u het niet met drie maand kunt betalen, dan maar met een half jaar en anders met een jaar. En als u dan na verloop van tijd ziet dat een of ander artikel niet gaat, dan stuurt u me dat terug. Daar kan u toch geen bezwaar tegen hebben.“

Hij heeft zijn korte brede handen op de sluiting van zijn reiskoffertje gelegd en kijkt de vrouw aan, alsof hij zeer in zijn schik is, met deze vlotte manier van zaken doen. Hij speelt niet de weldoener. Iemand zou kunnen menen, dat hij zich daar groot staat te maken om zijn weldadigheid, de goedheid van een gearriveerd zakenman, die tegenover een arme weduwe de redder in de nood speelt, maar daarvan heeft hij niets. Misschien is er zelfs toch nog wel berekening in zijn doen.

Maar dat zal ik u nooit allemaal kunnen betalen

„Neen mijnheer”, zegt de vrouw, „dat niet, maar dat kan toch niet..... hoe weet u, dat u... dat ik u betalen..... kan.” Betalen zal, heeft ze gedacht, want het voorzichtige, heel verklaarbare wantrouwen van de kooplui, die haar tot nu toe hadden willen leveren, is diep in haar ziel gedrongen — ze kent slechts één doel: eerlijk door de wereld te komen — maar dat wilde haar toch niet over de lippen.

„Juffrouw”, zegt Wortman, en hij neemt zijn tas van de toonbank en keert

zich al half naar de deur, „dat waag ik er op.”

Uit de manier waarop hij dat zegt, blijkt, dat hij hiermee het gesprek als beëindigd beschouwt. Hij neemt afscheid, beleefd, vlot, zakelijk.

Het is een klein, wel wat zelfvoldaan uitzierend mannetje, dat even later naar het kleine stationnetje fietst, een gewoon mannetje in een bruin pak en met een zwart bolhoedje op. Zo'n koopmannetje, dat blijkbaar een goede dag heeft gehad.

Nog eens, men mag van deze wijze van zaken doen denken wat men wil, zeker is, dat Wortman dat kon doen. Waarschijnlijk zou een ander, die, om den mooien man te spelen, of ook uit innerlijke drang tot goed doen hetzelfde zou willen proberen, er mee op de koffie gekomen zijn, maar Wortman stuurde een dag later voor een kleine tweehonderd gulden aan goederen naar het nieuwe adres. Hij deed er een nauwkeurig gespecificeerde rekening bij. Na drie maand beurde hij bij een bezoek vijf en zeventig gulden en vulde de voorraad weer aan op dezelfde condities. En weer drie maanden later inde hij behalve de som op de nieuwe factuur nog veertig gulden. Voor een zeventig, vijf en zeventig gulden aan goederen nam hij eer een jaar verstreken was, terug. Het was gebleken dat naar die artikelen in de nieuwe zaak niet voldoende vraag was.

De firma Wortman heeft aan de nieuwe zaak geen slechte klant gehad, nadien.

H. WESSEL

EEN INKTVISCH IN DE FUIK!

„Vader, daar komt iemand om de fuiken te lichten!”

We lagen languit in het gloeiende zand, babbelden wat, speelden wat met de gemakkelijk vloeierende zandkorrels en lieten intussen het zonnetje de gelegenheid onze huidskleur enigszins te verdiepen. In de wandeling noemt men dat: een zonnebad nemen.

Ik keek op. Nu wachtte ons een meer interessante bezigheid?

Jawel, daar kwam een vrouwtje het duin af; in haar hand droeg ze een oude boodschappentas.

Men kon haar onmogelijk tot de badgasten rekenen; ook niet tot die dorpelingen, die zo eens even komen zwemmen, want het water was zeer nabij zijn laagste stand en noch de badgast, noch de kustbewoner kiest bij voorkeur het lage getij om te gaan baden.

Voorts liep de vrouw rechthoe, recht-aan naar haar doel en de ledige tas gaf ons ten slotte afdoende zekerheid.

„Gaan we mee, Vader?”

Dat sprak vanzelf.

Onder de vacantieneoegens, welke men kan beleven, tel ik niet in het minst de aanraking met een geheel ander milieu,

dan waarin men gewoonlijk verkeert, het kennismaken met andere gewoonten en andere gebruiken, het medeleven in de dagelijkse kleine dingen van de bewoners der plek, waar men zijn tenten voor korte tijd heeft opgeslagen.

Daar ging een vrouw, nieuwsgierig naar de inhoud van de door haar man zorgvuldig uitgezette fuiken; waarschijnlijk hing van het al of niet gelukken van de vangst wel af, of de maaltijd rijk of karig zou wezen.

En, waren wij eigenlijk wel minder nieuwsgierig?

Wat zouden de fuiken bevatten?

In de wandeling droegen deze netten de naam: botfuiken en die naam gaf wel het doel aan, waarmee ze werden uitgezet, maar het was toch mogelijk, dat ook andere vissen daarin hun vrijheid zouden verliezen?

Wie weet welke bijzondere zeedieren we zouden kunnen aanschouwen. Wie weet, of de kansen ons nu geboden, ooit zouden terugkeren?

We gingen dus.

Op enige afstand achter het vrouwtje aan. Die al eens naar de gebadpakte wezens omkeek, en begreep, dat ze bij het

controleren van de fuiken gezelschap zou hebben.

We vroegen haar dan ook maar dadelijk of we getuigen mochten zijn van haar werk en of ze rekende op een goede vangst.

„Er op rekenen mogen we niet, meeneer! Daarvoor is de vangst te wisselvallig, maar hopen doen we er des te meer op.”

En van de wolkenloze hemel naar de bijna spiegelgladde zee kijkend:

„De nacht is gunstig geweest, kalme zee, dan waagt de vis zich dicht bij het strand.”

De botfuiken worden namelijk bij laag water langs de kanten van de paalhoofden opgesteld, de opening van het net naar het strand gekeerd. Langs de brekers lopen vrij diepe geulen, door het teruglopende water uitgesleten: dat afstromende water neemt soms heel wat platvis mee, die dan in de fuiken geraakt en zo de buit der vissers wordt.

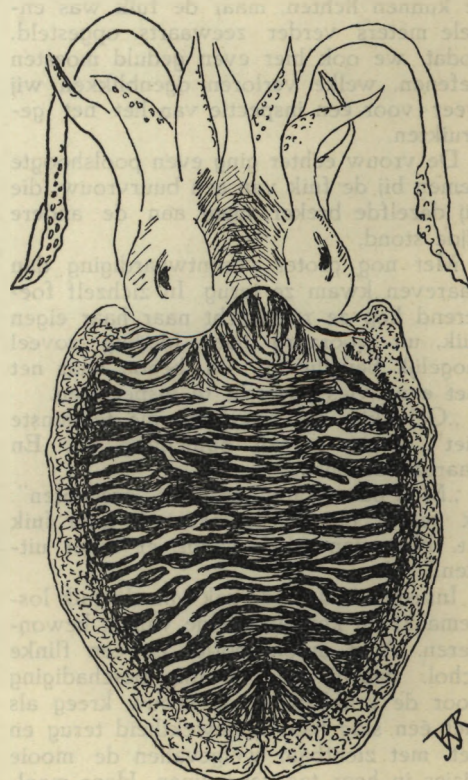
„Daar staat onze eerste fuik.”

Al gauw waren we er. Maar het water stond nog iets te hoog, om gemakkelijk het net te kunnen lichten.

Ons aanbod om te helpen (wij waren er immers op „gekleed”) werd vriendelijk maar beslist afgeslagen.

„De netten zijn niet al te best, meeneer, ze staan al lang en kunnen niet veel verdragen. En bovendien kent u de knoop niet, waarmee wij de fuik vastzetten.”

Dat was wel waar. We besloten dus een ogenblik te wachten. We kortten de tijd, door te trachten, de inhoud van de fuik door het water heen te taxeren. Dat bleek vrijwel onmogelijk. Alle waterdieren hebben die eigenaardige donkere schutkleur op de rugzijde, welke het schier on-

Zeekat (*Sepia officinalis*)

mogelijk maakt ze van bovenaf waar te nemen. Ze steken bijna niet tegen de bodem af. Het voortdurend beweeg van de overslaande en uitlopende golven bemoeilijkt bovendien het duidelijk onderscheiden.

Eindelijk werd de fuik losgemaakt en kwam de vangst boven. 't Viel ons tegen. Vier kleine botjes en hoe zagen ze er nog uit. Geen wonder, ze lagen tussen een klusje krabben in, die zich over hun gevangenschap hadden gewroken, door te trachten het toekomstig maal van den visser bij voorbaat te verorberen. Zonder ogen (voor die lekkernijen hebben de krabben een bijzonder zwak), met afgekloven vinnen en lichaamsranden, zo lagen ze voor ons, zo verdwenen ze een voor een in de tas.

De juffrouw uitte een paar lelijke woorden aan het adres van die krabben, waaruit wel bleek, dat hun wraak doel had getroffen.

„Zijn dat alle vier „botjes”?” vroeg mijn zontje belangstellend.

„Ja, 't zijn tenminste botjes „geweest”, vinnigde ze. „Dat doen die nou altijd, meneer, als je toch al niet te veel hebt gevangen, worden ze nog door de krabben opgegeten ook. Maar deze zullen niet veel botjes meer eten.”

Eén voor één werden de boosdoeners uit de fuik geschud en werden ze onder een nijldige trap van een blote vrouwenhiel verpletterd, letterlijk tot moes gestampt.

Mijn eveneens verontwaardigde zoon had het kunstje gauw afgekeken en probeerde een „voetje” mee te helpen.

De geleidde fuik werd opnieuw bevestigd en wij trokken naar de volgende fuik. Het water was intussen zover afgelopen, dat we meenden deze wel zonder wachten te kunnen lichten, maar de fuik was enkele meters verder zeewaarts opgesteld, zodat we ook hier even geduld moesten oefenen, welke verloren ogenblikken wij weer voor een inspectie van het net gebruikten.

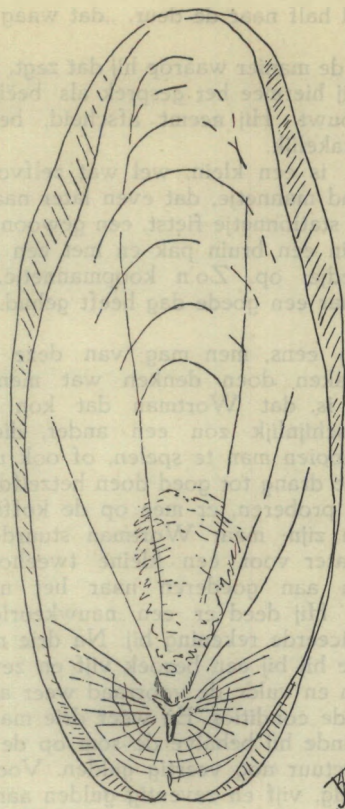
De vrouw echter ging even poolshoogte nemen bij de fuik van een buurvrouw, die bij dezelfde breker, maar aan de andere zijde stond.

Met nog groter verontwaardiging dan daareven kwam ze terug. In zichzelf foeterend liep ze regelrecht naar haar eigen fuik, uit voorzorg haar kleding zoveel mogelijk beveiligend, en begon haar net met een „vies” gezicht te inspecteren.

„Gelukkig, dat overkomt me tenminste niet”, kwam er vol opluchting uit. En daarna tot ons:

„Mijn buurvrouw heeft het „geschoten”. Ik geloof, dat er een inktvis in haar fuik zit. Nou, dan zal de vangst er mooi uitzien.”

Intussen had ze de zak van de fuik losgemaakt en konden we de vangst bewonderen. Acht mooie botjes en een flinke schol, daarbij heel weinig beschadiging door de krabben — de vrouw kreeg als met één slag haar opgewektheid terug en liet met zichtbaar welgevallen de mooie visjes in haar tas verdwijnen. Haar maaltijd was verzekerd.

Inwendige schelp v/d Zeekat

„Als in mijn net zo'n had gezeten, meneer, dan had ik het niet durven lichten. Brrr..... Je moet met die v...le dingen zo oppassen! Ze vr...ten eerst je vis kapot, en als je ze er dan uit wilt gooien, spuiten ze je regelrecht een dikke straal inkt in je wezen. Pas er maar op, meneer!”

Dit laatste tegen mij, want ik was al op weg naar de gevaarlijke fuik.

Mijn zoon stond er al bij en tuurde, tuurde.....

„k Geloof, dat ik hem al zie, Vader!”

„Ja, ziet u”, krabbelde de vrouw een weinig terug, „ik weet niet zeker, dat er een inktvis in zit, maar ik meen er een gezien te hebben.” Ze zorgde er voor op een veilige afstand te blijven.

Dat werd een moeilijk geval!

Wij tweeën, die zo graag een inktvis, en dan nog wel een levende, wilden zien, en de buurvrouw, die er nog niet was. We zouden weer geduld moeten hebben.

Daar kreeg ik een inval.

„Zou je buurvrouw die inktvis uit haar fuik durven halen?”

„Voor geen geld, meneer, dat weet ik secuur.”

„Dan zal ze het misschien niet erg vinden, als wij eens proberen om het beest er van te voren uit te werken? Als u nou die fuik eens losmaakt, dan zal ik proberen dat klaar te spelen. Ik beloof heel voorzichtig te zullen zijn.”

„Nou, meneer, als u dat doen wou? Neen, ik weet wel zeker, dat ze het niet erg zal vinden. Ik zal haar wel precies vertellen, hoe de hark aan de steel zit. 't Is in elk geval beter voor de vis ook!”

„Vooruit dan maar. Jij er afblijven

hoor!” waarschuwde ik mijn al te zeer tot hulp bereiden zoon.

Toen de fuik los was, en boven water begon te komen, nam ik het einde van de toch wel een beetje angstige vrouw over. Er bleek inderdaad een inktvis in de fuik gelopen, het dier „snokte” nerveus heen en weer in zijn nauwe gevangenis. Men kan boekdelen schrijven over een inktvis, en er toch nooit een levend gezien hebben. Dan weet men nauwkeurig, hoe het dier zich voortbeweegt. Hoe het achteruit zwemt, door zijn „mantelholte” ('t dier zelf is net een zak met een kop er aan) vol water te zuigen en dat dan met kracht uit een nauwe opening naar voren te spuiten.

Hier zagen we de manoeuvre voor onze ogen plaats grijpen.

Op ons gemak bekeken we het ongere beest. Hoe kan ik het nu begrijpen, dat vrouwen er een afschuw van moeten hebben.

Stel u voor. Een afschuwelijke kop, die eindigt in acht vooruitgestoken rafels, een paar grote ogen, waarvan de pupil spleetvormig (en dan nog gebogen) is, wat er een woeste, onheilspellende uitdrukking aan geeft. En dan die onverwachte schoksgewijze bewegingen van het brede lichaam, dat met een wapperende zoom is uitgerust.

Bovendien gaat men met onbekende dieren bij voorbaat voorzichtig om.

Zo ook wij.

Hoe moest ik het dier uit zijn betrekkelijk nauwe ruimte verwijderen?

De fuik geheel losmaken, was te omslachtig. De inktvis zo maar uit het achterende laten ploffen, wilde ik niet. We stonden immers nog in het water: het beest zou onmiddellijk aan de haal gaan. Wat nu?

Gelukkig had onze bedrijvigheid meerdere toeschouwers gelokt. Enkele kinderen, bezig met het vangen van garnalen, waren nieuwsgierig toegelopen. Ik kreeg grif verlof een garnalennetje te gebruiken om het „ondier” in op te vangen.

't Viel niet mee de inktvis in de juiste houding voor de opening te krijgen, maar eindelijk stortte het dier in het netje.

't Was dus gelukt. De vrouw voelde zich zichtbaar opgelucht en begon dadelijk de fuik weer vast te maken.

Wij lieten intussen het garnalennetje in het water zakken, er voor zorgend dat de inktvis niet kon ontsnappen. Nu kreeg het griezelige beest gelegenheid zich op zijn voordeligst te tonen.

Als aan elk dier, was ook aan dit wel iets schoons te ontdekken. Hier was het vooral de prachtige, zebra-achtige tekening van het halfd doorschijnend vel op de rugzijde, welke bewondering wekte. Er zijn ook mensen, die menen gelijkenis te zien tussen dit patroon en dat van een Cyperse kat, deze overeenkomst zou tevens de verklaring van de naam „zeekat” inhouden. Anderen menen, dat de spleetvormige pupil aanleiding was tot het ontstaan van die naam en misschien ook staat de naam zeekat slechts in verband met de verzottheid op vis, die immers typerend voor elke kat mag worden genoemd.

Hoe het zij, de fraaie rugtekening en de vlekkingroepering op de „vinnen” welke in het water zacht golvende bewegingen uitvoeren, zijn in hoge mate bewondering waard.

We zagen nu nog beter dan daarstraks, hoe de inktvis zich volzoog met water, om dat dan plotseling naar voren en naar buiten te persen, waardoor het dier met een schok achterwaarts schoot. Het gelek op een vermageringskuur „à la minute”: van een welgedane, afgeronde figuur scheen niets over te blijven dan een weke, slappe massa.

De vrouw was intussen klaar gekomen met het opnieuw stellen van de fuik. Al enige malen had ze vol argwaan in onze richting gekeken. Wat waren we met het beest van plan?

We zouden het toch niet weg laten zwemmen? Dan zou het misschien de volgende maal in haar fuik terechtkomen. Dat nooit!

Ze liet ons dus plechtig beloven, dat we het roofdier onschadelijk zouden maken. Haar afgrijzen voor de „monsters” bleek zo groot, dat we haar maar heur zin gaven. We wierpen de inktvis dus op het strand, om het dier op een snelle wijze te doden.

Maar zie, zodra raakte het dier de grond of er geschiedde, wat de vrouw wel als het meest afgrijzelijke voor ogen had gestaan.

De inktvis gebruikte eindelijk zijn verdedigingsapparaat (waarmee hij zich in 't water onzichtbaar kan maken) en spoot uit de inktklier een aanzienlijke hoeveelheid zwart vocht, veel gelijkend op dunne zwarte sloopmodder. En tegelijkertijd demonstreerde de zeekat ons, dat ze in staat was haar huidskleur aan te passen aan de omgeving. Als met toverslag verbleekte de kleur op het lichte zand. Nadat we het dier gedood hadden en van de laag „sepia” hadden ontdaan, bekeken we het nog eens met aandacht. De inktvissen behoren met de slakken tot de groep der weekdieren. Mocht onze inktvis al zwemmend een vrij stevige indruk maken, toen we het dier van het strand opnamen, bleek heel duidelijk de weekheid van het lichaam, alleen gesteund door het uit kalk bestaande

rugschild, de „inwendige schelp” welke we zo dikwijls in de vloedlijn aangespoeld vinden.

Hoe zelig hing de weke kop erbij, met de acht „armen”, die soms als voortbewegingsorgaan worden gebruikt, waarnaar het dier „koppotig” heet. Slap en zeer onaesthetisch bungelde het geheel aan de elastieke hals.

De buikzijde van het dier bracht ons weer een dier verrassingen waaraan de natuur zo rijk is: de witte onderzijde bleek opaalgroen te iriseren, vooral de kinderen konden van die vreemde, flitsende schitteringen niet genoeg krijgen. Veel bewondering wekten ook de zuignapjes, die op de armen voorkomen, vooral op het tweetal vangarmen, dat bij het zwemmen geheel tussen de andere verscholen was gebleven. De napjes bleken een sterke zuigkracht te bezitten. Raakte men een enkele dezer aan, dan was het betrekkelijk lastig, de vangarm weer los te maken, omdat bij het rekken van die arm, weer andere napjes tegen de vinger werden gedrukt, die dan op hun beurt vastkleefden.

Het werd me duidelijk, hoe moeilijk het moet zijn voor de prooi van de inktvis, om aan een wisse dood te ontkomen.

Eerst die camouflage als bodemdier. Onopgemerkt ligt daar de zeekat tussen de onoffenheden van het terrein; daar naderd zwemmend de prooi: plotseling snellen de beide vangarmen uit de scheden en raken de prooi met de zuignapjes aan. Wendingen kunnen het ongelukkige dier niet meer helpen: het kan slechts meerdere zuignapjes raken en daardoor zichzelf dieper in het leed werken.

De beide „lasso's” worden ingehaald, de

rondom de bek staande armen grijpen thans de prooi mee aan en brengen het dier voor de moorddadige bek, die er uitziet als een omgekeerde papegaaiensnavel. De harde hoornen snavelhelften liggen ingesloten in een sterke kringspier, die een krachtige beet mogelijk maakt.

Had de vrouw geweten, dat die inktvissen een dergelijke bek hebben, ze zou nog minder dan straks het „monster” hebben durven naderen.

De prooi kan uit een zo gecompliceerde greep onmogelijk ontsnappen.

Dode inktvissen gaan bij een warmte als op die merkwaardige zomerdag zeer spoedig tot ontbinding over.

We begroeven het dier daarom onder het zand en meenden nu huiswaarts te keren. Maar zo gauw waren we er niet van af. Van alle zijden kwamen de mensen het wonder bekijken, waarbij natuurlijk de nodige uitleg moest worden gegeven over al het vreemde, dat aan het dier viel op te merken.

't Bleek dat slechts zeer weinigen onder hen, zelfs onder de dorpelingen, al eens eerder met een inktvis hadden kennis gemaakt.

Wat geen wonder was. Een aangespoelde inktvis behoort tot de zeldzame strandvondsten. En een levende inktvis als curiositeit op het strand aan te treffen komt nog minder voor. Volgens schatting van een onzer bekende natuurliefhebbers misschien eens in de tien jaar.

Wat voor mij een gerede aanleiding werd dit stukje te schrijven, in de hoop daarmee iets tot de algemene kennis van deze diersoort bij te dragen.

B. J. J. R. WALRECHT

Winterpracht

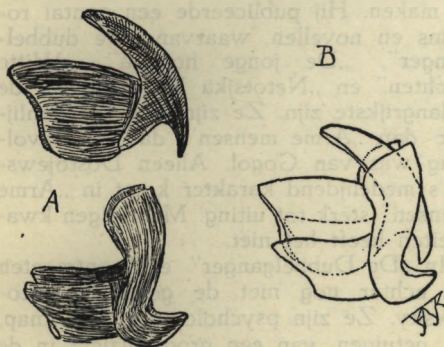
In 't wintersch bosch staan zwart en nat
gespreid der boomen naakte leden
en schudden huiwend over 't pad
hun tranen als een droeve bede.

Een bede om hun bladerkleed,
om lentezon en zoete nachten —
die tooveren uit wintersch leed
het nieuwe leven dat zij wachten.

Doch troostend steekt heer Vorst zijn staf
en raakt aan stauiken, haag en boomen
en plots staat 't al van stonde af
gansch overrijpt in pracht te droomen.

Zulk magisch schoon, zoo onbevelekt,
belicht door zon in nevellagen,
heeft zomeerpracht nog nooit gewekt —
't is 't heiligdom der winterdagen. —

N. van Gijssel

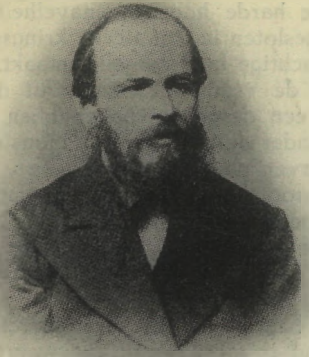
Bek van de Gewone Inktvis
SEPIA OFFICINALIS L.

Onder. en bovenkaak: A apart
B ineengesloten.

FEODOR MICHAELOWITSCH

DOSTOJEWSKY

31 OCTOBER 1821 - 28 JANUARI 1881

Dostojewsky

Foto Anno 1876

Dostojewsky — deze naam zegt voor menig schrijver, of hij oud is of jong, alles. Want Dostojewsky schiep immers de werken, die vroeg of laat zijn aandacht opeisten en de grootste bewondering wekten. Werken, die het verlangen deden opkomen ook eenmaal van zo grote, zo omvattende kracht te zijn.

Een verlangen, dat niet werd vervuld. Want welk schrijver heeft zelfs maar het vermogen Dostojewsky's verschijning met de juiste woorden te noemen; de overweldigende indrukken die hij oproept te formuleren; de gestalten, die hij voortbrengt, te doorschouwen?

Wanneer een jong schrijver Dostojewsky heeft gelezen — en meestal zoekt hij dan alle bibliotheken af naar nog een boek van dezen meester — dan voelt hij zich immer teleurgesteld als hij zich wendt tot de essayisten, die de profeet Dostojewsky in een bepaald schema hebben durven vangen. De een zegt dit van hem, de ander dat. Maar niemand zegt iets, wat Dostojewsky in zijn volle, onvergankelijke waarde laat. Ieder vindt bij hem zijn „tekst“.

Dat is den essayisten overigens niet kwalijk te nemen. Ook de Dostojewsky-bewonderaar, waarvan wij spraken, kan geen bevredigend opstel over hem schrijven. En na korte of lange tijd neemt hij er genoegen mee de werken te lezen, die zijn verbeelding altijd opnieuw activeren, die hem altijd opnieuw boven zijn eigen, kleine schrijverschap uittillen.

Het is duidelijk: de leerling is onbevoegd een oordeel te vellen over den meester. Hij kan wel eens een opmerking maken, een goede, treffende opmerking zelfs, maar de meester stelt er toch altijd een betere, treffender opmerking tegenover.

En het verschijnsel, dat de leerling den meester overtreft, heeft zich in het geval Dostojewsky nog niet voorgedaan.

Het is in 1941 honderd twintig jaar geleden, dat Dostojewsky geboren werd, en 60 jaar geleden, dat hij stierf. Men herdenkt hem nu, men gaat zich bij herhaling bij zijn figuur bepalen. Dat is goed, want nog altijd zijn er velen, die van zijn be-

staan niet weten, die zijn naam zelfs niet kennen.

We zullen daarom iets van hem vertellen. Een kleine levensschets, met hier en daar een opmerking, die zijn boeken raakt. Een introductie dus, zonder de pretentie van een definitief of zelfs maar een voorlopig oordeel.

Feodor Michaelowitsch (d.i. Michaelszoon) Dostojewsky werd geboren 31 October 1821 te Moskou, in een regeringswoning, naast het ziekenhuis waarvan zijn vader geneesheer-directeur was. Deze vader was een merkwaardig man. Op 15-jarige leeftijd ontvluchtte hij het ouderlijk huis, na een hevige ruzie met enige huisgenoten, en ging naar Moskou. Daar studeerde hij medicijnen. Hoè is ons niet bekend, maar hij sloeg zich er door. Hij leefde een afgezonderd bestaan en ook zijn kinderen hield hij angstvallig binnen de deur. Daarentegen gaf hij hun onderwijs in de Russische vaderlandsche- en literatuurgeschiedenis, zodat de zoons Michael en Feodor al heel jong de meesterwerken uit de Russische literatuur leerden kennen. Zij werden eveneens zeer godsdienstig opgevoed. Met hun ouders gingen ze vaak naar de (Grieks-Katholieke) kerk en Dostojewsky's dochter Aimée schrijft later in een boek over haar vader, dat het lezen uit de bijbel altijd een diepe indruk op hem maakte.

De beide zoons Feodor en Michael doorliepen de voorbereidende school te Tschernach en werden daarna door vader Dostojewsky naar Petersburg gebracht om geplaatst te worden op de Militaire School voor Ingenieurs. In die tijd liep namelijk de gehele Russische adel in uniform. De „Generaals“, die we herhaaldelijk in Dostojewsky's boeken tegenkomen, waren meestal geen militairen, maar mensen die een of andere functie bekleedden bij een departement of andere belangrijke instelling. Of — wat blijkbaar vaker voorkwam — ze waren met „groot verlof“ en verdeden hun tijd met luieren en disputeren.

Het ging den jongelingen van resp. 17 en 16 jaar in Petersburg aanvankelijk niet bijzonder goed. Ze waren de omgang met mensen niet gewend en moesten veel plagerijen dulden van schoolkameraden, die al heel jong de grote wereld hadden leren kennen. Er ontstond tussen de broers een innige vriendschap; ze deden samen aan literatuur, ze bewonderden Pouchkine.

Het betekende dan ook een ramp voor Feodor toen Michael naar een school in Reval werd overgebracht. Gelukkig raakte hij spoedig thuis in de woning van „generaal“ Krivopichine, een bloedverwant van zijn vader. In zijn brieven aan zijn broer spreekt hij met sympathie over deze familie.

Van zijn kameraden kon hij niets goeds leren. Hij schreef later van hen: „Zij hadden alleen maar respect voor het succes.

Al wat rechtvaardig was, maar vernederd werd en vervolgd, wekte hun spot. Op hun 16de jaar spraken zij over goede lucratieve betrekkingjes. Zij waren monsterlijk bedorven“.

Hij spreekt hier een persoonlijke grief uit. Er is dikwijls misbruik gemaakt van Dostojewsky's goedheid. Hij behoorde tot hen die zich laten „nemen“, hoewel hij toch al heel jong een goede kijk had op de mensen. Juist zijn eenvoudig en eerlijk hart leerde hem hun grote zwakheden kennen. Later heeft hij een grootse zelfverbeelding gegeven in de roman „De Idiot“.

In zijn studietijd kreeg hij toch nog twee vrienden: Grigorovitch en Schidlovsky, beiden dichters. Hoewel de eerste het plezier van de schoolkameraden gaarne deelde, voelde hij zich sterk tot Dostojewsky aangetrokken om zijn dromerige natuur. De andere reisde tussen Reval en Petersburg en onderhield het contact met Michaël.

Na beëindiging van zijn studietijd heeft Dostojewsky slechts heel kort een betrekking bekleed aan het Departement van Mil. Ingenieurs. Hij voelde eigenlijk niets voor het vak, hij wilde schrijver worden. Hij diende dan ook zijn ontslag in en ging met Grigorovitch op kamers wonen. Hij vertaalde, schreef eigen werk, maar verdiende practisch niets. Bovendien kon hij niet met geld omgaan, zodat hij al spoedig in de schulden zat. Een tante redde hem er uit door hem een jaargeld toe te kennen. En zijn vriend, die heel wat handiger was en zich toegang had verschafte tot de z.g.n. literaire salons, introduceerde hem daar. Dostojewsky had toen (in 1845) zijn eerste roman „Arme mensen“ na hard werken voltooid. Het handschrift kwam onder ogen van Belinsky, een in die dagen beroemd Russisch criticus. Deze was er zeer over te spreken. De roman verscheen in een nieuw tijdschrift van den dichter Nekrassow. Van dat ogenblik af kreeg de naam Dostojewsky klank. Men begon naar hem te vragen. Hij werd uitgenodigd in andere salons, die van de „grote“ schrijvers.

Dit gaf Dostojewsky moed om verder te gaan, hoewel een aantal naijvere jonge schrijvers zijn werk trachtten belachelijk te maken. Hij publiceerde een aantal romans en novellen, waarvan „De dubbelganger“, „De jonge hospita“, „Witte nachten“ en „Netotsjka Nezwanova“ de belangrijkste zijn. Ze zijn veel persoonlijker dan „Arme mensen“, dat een navolging was van Gogol. Alleen Dostojewsky's medelijdend karakter komt in „Arme mensen“ sterk tot uiting. Meer eigen kwaliteiten heeft het niet.

In „De Dubbelganger“ enz. ontmoeten we echter nog niet de gehele Dostojewsky. Ze zijn psychologisch zeer knap, ze getuigen van een groot inzicht in de menselijke ziel. Ze zijn te waarden uit een oogpunt van psychologie en taalgebruik. Dostojewsky heeft nog niet het grote lijden gekend, dat zijn begrippen zou louteren tot een levensbeschouwing, zijn gedachten zou verdiepen tot een centrale idee.

Dat blijkt heel duidelijk als hij zich in 1850 inlaat met het politieke komplot van Petrachesky, dat gericht was tegen den Tsaar, terwijl hij later als Slavofiel een hartstochtelijk verdediger van het tsarisme worden zal. Hij kende Rusland nog te weinig; hij zag de politieke situatie nog niet in groter verband. Bovendien werd hij meegesleurd in de stroom van aanbidders van de West-Europese kultuur. En juist in West-Europa vierde men de maatschappelijke en staatkundige revoluties.

De politie ontdekte het komplot. Dostojewsky werd met anderen gevangen gezet en ter dood veroordeeld. Men vervoerde hen naar het Semenofsky-plein te St. Petersburg om gefusilleerd te worden. Tsaar Nicolaas I had echter reeds lang de doodstraf gewijzigd in verbanning naar Siberië. De macabere voorstelling diende om de jonge mensen een goede les te geven. Deze laatste ogenblikken voor de verwachte dood hebben bij Dostojewsky een ontzettende indruk achter gelaten. In „De Idioot” o.a. laat hij vorst Myschkin daarover spreken. Alleen al door deze passage werd dit boek een geheel enig document van menselijke ervaring. Dostojewsky leed aan epilepsie, waarvan de verschijnselen zich voor het eerst tijdens zijn studie openbaarden. Ongetwijfeld heeft de gruwelijke strafmethode, die de Tsaar toepaste, op zijn ziekte zeer schadelijk gewerkt.

In Siberië kreeg Dostojewsky slechts één boek, waarin hij mocht lezen: de Bijbel. Hij kende deze, toen hij het bango verliet, grotendeels uit het hoofd.

Zijn gevangenschap is van beslissende betekenis geweest voor zijn geestelijke ontwikkeling. Hij was geheel aangewezen op zijn medegevangenen. Van familie hoorde hij niets: men had hem in de steek gelaten omdat men zich voor hem schaamde. Zo leerde hij het Russische volk, de ware Russische ziel kennen. In zijn „Herinneringen aan het huis des doods” krijgen we een duidelijk beeld van het verschrikkelijke leven in Siberië. Het is een diep-tragisch boek, dat we nauwelijks kunnen uitlezen.

Na de vier jaren in Siberië is de straf niet om. Dostojewsky moet dienst nemen in een regiment, dat in een Siberisch stadje in garnizoen lag. Hij maakte zich weer kennissen en schreef aan zijn broer Michael. Na zijn bevordering tot officier trad hij (in 1858) in het huwelijk met Maria Dmitriewna. Hij dacht in dat huwelijk eindelijk het geluk te vinden, dat hem de vele ontberingen van de voorafgaande jaren zou doen vergeten. Aanvankelijk ging alles goed. Hij schreef in die tijd twee humoristische romans „Oompje's droom” en „Het landgoed Stepantchikowo”. Maar zijn vrouw bedroog hem. Uit haar eigen mond kreeg hij het relaas van haar wandaden te horen. Dit heeft hem diep gekrenkt. Toch heeft hij haar tot aan haar dood toe onderhouden.

Intussen was Michael, die Goethe en Schiller vertaalde, het middelpunt geworden van een groep belangrijke literatoren. Na Dostojewsky's terugkeer uit Siberië in 1859 richtten zij samen het tijdschrift

„Wremia” (De Tijd) op. Zolang dit stand hield publiceerde Dostojewsky hierin zijn romans en artikelen, o.a. „De Vernederden en Beledigden”, waarmee eigenlijk zijn grote werken aanvangen, namelijk de voor Dostojewsky karakteristieke boeken „De mémoires uit het sousterrain” (1864), „Schuld en Boete” (1866), „De Idioot” (1868); „Booze Geesten” (1871/2) en „De Gebroeders Karamazov” (1879/80). Hij werkt in deze romans in telkens andere verhoudingen het conflict tussen de goddelijke en duivelse macht uit. De naam Raskolnikov, de hoofdpersoon uit „Schuld en Boete”, betekent: afvallige van het Grieks-Katholieke geloof. Deze Raskolnikov is wel de belangrijkste figuur uit Dostojewsky's werk. Hij voert zijn vrijheidsbegrippen tot de uiterste consequentie: „Alles is geoorloofd”. Nihilisme. Of onderwerping aan God of zelf God. Er zijn voor den logisch-denken mens maar twee wegen. Maar als Raskolnikov deze consequentie aanvaard heeft en zijn theorie gaat verwerkelijken door de moord op een woekeraarster, stort zijn denkwereld ineen. Hierin heeft Dostojewsky op ontstellende wijze de ontaarding van het intellectuele leven van zijn tijd en de absolute afhankelijkheid van God voor ieder mens verbeeld. Zo ook in „De Gebroeders Karamazov”, waar niet de gedachte tot het uiterste bekoort, maar de vrouw. Ook de liefde voor deze Gruschenka voert zonder God in zijn consequentie tot zelfvernietiging.

Bij Dostojewsky triomfeert de goddelijke macht over de duivelse, overwint het licht het donker, zij het na ontzaglijk veel strijd en pijn. Thurneysen wijst in zijn boekje over Dostojewsky op de opstandingsgedachte, die in zijn werk overheerst. De laatste woorden van „Schuld en Boete” zijn: „.....Zij wilden spreken, maar konden niet. In hun beider ogen stonden tranen. Beiden waren zij bleek en vermagerd: maar in deze zieke en bleke gezichten lichtte reeds het morgenrood van een nieuwe toekomst, van een volkomen opstanding tot een nieuw leven”...

Ook de franse schrijver André Gide heeft Dostojewsky's optimisme genoemd. Er is voor Dostojewsky een sousterrain, waarin men de bodemloosheid van het bestaan ervaart, maar daarboven is een hemel, waarnaar het verloren leven wordt opgeheven.

We kunnen hiermede echter nauwelijks de wezenlijke betekenis van Dostojewsky aanduiden. Men moet hem lezen, herhaaldelijk lezen, om dan met steeds meer bewondering voor zijn genie vervuld te worden, en..... minder over hem te zeggen. We keren daarom liever terug tot de feiten uit zijn leven.

„De gebroeders Karamazov” verscheen in 1880. Dit zou zijn laatste roman zijn. Hij werkte tot aan zijn dood aan het „Dagboek van een schrijver”, dat literaire en politieke essays bevat. Volgens de biografie van zijn dochter Aimée (uit zijn tweede huwelijk) stond op 28 Januari 1881, de dag van zijn dood, het eerste nummer van dit Dagboek op 't punt te verschijnen.

8 Februari werd Dostojewsky begraven in het Alexander Newsky-klooster te St. Petersburg. Bij het défilé langs de baar zag men schrijvers, ministers, studenten, grootvorsten, generaals en priesters. De redevoeringen aan het graf namen verscheidene uren in beslag. Rusland liet niet na zijn grootsten schrijver de hulde te brengen die hij verdiende.

Zijn weduwe, de dochter van Gregorius Iwanowitsch Snitkine, kreeg een staatspensioen. Want van Dostojewsky's honoraria was niet veel over. Hij had in zijn leven te veel mensen ontmoet, die misbruik maakten van zijn trouwhartigheid en spoedig gewekt medelijden.

NIEK VERHAAGEN

Wodans-eik

*Ontzagwekkend rijst uw stam
uit de barsche, donk're aarde.*

*Al wat gij aan kracht vergaarde
staag een breeder omvang nam.*

*Uit een eikel sproot uw lot,
eeuwen, eeuwen reeds geleden.
Gij hebt fier en recht gestreden,
worst'lend naar het licht van God.*

*Hoe gij eertijds zijt geplunt?
Heeft een gaai uw kiem verborgen,
of de welbewuste zorgen
van een vreemde menschenhand?*

*Vezels, die tot wortels dijen,
groeven diep zich in den grond.
Storm en onweer gij weerstondt,
oude reus, uit verre tijden.*

*Door uw koninklijke kroon
zingt het lied van de seizoenen.
En het wiss'lend sterven, groenen
maakt uw leven dubbel schoon.*

*Boom! een nietig menschenkind
tracht ontroerd uw hart te raden.
Maar de Oorsprong van uw daden
tijd en eeuwigheid verbindt.*

Jan Visser

In de Berkenlaan wonen ze tegenover elkaar, Mevrouw Bos en Mevrouw van Rijen. De Van Rijens wonen er nog maar een paar maanden en al dien tijd haast, was mevrouw ziek. Zoo kwam het dat ze nog geen kennis met elkaar gemaakt hadden.

Toch wisten ze van elkaar, dat ze ieder een zoon onder de wapenen hadden.

Mevrouw Bos zag op geregelde tijden Bob van Rijen aan den overkant en Mevrouw van Rijen zag eveneens op geregelde tijden Bastiaan Bos bij zijn ouders. Doch dit was dan ook ongeveer alles, wat ze van elkaar wisten.

Toen kwam de 10de Mei en door alle straten dreunde het geluid van den oorlog en in alle huizen stond plotseling, donker en dreigend, de angst.

De angst om het leven van mannen of zonen die in het gevaar waren en — wie weet — misschien reeds dood...!

Mevrouw van Rijen, zwak nog en nauwelijks hersteld, hield zich buitengewoon kalm.

Bob was aan de Grebbe — zoo'n gevaarlijk punt! Maar ja, waarom moest ze nu aanstonds het ergste denken.

Toch — ze wilde wel dat ze iets van hem kon hooren: een briefje — een telegram.

Als ze maar wist, dat hij nog leefde.

Vader van Rijen zweeg. Hij zag bleek en was nerveus. Hij wilde zijn vrouw niet bang maken, maar af en toe had hij zijn angst wel eens hardop willen uitschreeuwen.

Zijn jongen, zijn eenige jongen.

Misschien lag hij hier of daar bloedend bij den weg, misschien hadden ze hem al slordig-weg begraven. — En tusschen hen in stond Ella, een lang, slank meisje van twintig jaar.

Oók zij had haar angsten. Bob was toch haar eenige broer en wat zou zij met moeder moeten beginnen, als Bob eens sneuvelde? Moeder zou het niet kunnen dragen.

Maar zij had óók haar stille hoop. „Moeder”, zei ze, „ik heb een stellig gevoel dat we Bob levend en gezond terugzien.

Ik ben ook wel bang, maar meer om den oorlog zelf, dan om Bob.”

Moeder haalde de schouders op:

„Kind, kind, het is daar toch zoo gevaarlijk, ik durf haast niet aan zoo 'n geluk gelooven.”

In hun laan was het zeer rumoerig. Eindeloze colonnes soldaten, auto's, wagens, paarden, keukens, geschut, menschen, menschen... in dichte menigten en een onophoudelijk motorgeronk beneden en boven in de lucht.

't Was of de oorlog zóó vlak bij hun huis was. De eerste dag ging voorbij en de nacht, in gelijke angst. Soms hing ze als een drukkende stilte in het heele huis, soms schoot ze naar boven in een niet meer te bedwingen snik.

Den morgen van den tweeden dag, aan tafel, las vader Psalm 91: Die in de schuilplaats des Allerhoogsten gezeten is, die zal vernachten in de schaduw des Almachtigen.

MEI 1940

Hij zal tot Hem zeggen: Mijn Toevlucht en mijn Burg, mijn God op Wien ik vertrouw... Hij zal hem redden van den schrik des vogelvangers, van de zeer verderfelijke pestilentien.....

Aan uwe zijde zullen er duizend vallen en tienduizend aan uwe rechterhand, tot u zal het niet genaken...”

Toen deed vader ineens den Bijbel dicht. Hij kon geen woord meer uittrekken. Strak voor zich uit keek hij, in een bovenmenselijke poging om zich te bedwingen.

Zijn kin bibberde en hij veegde telkens zijn oogen af.

Moeder zat te snikken in haar zakdoek maar Ella was rustig.

Ze keek zwiggend naar vader en moeder en haar hart deed pijn om hun verdriet.

Eindelijk, na een lange stilte, zei ze:

„Vader, de schuilplaats des Allerhoogsten, dat is een schuilplaats in leven en dood, nietwaar? Dan is Bob daar altijd veilig, dat moet je toch geloóven.”

„Zeker kind — maar de realiteit van de dood — daar huivert een mensch voor terug, al weten wij zeker, dat God óók in den dood bij ons blijft. Zoo 'n rustige overgave in leven en dood is een geloófsdaad...”

Een geweld van belang deed hen alledrie naar voren vliegen. In de straat werd gepatrouilleerd. Soldaten met de bajonet op het geweer verschansten zich achter de struiken in het voortuintje, het geweer in den aanslag.

„Bij de ramen wegblijven”, waarschuwde vader, maar de nieuwsgierigheid was vooral moeder te machtig.

Je kon nooit weten, peinsde zij, zonder het hardop te durven zeggen, of Bob soms bij die soldaten was.

Uren aan uren lagen die mannen daar. Soms werden er een paar afgelost, maar de meesten bleven op hun post.

De zon was heet in de straat en de aarde onder hen poeierde van droogte.

Hun vuile handen veegden soms langs

de bezweete gezichten en hun tong kleefde aan hun verhemelte van dorst.

Moeder was één medelijden.

„Vader, mogen we die jongens niets geven?” vroeg ze.

Ze had een gevoel of ze deze weldaden rechtsstreeks aan Bob deed.

„Eigenlijk niet — je mag ze niet afleiden. Daarvoor hebben ze een te verantwoordelijk werk”, zei vader, maar in zijn hart hunkerde hij om de jongens eens lekker te laten eten.

Ella vond een uitweg.

„Ik snij boterhammen en maak koffie en zet het bij hen, zonder iets te zeggen. Dat leidt toch niet af? En dan kunnen ze nemen zooveel ze willen.”

Wat was het een opluchting en een blijdschap iets te kunnen doen.

Zelfs moeder ging op in de bezigheid en vond verlichting voor haar verdriet.

Misschien deden andere menschen nu ditzelfde wel voor Bob.

En bij de gedachte, dat iemand goed zou zijn voor haar jongen, kropten de tranen in haar keel.

Toen de schemering inviel, waren plotseling alle soldaten verdwenen.

Maar door de lucht daverden soms stoeten vliegmaschinen.

Afweergeschut donderde, dat de huizen stonden te trillen, en als er een oogenblik niets te hooren was, was de stilte angstig als vóór den donder.

En ineens stond Mevrouw Bos van den overkant voor het raam en tikte.

Vader deed de deur open en liet haar binnen — een angstig, opgejaagd mensch, een moeder in doodsangst.

„Mijn Bas...” snikte ze, „ik heb nog niets van hem gehoord — ik weet niet ééns waar hij is...!

Zeg u nu eens — jullie zijn vroom, jullie gaan naar de kerk — is het mogelijk dat God zulke verschrikkelijke dingen toelaten kan. Een moeder haar eenig kind afnemen! Als Bas niet meer terug komt, wou ik maar dat ik ook dood was.

Ik zou het niet overleven! Jullie hebt toch ook een zoon in den oorlog, jullie weten wat het zeggen wil, die ongerustheid.

Het vreet je van binnen op, het vermoordt je...”

Ze praatte door, al huilend en steeds nerveuzer. Haar bolle wangen waren slap en bleek als van een oude vrouw.

Haar oogen stroomden van tranen en ze stond maar te knijpen aan den rug van de stoel, die meneer van Rijen voor haar aangeschoven had.

„Mevrouw Bos,” zei Ella kalm, en met een zachte overreding in haar stem, „u wéét toch niets van uw zoon? Misschien is hij morgen of overmorgen wel gezond en wel thuis, dat is toch nog evengoed mogelijk.

„Onze Bob.....”

Maar Mevrouw Bos liet haar niet uitspreken. Ze krijschte bijna: „Als dat waar was... maar als hij dóód thuisgebracht wordt, of als er alleen maar een nuchter bericht komt dat hij gevallen is... O God... en niemand begrijpt wat die jongen voor mij beteekent! Mijn eenig kind!

Bastiaan! O God, ik bega een ongeluk als hij dood is — als hij dood is, bega ik een ongeluk."

Furius greep ze naar haar slapen en sloeg dan de beide handen op de stoel-leuning dat het kletste.

Een oogenblik zwegen ze allemaal, te geschokt door deze smart om er woorden voor te vinden.

Dan zei Vader, en zijn stem was van een gedwongen beheerstheid:

„Morgenochten ga ik direct naar het Roode Kruis informeren. Misschien weten ze daar iets."

„Dat doet mijn man ook — dat heeft hij al gedaan, maar er komen er zoovelen, zoovelen! Hij was niet eens aan de beurt gekomen."

Haar hoofd zonk mistroostig naar beneden, op de witte kantjes van haar jaböt.

Dan praatte ze verder, alsof ze het alleen tegen zichzelf zei:

„En als er nu geen bericht is via het Roode Kruis — en als je dan nog wie weet hoe lang in angst en onrust gezeten hebt, dan komt daar misschien op een goeien dag de gemeentebode met zijn gele enveloppe... —

Mevrouw van Rijen schokte wit van de schrik. Haar lippen trokken wit, maar ze hield met bovenmenselijke inspanning haar stem in bedwang en vroeg effen:

„Welke gele enveloppe...?"

„Met zijn doodsbericht en zijn penning, als ze die vinden kunnen..."

Haar oogen verstarde, als zagen zij een akelig visioen. Bitter en hard was haar mond, minuten lang.

Toen verzachtten al haar trekken in een schreien, zoo door en door verdrietig en moe, dat het smartelijk was om aan te zien.

En zoo schreiend, nauwelijks bewust van wat zij deed, liep zij zonder te groeten het huis uit naar den overkant.

Na een lange stilte zei vader:

„Stakker,... die heeft ook dagen die ze nooit vergeten zal."

Dan zwegen ze allen. De schemer zakte zwaarder en vergrijsde alles.

Plotseling een donderende knal, een gedreun, als verging de wereld. En schoten, schoten — talloze achter elkaar.

Deuren vlogen open, de ruiten rinkelde.

Een moment van sprakeloze ontzetting, dan vlóóg moeder op en liep doel-loos de gang in.

„Bob, jongen!" kreet ze.

„Dat is nu oorlog... dáár ben je nu midden in! O God, o God... mijn kind! Sta hem bij!"

Wilde angstgedachten joegen haar op. Ze kon niet meer stil op een stoel zitten.

Later op den avond wilde ze ook niet naar bed. „Ik ga niet slapen, ik doe het niet. Wie weet, ligt Bob ergens dood te bloeden en zou ik dan rustig naar bed gaan?"

Ik blijf op — ik waak over hem."

Vader trachtte haar te bedaren.

„Wees nu wijzer — wat schiet Bob er mee op als jij je ziek maakt? Als hij straks

thuis mag komen — dat kan toch ook? — dan vindt hij een zieke overspannen moeder. Dat is ook niet gezellig voor hem, na alles wat hij meegemaakt zal hebben!..."

Hij trachtte haar te overreden met zachte woorden, met dwang — het gelukte hem niet.

Zij bleef waken: Ieder uur kon hij komen en haar noodig hebben. Er kon immers ook bericht komen? Dan moest ze gereed zijn...

Vader legde zich half gekleed te bed.

Ella schoof twee groote stoelen bij elkaar om zittende wat te slapen. Zij bleef bij moeder. Moeder hing wat op de divan, maar stond ieder oogenblik op en liep doelloos rond, van de kamer naar de keuken en weer terug...

Zoo verliepen nog twee dagen.

De angst steeg en de onrust steeg.

Ze stegen tot een ontzettende benauwenis die de keel dicht snoerde.

Niemand dacht aan eten of rust. Soms een boterham, uit de hand gegeten bij wat inderhaast gezette koffie.

Vader was al een paar maal naar het gebouw van het Roode Kruis geweest maar was ongehouden of zonder bericht teruggekomen.

Mevrouw Bos was niet meer binnen geweest. Ze had alleen voor het open raam met haar vervallen en betraand gezicht „neen" geknikt, nog geen bericht van Bas. en gebroken, in elkaar gezakt, ging ze dan weer terug.

Ella en vader hielden den adem in als zij haar smartelijk-gebogen rug zagen.

Nog meer dan haar gezicht sprak die van ondragelijk leed.

Moeder was urenlang als met stomheid geslagen. Langs haar starende oogen trokken stoeten van andere moeders, even gejaagd, even angstig. Sommigen wrongen de handen, sommigen krijschten hun smarten uit, sommigen zwegen en baden.

En dan ineens riep ze hardop:

„O, God, verhoor ze! O God, spaar onze jongens, spaar mijn jongen...!"

Vader en Ella zagen verschrikt op, keken elkaar aan en dachten hetzelfde: zou moeder ziek worden? Overspannen? Nog erger... wie weet?

Wéér 's avonds las vader den 91sten psalm: „Die in de schuilplaats des Allerhoogsten gezeten is, die zal vernachten in de schaduw des Almachtigen."

Hij zal u dekken met Zijn vlerken en onder Zijn vleugelen zult gij betrouwen....."

Het maakte Moeder dezen avond kalm. Zij wist; niet alleen Bob, maar óók zij, óók Vader en Ella, ook alle angstige vaders en moeders waren in de schaduw des Almachtigen, onder Zijn beschuttende vleugelen.

Want niet enkel de jongens hadden Gods bescherming noodig, óók al die achterbleven in de moordende onzekerheid en met duizend vragen en zuchten.

Toen viel plotseling het bericht van de capitulatie. Nederland gecapituleerd! Verslagen dus! En méér, véél meer dan het verdriet om de vernedering was daar ineens weer monsterlijk groot de onrust, het

wachten op bericht, op een brief — een telegram.

In dezen nacht kende moeder geen vermoelenis. Er kwamen steeds meer troepjes soldaten langs, die soms uitrustten op de tuinbank, soms doodop leunden tegen het hek of op de stoep lagen.

Zij sneed maar boterhammen, zette koffie, maakte heete bouillon en gooide de deur wijd open:

„Alstublieft jongens, eet maar, drink maar. Kom maar binnen."

O! Wat ben je moe en bestoven!

Maar je lééft nog, jullie moeders kunnen gelukkig zijn. Heb je al bericht naar huis gedaan? Doe het toch dadelijk, dadelijk. Jullie weet niet hoe een moeder in de benauwdheid zit....."

En ze draafde maar en deelde maar uit van haar eetwaren, van haar liefde, van haar angst en van haar overstromende behoefte in die vreemde mannen haar jongen wél te doen.

Ella hielp. Ze was overal tegelijk. Haar stil gezichtje borg als 't ware een geheim. Zij had geen angst gehad. Enkel om moeder.

Zij had vertrouwd en in dat diepe vertrouwen God gebeden om het leven van haar eenigen broer.

Nu slofte hij misschien even vermoeid langs de wegen en door de straten als deze jongens hier. Maar hij kwam naar huis!

't Was of zijn geest haar tegenvloog en uit die innerlijke wetenschap kon zij moeder troosten.

Want 's middags waren er weer nieuwe geruchten: Al onze soldaten zijn krijgsgevangen!

Krijgsgevangen! En dan zouden ze weg gevoerd worden naar het vreemde land? O Heer! Wie weet welk lot hen daar wachtte?

In den namiddag zaten moeder en Ella bij elkaar. Zwijgend. Zonder te verroeren zagen zij naar het drukke gedoe op straat.

Nu slofte hij misschien even vermoeid langs de wegen als deze jongens hier.

... en rent mevrouw Bos als een bezetene op hun huis toe.

Hun hart en ziel waren één groote verwachting.

Alles aan hen was in spanning.

Vader was wéér naar het Roode Kruis, ééns moest er toch bericht zijn van Bob.

Daar vliegt aan de overkant de deur open en rent Mevrouw Bos als een bezetene op hun huis toe, zwaaiende met een telegram.

Moeder schoot naar de deur en reeds door het ruitje riep Mevrouw: „Bas leeft! Bas leeft! Mijn jongen leeft!”

Ze lachte stuipachtig, als iemand die een koortsvioen heeft.

„Wat ben ik gelukkig, — wat ben ik gelukkig!” en dwaas en overstelpt van vreugde zwaaide ze maar steeds het kostbare telegram.

Moeder en Ella wilden het zien, ze wilden met hun eigen oogen zien door welke tooverwoorden deze vrouw zoo juichend gelukkig was. Maar Mevrouw Bos liet het stuk geen oogenblik los. Ze hield het bevend onder de oogen van de beide vrouwen, die de woorden verslonden: Alles oké. Bas.

Anders niet.

...Die in de schuilplaats des Allerhoogsten gezeten is...

...Bas was in de schuilplaats geweest en hij had het niet ééns beseft.

Moeder liet het telegram glippen. Ze was teleurgesteld. Haar hart deed pijn.

Zóóveel zegen en zoo weinig dank.

Maar toch, uit den grond van haar moederhart, dat dezelfde smart doorstond, wenschte zij Mevrouw Bos geluk met het behoud van haar zoon. Geen woord sprak zij over haar eigen jongen, geen enkel woord.

Zij trachtte zich diep in te denken in het onmetelijk geluk en de verlichting, de opluchting van deze moeder, nu die zware steen van angst van haar hart gewenteld was.

Zij luisterde naar het nerveuze gepraat, naar de drukke stem die oversloeg van zenuwachtigheid, met een sterken wil tot begrijpen en meeleven.

Zij bedacht: van háár jongen was nog geen bericht. Misschien dat Vader straks — maar zij durfde niet hopen.

Toch misgunde zij deze moeder haar geluk niet. Integendeel.

En al luisterend dwaalden haar gedachten weer af naar ál de angstige voorstellingen die zij zich deze dagen gemaakt had.

Haar hart kromp tezamen van pijn.

Ze zag Bob weer bloedend, gewond, verlaten, ergens moederziel alleen, roepend om hulp.

Ze zag van pijn zijn handen klauwen in de kluiten...

Dan weer zag ze een scherf hem treffen, terwijl hij in zijn auto naar zijn post reed, vóór het front. Ze zag hem doodelijk verschrikt de oogen sperren, — dan slap vooroverzinken.

Ze hoorde niets meer van wat Mevrouw Bos allemaal zei. Bleek als de dood en geheel stijf van angst zat ze in haar stoel en wist van de wereld niets meer af.

Maar haar gedachten stonden geen oogenblik stil en haar voorstellingswereld verscherpte zich met het oogenblik.

Nu stond ze naast Bob en beurde zijn hoofd op. Hij keek haar aan: „Moeder!”

Hij leefde dus nog. O God! Hij leefde nog! „Jongen, was je in de Schuilplaats, de Schuilplaats waar niemand bij je kan?” En helder klonk zijn stem voor de ooren van haar ziel:

„Er was een schaduw over me als van groote vleugels. De vliegtuigen waren daar hoog boven, maar ze zagen mij niet. Ze schoten wel, maar door de schaduw konden ze niet treffen...”

„Moeder, moeder!”

Ella wreef zacht over haar voorhoofd met een natte spons, „moeder, word toch eens wakker!”

Rustig en als uit een mooien droom ontwakend, sloeg zij de oogen op, maar ze scheen Ella niet te zien.

„Aan uwe zijde zullen er duizend vallen en tienduizend aan uwe rechterhand... tot u zal het niet genaken...”

Die in de schuilplaats des Allerhoogsten gezeten is...

Ze werd wakker van haar eigen stem en keek verwonderd om zich heen.

Geen slagveld, maar ook geen Bob. Hun rustige kamer en Ella die bezorgd over haar heenboog.

„Waar is Vader?”

Ze veerde plotseling recht en er huiverde zulk een pijn over haar wezen, dat Ella ineenkromp als onder een slag.

„Vader is nog niet terug... weest u nu nog een oogenblikje kalm.

Straks zal hij wel komen.”

Ella streek Moeder zacht over haar oogen, over haar voorhoofd en handen. Het maakte haar rustiger. Ze vleide het hoofd tegen de stolleuning en scheen na te denken.

„Ik heb gedroomd,” zei ze eindelijk, „dat Bob leefde. Hij praatte tegen mij

zacht en rustig en heelemaal zonder angst. — De Schuilplaats des Allerhoogsten — zei hij..... en de schaduw als van vleugelen...”

Ella begreep, maar gaf geen antwoord.

„Bob praatte thuis nooit over zulke dingen. Hij sprak niet gemakkelijk over zichzelf. Maar hij was niet onverschillig. Het was een zachte, lieve jongen, zoo goed — en zoo zachtmoedig..... Hij dacht meer dan hij zei..... en ik weet, dat hij dikwijls bad.....”

Moeder zei dat alles droomerig voor zich uit, steeds maar weer, als om zichzelf te troosten en Ella stond zorgzaam naast haar en streelde haar handen.

En zacht, bijna verlegen met haar eigen durf, om haar gevoel zóó bloot te geven, zei ze, toen moeder eindelijk zweeg:

„Ik heb uur aan uur voor Bob gebeden en voor u en vader, maar voor Bob het meest. En ik ben zoo rustig geweest, zóó wonderlijk rustig dat ik het soms zélf vreemd vond. Maar moeder, als je bidt en je gelooft niet dat God je verhoóren zal, dan kun je beter niet bidden, is wel?

Ik heb dat wél geloofd..... ik vertrouwde.....”

.....Kletter! Een man smet zijn fiets tegen de lantaarn op het trottoir. Hij deed het tuinhok open en kwam door het grintpad naar de voordeur.

Hij had een groote gele enveloppe in de hand. Stijf van ontzetting liet Ella moeders hand los en ging als een blinde naar de vestibule.

Het raampje in de deur was open.

„Astublieft”, zei de man effen, reikte haar de enveloppe en stapte terug.

Met starre oogen las Ella de groote zwarte letters, die dik onderlijnd waren: *Dienst. Gemeente Rodenhout.*

En het adres. Een heel duidelijk adres. Ze liet een snerpende gil en wankelde tegen den muur.

Moeder kwam doodelijk verschrikt aangelopen.

„Astublieft”, zei de man effen, reikte haar de enveloppe en stapte terug.

„Wat — wat is er?”

Een drooge, vreemde snik. Een meisje, dat wit als een doode een enveloppe tegen zich aandrukt en niets kan uitbrengen.

„Lees toch, Ella.”

Maar Ella perst krampachtig de enveloppe tegen zich aan.

Een bittere gedachte kropt in haar en een spottende stem zegt: „Gij hebt op God betrouwd, dat Die u uithelpe.....”

Zij moet dit even verwerken; het stormt opeens zoo overweldigend op haar aan. Het zinkt als een gewicht op haar hart en maakt haar beenen van lood.

Weg is alles. Weg haar rust, haar geloof, haar sterk vertrouwen. Bob is tóch dood — haar broër..... Bob dood.....

Maar moeder laat haar geen tijd om even tot haarzelf te komen.

„Lees dan toch, Ella!” dringt ze.

Haar kin bibbert. Ze kan de woorden nauwelijks uitspreken.

„Laten we op vader wachten”, smeekt Ella. 't Is of ze hiermee het verschrikkelijke vonnis kan uitstellen — of Bob niet dood kan zijn, zoolang die fatale enveloppe gesloten blijft.

En als vader thuis is — als zijn rustige kracht hen ophoudt, zal het verdriet misschien dragelijker zijn.

Hoe dikwijls had mevrouw Bos al gebeld? Toen had ze door het open raampje het slot los getrokken en was binnengekomen.

Daar zag ze die twee vrouwen, ze zag de gele enveloppe en het verdriet stormde als razend op haar aan. Het verdriet en de schaamte.

Hun jongen was dood!

„Ach God, arme menschen”, schreide ze. „En ik, die in mijn dwaas geluk heelemaal vergat dat jullie nog in de onzekerheid zaten! Vergeef het me maar.”

Ze legde zacht beide handen op moeders schouders.

„Ik kon niet anders. Ik kon niet anders dan krankzinnig-blij zijn. En mijn man kwam daareven van het Roode Kruis terug met goede berichten. Bas is niet eens gewond, ook niet krijgsgevangen, tenminste niet weggevoerd.

Misschien komt hij gauw thuis...

En jullie... Ach, ach, arme menschen!” Ze sloeg haar arm om Mevrouw van Rijen's schouder: „Kon ik je maar helpen! Ik schaam me zoo voor jullie... Ik sta hier met heel mijn rijkdom...”

Onder den welmeenenden woordenstroom zat Mevrouw van Rijen doodstil.

Haar gefolterd hart onderging alle pijnen, die de eeuwen door de moeder geleden hebben die hun kinderen zagen sterven.

Aan alle zijden grijsde de dood haar aan. Voor haar verblind gezicht onderging haar kind alle martelingen en bezweek hij duizend keer. Zij hoorde zijn laatste roep: Moeder! Zij hoorde zijn laatste snik. Zij zag hem vóór zich, bleek, bebloed, kromgekronkeld van onduldbare pijn. Eén rauwe kreet was haar ziel, één gil-in-doodsnood was haar saamgeknepen hart.

Zij hoorde niet meer wat Mevrouw Bos zei, tot Ella zich opnieuw aan haar vast-

klampte: „Moeder, ik kan het niet gelooven... het kan tóch niet waar zijn dat onze Bob dood is...”

Met een ruk zette moeder zich recht en greep naar de enveloppe.

Ella smeekte met de oogen: „Moeder!!!”

Maar moeder was schrikkelijk-vast besloten. Nog eenmaal, plotseling beeldstil, bekeek ze hem als was het de laatste levensvonk in de oogen van haar jongen.

Dan snakte zij hem open met zóó pijnlijke oogen, alsof zij haar eigen hart uit haar lichaam rukte.

De penning viel op den grond... ach! Het laatste wat ze van Bob hadden: de penning die op zijn bloote lichaam gehangen had...

Ella bukte met ingehouden adem en tastte met voorzichtige vingers, schromend-eerbiedig langs het tapijt onder moeders stoel.

Ja —

Met een onuitsprekelijke teederheid raapte zij den penning op en droeg hem in het licht van den erker.

Moeder volgde haar op den voet; haar hart stond bijna stil van ontzag.

Maar toen ineens lachte Ella zóó nerveus en werd ze zóó snel achter elkaar lijkwit en bloedrood, dat moeder haar stokstijf van schrik aanstaarde.

Eindelijk stootte een snelle adem door haar benauwde keel en zij hijgde:

„Een hondenpenning, kijk, de penning van Robbie, de belastingpenning!”

Volslagen beduusd keken ze elkaar een oogenblik aan. Dan schreiden en lachten ze samen, onbeheerscht, dwaas en beschaamd. Dit was te plotseling; het was haast niet te gelooven.

De kleine zwarte hond kwispelstaarte rond hun voeten. Hij werd zoo vergeten, deze dagen. Maar nu stond hij ineens in de belangstelling.

Duizend pond verlicht streelde moeder zijn spitsen snoet. Ze had een gevoel of de dood vlak langs haar gekomen was.

Mevrouw Bos had zich wat afzijdig gehouden maar nu sprak haar warm geluk, dat niet anders wilde dan zich innig meedeelen, weer van hoop en moed.

„Nietwaar mevrouw”, pleitte ze, „u moet die enveloppe niet als een slechte voorbode beschouwen. Misschien is 't wel niet andersom.”

Misschien komt er wel een bericht waar u bij huilt van blijdschap. Wat zou dat heerlijk zijn! Dan waren we allebei gelukkige moeders.”

Toen ging ze weg.

Het werd al schemerig in de kamer.

Buiten aan de lucht verbloedde langzaam de zon en een wonderlijk rood kleurde de gevels der huizen.

Deze Meidagen, wat waren ze zacht en mild. In geen jaren was de Meimaand zoo schoon geweest, maar haar fleur en blijheid bleef ongenoten...

„Vader wacht lang, vandaag,” vond Ella.

En terwijl ze daar stil bij elkander zaten, kroop er alweer het eerste zwart van een schaduw over hunne harten. 't Was al de derde dag na de capitulatie. Bob had tóch

al kunnen schrijven of telegrafeeren? Moeder begon zichzelf moed in te spreken: „De vervoermiddelen zijn er misschien niet, wie weet wat er allemaal kapot of gestoord is. Bob lag midden in de bosschen — wie weet waar hij nu is. Misschien ver af van een of ander postkantoor...”

Alweer klettert er een fiets tegen de lantaren en door het schemerende tuintje zien ze vol ontsteltenis wéér een man naar de voordeur gaan. Met looden voeten gaat Ella naar den gang. Dáár, door het deorraampje ziet ze duidelijk de klep van een dienstpet: de telegrambesteller.

In twee groote stappen is ze bij de deur.

Ze ript als het ware het telegram uit de handen van den man, die haar ietwat bebeledigd aankijkt. Maar dat ziet ze niet eens.

Ze loopt moeder bijna omver, die achter haar aangekomen was in de halfdonkere gang en sleept haar aan haar arm mee naar binnen.

„Doe toch open Moeder, gauw!”

Een zenuwachtige ruk, twee hoofden stijf tegen elkaar, twee paar oogen die de woorden indrinken en verslinden:

„God zij dank gezond. Bob.”

En dan die jubel, die in duizend klanken naar boven stijgt! En dat snelle, luidde gebed: O Heer! mijn jongen leeft, dank, dank!

En die dwaze vreugde op de verheerlijkte gezichten als zij samen, met het telegram in de handen, naar den overkant hollen! Mevrouw Bos heeft den besteller gezien en komt hen al tegemoet.

Midden op straat zoenen ze elkaar en schudden elkaar opgetogen en verrukt de handen en lachen, en stralen van geluk. De zon zonk al achter de kim, maar een veel stralender zon ging op in deze moederharten. Twee vreemde menschen, maar die in eenzelfde leed en in eenzelfde geluk elkaar vonden.

Aan 't eind van de straat kwam vader aan op de fiets. Hij zag die vrouwen staan en trapte wat aan. Zouden zij iets weten? Hij kwam voor de zooveelste keer terug zonder bericht. Het bureau werd gesloten — er waren zooveel menschen, er was geen afwerken aan...

Ella zag hem het eerst aankomen.

Ze trok het telegram uit haar moeders handen, zwaaide het omhoog en maakte een lichtsprong.

Midden in z'n vaart sprong vader van de fiets. Die kletterde tegen den grond dat de bel klonk. Op 't zelfde moment lag moeder in zijn armen: „Onze jongen leeft! vader! vader! Bob leeft!”

Mevrouw Bos stak allebei haar handen naar hem uit en wenschte hem geluk. In zijn verbouwereerdheid drukte hij een kus op haar wang. Toen schrok hij een beetje van zichzelf..... wat was hij nerveus.

Maar mevrouw Bos schoof haar arm door mevrouw's arm en nam Ella bij de hand.

De tranen liepen haar over de wangen van blijdschap.

„Ga mee”, zei ze, „We zijn niets dan gelukkige menschen vandaag. Door en door gelukkige menschen.”

's Avonds las vader alweer : Die in de schuilplaats des Allerhoogsten gezeten is, die zal vernachten in de schaduw des Almachtigen. Zijn stem brak in ontroering. Midden in den psalm sloeg hij den Bijbel dicht, en schaamde zich zijn tranen niet.

En op zijn knieën uit de volheid van zijn hart, dankte hij voor zijn jongen. Hij dankte voor de benauwde dagen die ook hem en zijn gezin weer nader gebracht hadden bij God, en hun geloof en vertrouwen gesterkt en niet beschaamd gemaakt had. Hij bad voor al de ouders, die nog in angst en vrees op tijding van hun kinderen hoopten en voor hen, die onder tranen hun offer aan het vaderland hadden moeten brengen.

En nog nooit in hun leven hadden zij een avond gekend, dat zij zóó bevrijd en zoo kinderlijk gerust gingen slapen.

Eerst vele dagen later, toen Bob allang thuis was en soms drupsgewijze van zijn ervaringen begon te vertellen, deed moeder het verhaal van den penning.

Vader en Bob luisterden gespannen.

En ineens stond Bob voor zijn moeder, met zijn beide handen om haar versmalde wangen en keek haar ontroerd in de oogen :

„Houdt een moeder zóóveel van haar zoon ?”

„Ja jongen, zóóveel !”

F. POLEY-SCHEELE

DE SNEEUW

De sneeuw valt over de dorpen
en over de donkere hoeven.
De sneeuw dwaalt wild langs de heide.
De sneeuw valt en valt zonder toeven.

De sneeuw valt over de wereld
gebarsten van winterkou.
De sneeuw sliert over de wereld
als 's zomers de morgendauw.

Een mensch gaat wit langs de wegen,
verloren en haastig en koud.
Wat is aan een mens gelegen?
De sneeuw valt en sneeuw is zo oud.

Eentonig en eindeloos valt zij.
De sneeuw heeft geen eind, geen begin.
Als God haar niet zacht uit Zijn hand strooit,
dan valt zij en valt zonder zin.

HARRY BRANDER

WEGEN

„Ik post eerst m'n brief, en dan fiets ik nog even om. Als u wakker wordt, ben ik weer terug, hoor !”

Elze spreidde zorgzaam de deken over de kleine gestalte op de divan, drukte vluchtig haar lippen op het kroezend-grijze haar langs het vriendelijke, oude-vrouwegezicht.

„Welterusten, Moeke !”

Terwijl ze naar het loodsje liep, neuriede ze, op de maat van haar vlugge stappen, het jolige kinderwijsje, dat ze in de tuin van de bureu had hooren zingen. Maar toen ze stilstond om even te wenen aan het schemerdonker van 't kleine hokje, was er verbazing op haar gezicht. Hoe kwam ze nu zoo vroolijk opeens ?

De fiets gleed uit het rek. Het zachte getik van het freewheel merkte ze weer op. „Als je dat hoort, zie je je zelf al van een zalig holletje gaan”, had ze gezegd, toen ze zestien was.

Elze glimlachte. Het was een plezierig gehoor, het was toch ook iets om blij om te zijn, het bezit van een fiets.

Nu stond ze weer in de zon, die vonkte in het glimmende nikkeltje, nu voelde ze zacht de wind langs haar haren en blij spelen met de soepele stof van haar zomerjurk : het fladderde om haar armen en beenen. Nu stond ze in de bloeiende tuin met de overdaad van rose klimrozen, onder de wijde, wijde hemel met de witte wolkeveeren : een jong en vroolijk menschenkind.

Behoedzaam trappend fietste ze het tuinpad af, langs het open hekje de weg op. Even later glipte haar brief het roode brievenbusje in. Dat kreeg ze, al rijdende, wel gedaan.

Dan trapte ze flink aan. „Naar de hei”, zong het blij in haar, „nu naar de hei !”

Als een bange droom, waaraan je niet graag terugdenkt, leken haar de voorbije weken van zwaar tobben. En er was toch niets veranderd, heelemaal niets. Of..... ze had de brief naar Stans verzonden, was daarom haar stemming omgeslagen ?

„Volgende week moet Moeder weer naar de specialist, we logeeren bij tante Jo”, had ze geschreven, „we komen de heele week, Stans. Zou het niet kunnen dat we een smeedavond hadden ? We hebben elkaar in zoo'n tijd niet gezien. Als jij met Rieke en Nettie afspreekt en dan naar Lies schrijft ? Vind je het niet het gezelligst bij jou ? Ik verheug me er echt op.”

„Ik verheug me er echt op.” Toen ze dat schreef, dacht ze meteen : „Het is niet waar. Ik kan, geloof ik, nergens meer echt blij om zijn. Maar ik wil ze toch allen weer zien en spreken. Het zal me misschien helpen, ik ben zoo verschrikkelijk eenzaam.”

Nu dacht ze verwonderd : „Is het toch waar ? Ben ik er werkelijk blij om ? Blij om het logeeren in de stad, blij, dat ik Stans zal zien en de anderen ?”

Ze glimlachte, bijna met minachting. Ze had getobd, verdriet gehad om Moeder, wier kwaal scheen te verergeren, die

haar misschien spoedig alleen zou laten, verdriet over haar gemis aan geloofskracht, haar zoeken als in duisternis, over de armoede van de menschen om haar heen, stoffelijk en geestelijk, over de ellende van de heele wereld..... En nu?

Eén zonnige dag, en het vooruitzicht van een prettige week, en ze voelde zich vroolijk en opgelucht. Had haar verdriet zoo bitter weinig te beteekenen?

De vorige week had ze oud willen zijn, als Moeder, want hoe moest ze door het leven als Moeder er niet meer was? Nu voelde ze met blijdschap dat ze jong was, dat ze fier, als een jonkvrouw reed door de lanen vol zomersch groen, dat ze het leven liefhad!

Daar was de heide voor haar. Ze fietste het smalle, hellende pad erheen.

Even was er een zuivere, witte wolk voor de zon. In schaduw lagen de bruine velden met de gele zandruggen, maar door een kleine opening goot de zon louter goud over het haverveldje aan de boschrand. Waar de weg het hoogst was, stapte Elze af. Ze zette haar fiets tegen de berm en klom op het zandheuveltje vlak bij haar.

Daar stond ze in de eenzaamheid, in het schoone leven, onder Gods hemel. Alles, alles scheen te vertellen van enkel geluk, enkel schoonheid, enkel vrede.

Toen kwamen toch de tranen.

Hoe was het ook mogelijk, zooveel goeds en zooveel vreeselijks op aarde?

En in de worsteling om het schoone te mogen behouden, werden haar gedachten vanzelf een gebed: „Help mij, Heere, ik wete niet hoe ik aan moet. Hier is mijn leven, maak Gij dat goed. Geef mij Uw geest, geef Hem aan de wereld.....”

„Ben jij 't Stans?” vroeg Rieke's hooge, wat nerveuze stem boven aan de trap. „Je komt toch boven?”

„Kan het? Anders handel ik 't hier wel af, hoor. Ik kom eigenlijk op een gekke tijd, hè. Ik dacht er niet aan.”

Halverwege de trap bleef Stans aarzelen, maar Rieke draaide het traphekje heelmaal open.

„Kom maar hoor. Ja, het is een beetje rommelig nu, de kinderen zijn nog niet naar bed, maar 't geeft immers niet voor jou?”

„Nee, welnee, kind.”

Ze stonden tegenover elkaar in de smalle gang. Rieke, klein, met warrige haren om en vermoeide oogen in haar zacht blond gezichtje, een wit, niet al te helder mouwshort aan, Stans, lang en slank in een onberispelijk, sportief mantelpak, de gele handschoenen achteloos in de hand.

Eén moment was de kloof er, maar meteen ook de brug.

„Dag”, zei Stans hartelijk. Inplaats van de gebruikelijke „stevige-vijf” van de exclubleden gaf ze Rieke een zoen. „Ik vind 't ook wel leuk om die snuiters nog even te zien. Aat is toch thuis?”

„Nee!” Rieke zei het triest. Ze duwde de haakjes in de oogjes, één boven- en één onderaan het hekje.

„Hij moet bijna iedere dag overwerken.

De kinderen zijn altijd al naar bed, als hij komt. Je doet toch even je mantel uit?”

„Ja, zal ik? Maar je gaat gewoon je gang hoor, ik heb wel even tijd. Hallo, kleine peuter, ken jij tante Stans nog?”

Ze hurkte neer bij een grappig-dik kereltje, dat, met een duim in de mond, verlegen achter Rieke school. Meteen klonk er een hoog, dringend stemmetje in de huiskamer: „Mam, Mamma, wie is daar nu?”

..... en klom op het zandheuveltje vlak bij haar.

„Tante Stans, Ru.” Rieke liep vlug de kamer in. „Weet je wel, tante Stans, van wie je het balletjesspel hebt gekregen. — Ik laat de tafel altijd maar staan tot ze naar bed zijn, dan ruim ik pas op, zie je”, verontschuldigde ze zich nog even. „Kijk, daar is tante Stans. En Joop? Waar is Joop?”

Stans liep dadelijk naar 't bedje voor het raam. „Dag lieve jongen”, zei ze innig, en ze kuste Rieke's oudste jongetje, alsof ze heel veel goed moest maken. Ze was zelfs Rudi, Rudi met zijn krachteloze beentjes, die nooit zouden kunnen loopen, vergeten in de verbijsterende maanden, die achter haar lagen. „Tante Stans, weet je wel, van wie je het balletjesspel hebt gekregen!”

Maar Rudi was haar niet vergeten. Zijn glanzende oogen zeiden haar hoe blij hij was. „Bent u daar nu weer?” vleide zijn stemmetje tevreden, „gaat u nu weer met me rijden, Zaterdag?”

„Ja, vast hoor vent. Zaterdagmiddag”, beloofde Stans. „En ik kom nu weer dikwijls. Maar ik heb het ook zoo druk gehad.”

Er gleed een pijn over haar gezicht. Wat kon ze anders zeggen? Even keken haar oogen de voorbije tijd in. Het was een groote, groote vreugd geweest, een overstrooming van geluk, even maar, en daarna kwam de fatale zekerheid dat het alles bedrog was. Ze was ziek geweest van

dit verdriet, de krenking van haar mooiste, zuiverste gevoelens. Een schamele trots bleef haar over: zelf had ze voorzien en ingegrepen, maar wat beteekende het bij de verlatenheid, waarin ze stond?

„Ja, jij ook?” vroeg Rieke. Ze had even Stans aangezien, maar meteen wendde ze zich af en tilde een derde kleuter op de stoel, kleepte hem in de blauw flanelle pyama.

„Zoo, toffeltjes aan. Dikkie en Jopie gaan naar bed. Zeg Tante maar welterusten. De tweeling ligt er zoo in, hoor. Rudi kan nog wel even opblijven.”

Terwijl ze haar beide jongetjes onderstopte, peinsde Rieke over Stans. Zeker in drie maanden hadden ze haar niet gezien, en Aat had gezegd: „Ze zeggen dat Lichtenvoorde met Stans Burger gaat, weet je wel, die flirt, die vroeger bij ons werkte. Als dat waar is...”

Maar Rieke had overtuigd gezegd: „'t Zal wel een praatje zijn. Stans is zoo degelijk”.

Zou het toch zoo geweest zijn? Er leek iets veranderd in Stans' gezicht, iets scherps was er in gekomen en haar oogen waren somber. Even keek Rieke verteederd naar de zoete, al half slapende gezichtjes van haar tweeling. Was zij niet rijk? Op dat oogenblik voelde ze haar moeheid niet en het nootslapende verdriet om Rudi leek licht om te dragen.

„Arme Stans, zoo alleen, zoo heelmaal alleen. En ze zal het niemand vertellen. Ze is zoo flink en zelfstandig.”

Toen ze beneden kwam spreidde Stans haastig het tafelkleed over het blad en Rudi's stemmetje zei geestdriftig: „Net klaar, net klaar. Kan Tante Stans dat even gauw, Mam!”

„Fijn”, zei Rieke blij.

„Ik heb alles zoo maar neergeplant in de keuken”, verontschuldigde Stans zich, „zullen we samen afwassen?”

Rieke keek op de klok. „Eerst moet Zusje pap hebben.”

„O ja.” Stans keek wat hulpeloos. „Alleen durf ik me er niet aan wagen.”

Rieke lachte. „Nee, natuurlijk niet. Ik vind 't al fijn, als je Rudi gezelschap houdt.”

Terwijl Rieke in de keuken pap roerde legde Rudi een klein handje op Stans' arm. „Wat heeft Mamma het druk hè?”

„Ja, erg. Maar ik denk dat ze 't graag doet, voor jullie zorgen.”

Rudi bleef even zwijgen. „Maar ik kan nooit helpen,” zei hij toen, en zijn lippen beefden.

Stans legde beschermend haar arm om zijn schouders. „O, jawel hoor,” zei ze warm. „Jij helpt Mamma juist heel erg, met alles. Mamma heeft wel eens tegen me gezegd: Als ik Rudi niet had... Hij is altijd zoo vroolijk en zoo lief voor de kleintjes, en hij helpt me, aan alles te denken.”

Rudi's vingertjes plukten aan de deken, witte, teere, vingertjes.

„Zei Mam dat?” vroeg hij zacht en gelukkig.

„Echt”, verzekerde Stans.

Uit de andere kamer kwamen kleine geluidjes en Rudi glimlachte: „Dat is altijd zoo, Tante. Zusje weet precies wanneer

ze pap moet hebben. Leuk hè?"

Het gekir werd klaaglijk schreien. Stans stond op.

„Zou ik ze maar hier halen?"

„O ja hoor, Tante, dat mag best. 't Is toch haar tijd", wist Rudi wijs.

Voorzichtig schoof Stans de schuifdeuren open. Ze lachte. „Kijk eens, dat ondeugdje heeft zich al heelemaal blootgetrapt. Dag kleine puck. Wat ben je groot geworden. En wat zie je er lief uit."

„Rijd u de wieg maar hierheen, Tante", wees Rudi, „dat doet Mamma ook altijd."

Juist kwam Rieke, met de pap.

Terwijl het kleutertje op het rose kussen geholpen werd vertelde Stans de reden van haar bezoek.

„Gezellig", knikte Rieke, „weer eens een smeedavond. Wat is 't lang geleden hè. Als Lies nu ook maar kan, o, en Nettie, die teekent volgende week aan."

„Heusch? Gaat de trouwerij werkelijk door?"

Rieke knikte. „Ja, fijn voor haar. Ze kwam gister nog even oploopen."

„'t Zal dan wel druk voor haar zijn", peinsde Stans, „enfin, jullie komen natuurlijk toch, al zou zij niet kunnen. Ik verwacht vanavond bericht van Lies. Zij moet de dag maar bepalen hè. Wij kunnen dan allicht wel. Als het de Donderdag maar niet is, dan kan Nettie in geen geval."

Beneden sprong de huisdeur in 't slot. „Pappa!" zei Rudi blij, „fijn, en nou ben ik nog op."

Rieke bleef ijverig lepelen, maar toen de deur openging keek ze op en glimlachte: „Dag jongen."

„Hallo, visite?" vroeg Aats stem monter. „Dag Puck", zei hij warm en gaf Rieke een zoen, om daarna zijn hand naar Stans uit te steken. „Dag Stans, hoe maak jij het?"

„Uitstekend. Dag Aat. In tijden niet gezien hè."

„Zeker niet. Zoo fijne vent, heb jij op me gewacht?" ging Aat vrolijk het rijtje verder af, „en die kleine rolmops, wat zegt die tegen Pappa? Hup, daar gaat de laatste hap. Dat geloof je zeker niet, Stans maar dat kind eet ons gewoon arm." Hij tilde de blozende baby hoog boven zijn hoofd. Het kind schaterde en greep naar zijn haar.

„Aat, niet te wild, dan gaat ze spuwen", vermaande Rieke, „geef ze maar hier. Fijn hè, nu hoor ik ze niet voor morgenochtend. De laatste voeding is er gelukkig af", vertelde ze aan Stans.

„Ja, dat is mijn initiatief", vertelde Aat trotsch, „Rieke was notabene bang dat ze niet genoeg zou krijgen. Moet je zoo'n worstje zien. Ze wordt veel te dik."

„Nu ja, bij de andere kinderen mocht het pas met zeven maanden", sribbelde Rieke tegen, „ik ben met haar niet naar het consultatiebureau geweest zie je, ik kan zoo slecht weg en ik had al de recepten nog van de andere kinderen. Maar nu kan je ook nooit eens aan den dokter vragen, of het ook een beetje anders mag."

„Hoe oud is ze dan nu?"

„Volgende week wordt ze zeven maanden."

„O", zei Stans luchtig en Aat lachte:

„Kan je 't ook niet zoo gewichtig zien?" Dan legde hij zijn arm om Rieke's schouder. „Ze is een heerlijk serieus moeder-tje, wat?"

„Nou ja, we zijn al anderhalve week bezig, moet je rekenen, en 't is nu eenmaal oppassen met kinderen", vond Rieke. Dan stak ze plots kwajongensachtig haar tong naar Aat uit en Rudi juichte: „O, Mamma, dat heb ik gezien!"

„Wacht, jou zal ik eens naar bed brengen. Als Moeders zich zoo vergeten, moeten er geen kinderen bij zijn", zei Aat.

Rudi sribbelde niet tegen. Hij vlijde zich tegen zijn vader aan en Stans was opeens haar tranen nauwelijks meester, toen ze Aats liefderijke en voorzichtige bewegingen zag, terwijl hij het lamme jongetje verzorgde.

In de koele zomeravond wandelde ze naar haar kamer. 't Was laat geworden. Ze had Rieke met afwasschen geholpen en toen nog haar diensten bij het naaiwerk aangeboden, die graag werden aanvaard.

„Zoo wordt nu mijn leven", dacht ze, „je eens verdienstelijk maken, en je zelf eens warmen aan het geluk van een ander. En toch heb ik nooit Rieke's leven als ideaal gezien. Dat altijd sloven voor je gezin, nooit eens klaar te zijn, nooit eens eruit te kunnen, ik voelde het vroeger als iets weerzinwekkends. En Rieke heeft nog financiële zorgen op de koop toe. Ze zegt het wel niet, maar je kunt het aan alles merken."

„En toch..." Stans stak haar handen diep in haar zakken... „Wat keek Aat blij en warm naar haar, wat deed Rudi lief over zijn mamma. Weegt dat alles niet rijk op tegen zoo'n opofferend bestaan? Maar zou ik het kunnen, mezelf zoo wegcijferen? Is het misschien maar heel goed, dat dit geluk niet voor mij schijnt weggelegd?"

Ze zuchtte en zag op naar de lichte lucht. De bitterheid van de laatste weken loste zich op in een vage weemoed.

„Rudi, jij klein, arm ventje. Als mijn leven voor jou wat waarde gaat krijgen?"

Met een kleine zucht dook Nettie in de lage stoel voor het raam van de erker. Ze streek het verwarde haar uit haar warm gezicht en keek met blijde oogen de kamer rond. Ja, ze was nu wel erg moe, maar wat schoot ze nu ook heerlijk op. Wat zou Bert wel zeggen? Hoe laat was

Met een kleine zucht dook Nettie in de lage stoel voor het raam van de erker.

het eigenlijk? Een klok moest er nog komen in hun gloednieuwe huis.

Hè, wat kreeg ze een dorst nu opeens. Ze had ook niet eens thee gezet. Nu ja, dadelijk kwam Bert haar halen en dan gingen ze samen naar huis.

„Ik ga wat water drinken in de keuken", dacht Nettie, maar ze bleef toch zitten. Liefkoozend gleed haar hand langs het soepele voile van de gordijnen. Als al haar planten hier stonden, wat zou 't gezellig zijn. Een paar heel mooie, bloeiende kocht ze er nog bij, och nee, die kreeg je natuurlijk met trouwen... Nu Berts kamer nog en de keuken, rekende ze en dan sloot ze de oogen. Dat het toch werkelijk waar was, en ze zoo volkomen gelukkig dit alles mocht doen.

„Bert, Bert", zong het in haar, „alles is zoo goed geworden door jou. Als je eens niet meer gekomen was, wat zou ik arm zijn. Jij hebt me mijn leven terug gegeven en nu geef ik het je weer, heelemaal."

Ernstig bepeinsde ze de voorbije jaren. Heel jong al hielden ze van elkaar, Bert en Nettie. Op de H.B.S. — Bert een klas hooger dan Nettie, maakten ze afspraken, waren altijd in elkaars omgeving. Bert was twintig, Nettie negentien jaar, toen ze zich verloofden. Nettie vermoedde toen niets van de moeilijkheden die er op haar weg zouden komen. Langzaam pas merkte ze hoe weinig sympathiek Berts huisgenooten tegenover haar stonden, zijn jaloersche moeder en zusters vooral. Het werd met de jaren erger. Nettie haatte de bezoeken in het sombere huis, voelde zich vaak zoo ongelukkig, als ze merkte dat Bert toch eenigszins beïnvloed werd door de houding van zijn moeder en zusters. Toen kwam de overplaatsing van Berts Vader naar een andere plaats en Bert die op hetzelfde kantoor werkte, moest ook mee. Kort daarop gebeurde er iets vreeselijks in hun eigen familielevens, haars vaders zaak was failliet gegaan, maar grootendeels buiten zijn schuld.

Nettie's mond trok even in pijn, toen ze dacht aan Berts bezoek daarna. Ze hadden samen gewandeld, en terwijl ze smartelijk verlangde naar de troost, die hij haar geven moest, had ze bemerkt dat hijzelf vol onrust en vrees was.

„Als ik toen had geweten, wat ik nu weet", dacht Nettie, „dan had ik hem nooit los gelaten. Of heeft God dit zoo bedoeld, opdat we, nu we elkaar opnieuw vonden, veel inniger nog met elkaar verenigd zouden zijn?"

Bert had, wel voorzichtig, maar toch met duidelijk verwijt, over lichtzinnig zijn gesproken. Was Nettie ook niet zooals haar Vader? Veel te veel over de dingen heenhuipelen? Dat moest verkeerd gaan.

Ze was scherp uitgevallen.

„Dat denken ze bij jullie thuis hè, dat Vader over de dingen heenhuipelt, omdat hij altijd vrolijk is en blij. Och ja, en jij gaat ook je ondergang tegemoet, als je zoo'n vrouw krijgt. Wees maar niet bang jongen. Ik zal..."

Hij had haar niet uit laten spreken, geschrokken haar arm vast gehouden. Zoo was ze nog nooit geweest.

„Nee, nee, Nettie, niet zoo doen," had

hij gesmeekt. Maar Nettie had hierin alleen zijn vrees voor een scène gezien, een scène op straat! Zich met geweld beheerschend, terwijl het binnen in haar stormde en kookte stapte ze naast hem voort naar huis, en in de gang had ze hem bijna weggeduwd, met trillende stem gezegd: „Ga nu maar weg, ik zal wel schrijven.” Dat deed ze diezelfde avond nog en ze had haar ring ingesloten.

Nog een paar dagen leefde ze in spanning. Bert had haar immers gemakkelijk terug kunnen winnen. Maar toen zijn antwoord kwam met zijn ring was alle hoop weg. O ja, ze geloofde wel dat hij haar nog liefhad, zooals hij schreef, maar hij vertrouwde haar niet meer, durfde zijn toekomst niet aan met haar.

Huiverend dacht Nettie terug aan de tijd, toen ze Bert miste. Ze was een zonnekind en het verdriet had haar zoo uit haar evenwicht geslagen, dat ze eigenlijk haar bestaan geen leven meer kon noemen. Hoe goed was het geweest, dat hun verhuizing naar een ander gedeelte van de stad, waar niemand hen kende, handen vol werk gaf. Ze beulde zich af, om des avonds maar heel moe te zijn en onmiddellijk in slaap te vallen. Toen, omdat ze thuis dringend behoefte hadden aan financiële steun, solliciteerde ze als bediende in een warenhuis en kreeg de betrekking. Het was heerlijk thuis te kunnen helpen. Vader leefde weer op en Moeder omringde haar met alle mogelijke zorg.

Het werk beviel haar wel, ze maakte promotie op promotie. Twee jaren werkte ze er, benijd, vaak ook belasterd door haar collega's, onaandoenlijk haar eigen weg gaand. Diep in haar hart was wel de berusting gekomen, maar nooit voelde ze zich geheel vrij van de druk, die op haar lag.

Toen kwam die ééne middag, dat ze tegenover elkaar stonden, Bert en Nettie, midden in de volte van het warenhuis.

„Nettie.”

„Bert.”

Zoo vol verlangen hadden zijn oogen haar aangezien, dat ze bijna haar beide handen had uitgestoken. Maar hij had toch haar vreugde gezien.

Het was maar een oogenblik, toen zei hij heesch: „Hoe laat ben je vrij?”

„Halfzes”, zei ze en het simpele antwoord werd een juichkreet.

„En toen heb ik hem heelemaal terug gekregen, zoo, als ik hem eigenlijk nooit nog had bezeten”, dacht Nettie, „en nu komt er nooit meer iemand of iets tuschen ons, dat is onmogelijk.”

Toen sprong ze op en huppelde naar de deur, want het elektrische schelletje had vlug en dringend voor iemand toegang gevraagd.

Even later liepen ze in de zachte zomerregen, onder de donkere boomen.

Nettie keek omhoog, haar ooren waren vol van het geheimzinnige ruischen, haar hart was vol, boordevol vrede en vreugd.

„Ik heb weer het gevoel of ik zweef, inplaats van loop”, zei ze zacht.

Egbert keek haar aan. Een ontroering weldre machtig in hem op. Hij drukte haar arm heel vast. Dit was Nettie, zijn Nettie,

waaraan hij als jongen al met hunkerend verlangen dacht.

„Andere menschen loopen, maar Nettie zweeft”, had hij in zijn jongensverlieftheid gezegd.

Hoe was het toch mogelijk, dat hij eenmaal haar haar dartelheid en levensblijheid had verweten?

En toen de slag eenmaal gevallen was, werd het gemis van zijn meisje hem steeds kwellender. Een jaar lang meende hij het te moeten dragen, toen echter zijn verlangen al grooter werd, kwam het besluit. „Ik ga naar Nettie terug, ik kan haar niet missen. Wat geeft het hoe ons leven verloopt? Als ik haar maar terug heb.”

Hij had in zijn weinige vrije tijd haar lang vergeefs gezocht en eindelijk bij zijn dwalen door de stad, als toevallig haar adres gevonden. Terwijl hij naar het station terug liep, was hij haar vader tegengekomen, die goedmoedig en vriendelijk een eind met hem meeliiep. Hoe vol trots vertelde hij van Nettie's prestaties, die het gezin uit de eerste nood gered hadden.

Volkomen verslagen zat Egbert in de trein. Hij had Nettie niet gekend, zijn verwend weeldekend was een kloeke, moedige vrouw, die, het hoofd in de nek geworpen, de lippen op elkaar geklemd, daden had verricht. Geen wonder, dat ze hem van zich gestooten had. En nu..... zou ze nog iets met zoo'n slappeling, die zich liet opstoken door zijn huisgenooten, te maken willen hebben? Stellig niet.

En toch was hij haar weer gaan zoeken en toen ze elkaar vonden, was er slechts één groote verwondering in zijn hart, hoe het kon, dat Nettie hem zoo ontving, dat haar trouw en liefde zoo ongeschonden voor hem bewaard gebleven waren.

Hij had werk gezocht en gevonden in haar omgeving. Hij wilde Nettie niet overbrengen in de sfeer van zijn ouderlijk huis. Hij had hard gewerkt, hij kon het.

Nu, na twee jaren, gingen ze trouwen, richtten hun eigen huis in. Was het mogelijk? En Nettie zweefde weer, al was ze nog zoo moe.

En weer moest hij haar vertellen, hoe lief hij haar had, hoe hij naar deze tijd verlangd had, jaren lang.

Maar na een oogenblik zwijgen begon Nettie zacht: „Bert, zal je..... Je moet niet te goed van me denken. Als je me gezien had, vroeger, voor je weerkwam. Ik was zoo bitter vaak. O, en ik zal nog dikwijls verkeerd doen, ook als we getrouwd zijn, en je zal heusch wel veel geduld met me moeten hebben.”

Hij glimlachte. „Dat zal ik ook hebben, heel veel geduld, en jij ook met mij, hè? Als er zorgen komen..... ik zit zou gauw in de put.....”

„Als er zorgen komen”, dacht Nettie, „en die zullen wel komen. Velerlei kruis, staat er in 't formulier.”

Opeens moest ze aan Rieke denken, aan haar vier kinderen, aan Rudi vooral. Ze vertelde ervan aan Bert.

„Maar het is er toch erg prettig en gezellig. Ze houden van elkaar, dat merk je aan alles.”

„En waar liefde woont, gebiedt de Heer

den zegen”, zei Bert zacht, maar met overtuiging, „en dan kun je de zorgen ook aan.”

Nettie knikte blij. Dat was juist zoo heerlijk in Bert, zijn steunen op God. Hij beleefde zijn belijden iederen dag opnieuw. Dat was ook Rieke's stille kracht, wist Nettie. Ze dacht aan hun gesprek, een paar dagen geleden. Ze spraken ook over de andere clubleden.

„En Stans”, had Rieke gezegd, „ze heeft een baan, die menigeen haar benijd, maar is ze toch niet arm en eenzaam? We moeten maar veel voor haar probeeren te zijn.”

„Dat is waar ook, Bert, morgenavond moet ik uit, alleen”, vertelde ze nu. „We hebben een smeedavond van onze oude club, weet je wel?”

„Is dat nu noodig?” vroeg hij wat teleurgesteld.

„Je mag me komen halen”, lachte ze, „net als vroeger. Och, laat ik maar gaan. De anderen zullen 't niet leuk vinden als ik alleen spelbreker ben. Lies komt ook en die zit heelemaal in Groningen en Elze logeert hier een week, ze woont in Gelderland, ik geloof dat ik ze in vier jaar niet gezien heb.”

„Elze?” zocht Bert. „O ja, Elze Westerveld, dat stille, blonde meisje.”

„Ja, ze was altijd het meest verknocht aan Stans Burger. Maar we waren toch allemaal wel erg trouw aan elkaar. Weet je wel, dat mijnheer Rijkers zei, toen Elze eens na moest blijven, en we alle vijf op hem stonden te wachten: „O, nu dacht ik één schakeltje te pakken te hebben, maar de anderen zitten er onlosmakelijk aan vast.” Daarom hebben we de club toen het kettingverbond genoemd en onze latere samenkomsten smeedavonden.”

Bert knikte. „Maar zoo onlosmakelijk daar kan ik toch heusch geen genoegen mee nemen.”

Nettie glimlachte. „Jij was altijd al de spelbreker. Ik weet nog dat Lies eens zei van jou: Die valsche schakel past er niet tuschen. Wees maar niet bang hoor. Voor één avond smeden we de ketting maar en dan worden alle schakels weer verspreid. Misschien passen ze ook niet eens meer zoo goed. Het leven dringt je zoo uit elkaar. We hebben ook allemaal zoo'n verschillende levensloop.”

„Wat doet Lies?” vroeg Bert.

„Verpleegster, dat was altijd haar ideaal, maar ze heeft het niet gemakkelijk gehad. En Elze zorgt voor haar moeder, die ziekelijk is. Stans is op kantoor, die staat heel alleen op de wereld, haar oom, waar ze vroeger bij in huis was, is ook gestorven en Rieke, dat weet je... Wat een moeilijke wegen, niet? En ik? Ik ben enkel te benijden.”

„Ja, jij bent te benijden”, dacht Bert blij, „niet omdat je levensweg zoo zonder zorgen was, maar alleen omdat je overal het licht ziet schijnen.”

Zuster Lies Winkelman legt de tijdschriften en kranten, die ze in deze lange, rustige nacht las, terzijde en kijkt op de klok.

Vier uur al. Wat heerlijk dat deze

Vier uur al. Wat heerlijk, dat deze nacht zoo ongestoord verloopt.

nacht zoo ongestoord verloopt. Wat een verschil bij de vorige! Toen heeft ze moeten draven, uren achter elkaar. Na de weinige uren slaap op de dag, waaraan ze, vooral in de zomer, zoo slecht wenen kan, is ze moe, en zonder animo op haar afdeeling gekomen.

Maar nu is ze heerlijk uitgerust.

„Nu ga ik nog even breien”, denkt ze tevreden en zoekt in haar tasch. „Zelfs de baby's zijn overtuigd, dat ik een beetje rust noodig heb. Je hoort er nog niet één.”

De klok tikt verder. Er is, ergens in de verte, een klein, klagend geluid, even maar. Daarna hoor je zachte, vlugge stappen en het ritselen van een wit verpleegstersschort daarbij.

Zuster Lies breit en gilmlacht zonder het zelf te weten. Ze is dankbaar en ze bedenkt dat ze in deze tijd, nu ze voor haar kraamdiplooma werkt, nog niet zoo monter gestemd is geweest.

Hoe komt dat toch? Nu ze stil en uitgerust hier zit, dringt die vraag zich weer krachtig aan haar op. Moet ze 't nu uitvechten met zichzelf?

Het is niet in hoofdzaak haar vermoedheid die maakt, dat ze zich minder gelukkig, ja, vaak ontevreden, gevoelt. Kon ze ook niet in de jaren, die achter haar liggen, doodop zijn na een zware dagtaak? En toch voelde ze zich dan juist innig gelukkig en blij, omdat ze wist, dat ze die dag niet vergeefs geleefd had. Er waren pijnen verzacht en treurigen vertroost. Er was altijd zooveel te geven in die dagen, en juist dat almaar geven, maakte je rijk en blij.

Maar hier? In deze afdeeling is de rijkdom niet aan haar kant, ze heeft soms zoo sterk het gevoel, met leege handen te staan, dat ze weg zou willen loopen, omdat ieder haar armoede wel moet zien.

Iedere morgen weer, als de onwil tegen het werk in haar omhoog wil kruipen, zet ze zich schrap.

„Waarom is dat?” vraagt ze koel aan haar eigen hart. „Is je werk niet even mooi en edel gebleven? Doe niet dwaas, Lies. Niemand kijkt je aan, alsof hij „arme stakker” tegen je wil zeggen. Je hoeft het ook niet tegen jezelf te zeggen. Dat is onzin.”

Zuster Lies legt haar breiwerk neer en

steunt haar hoofd in de handen. Ze hoort in de babykamer het eerste, zwakke stemmetje en ze zucht.

Zou dat kleine Petertje zijn, wiens komst zooveel vreugde heeft gegeven? Ze ziet weer zijn moeder voor zich, zooals ze daar lag met het kind in haar armen.

„Ik kan het haast niet gelooven, het is zoo groot en zoo overstelpend heerlijk”, heeft ze later zacht tegen zuster Lies gezegd.

Lies wist niets te zeggen. Ze heeft alleen geglimlacht. Misschien zelfs koeltjes. En haar verstand is daarna weer aan het redeneeren gegaan: „Dit is mooi, maar waar vind je het zoo? Hoe vaak zijn die kleine schepseltjes niet welkom? En al ontvangt men ze nog met liefde, uit hoeveel smart en ellende worden ze geboren? Hoeveel gelukkige huwelijken zijn er op de wereld? Stond je niet altijd afwerend tegenover dat onverbreekbare verbond, dat toch zoo vaak, zoo vaak geschonden wordt? En had je daar geen gelijk aan?”

En toch..... nu ze weer aan Petertjes moeder denkt, zwijgt dat verstand en haar hart zegt: „Zoo..... zoo wil ik het ook”.

Ze staat langzaam op. Het begint in de babykamer op een koorzang te lijken, en ze moeten nog een poosje wachten, de kleine, zoekende mondjes.

Als ze de wiegen langs gaat en de kleintjes anders neerlegt of losgetrapte deken-tjes steviger instopt, overstroomt haar de weemoed.

Bij Petertjes wiegie blijft ze staan. „Als het kan zijn, Heere”, bidt ze.

Dan weet ze opeens, dat heel haar hart open ligt voor Gods oogen. Beter dan zijzelf kent Hij het, en ze wil dat Hij het kent en doorzoekt.

Was ze vroeger niet trotsch en zelfgenoegzaam haar weg gegaan? Komt God haar op die fouten wijzen, door haar nu hunkerend, met die groote leegte in haar hart, te laten staan?

Ze buigt haar hoofd. Zoo staat ze lang stil bij het kind.

Maar als ze verder gaat, blijft er alleen een sterk verlangen over, om dicht bij God te schuilen, die immers wel weten zal, hoe zuster Lies Winkelman verder het leven door moet.

Rieke is op 't oogenblik het middelpunt van het groepje, dat in Stans' kamer theedrinkt, Rieke, die het slechtzittende, zelfgemaakte japonnetje verwenscht heeft, toen ze het aantrok om naar de smeedavond te gaan, die in Stans' smaakvol, zeer modern interieur zich niet op haar gemak voelde, en vlug had opgemerkt dat Elze zoo'n dame was geworden en Nettie een beeldige jurk aanhad. Ze zit in een lage stoel met de kiekjes van haar gezinnetje gespreid in haar schoot. Elze en Stans kijken ieder op een leuning, Nettie en Lies over haar schouders en ze vertelt nu spontaan over Aat, over de kinderen, en in een klein hoekje van haar hart minacht ze zichzelf om haar kleingeestigheid.

Lies informeert met warmte naar Rudi en ze zegt ernstig: „Wat heerlijk toch, dat hij geestelijk zoo bijzonder goed gebleven is, hè. Er staan nu nog zooveel

wegen voor hem open. Een stumper wordt hij vast nooit.”

Rieke schucht zacht haar hoofd, blij dat Lies dit zegt. Lies' woorden bezaten vroeger al autoriteit voor haar, nu na haar jarenlange verpleegstersloopbaan, nog veel meer.

Stans komt voorzichtig met een ingewikkeld stukje vlechtwerk aandragen, een lijstje om een geteekend en gekleurd plaatje.

„Dat heb ik van hem gekregen, heelmaal zelf gemaakt.”

„Ja, dat heeft een nichtje, die fröbelonderwijzeres is, hem geleerd”, vertelt Rieke, „ik ben zoo blij als die komt. Er zijn gelukkig erg veel goede menschen, die hem helpen, anders zou ik heusch dikwijls geen raad weten.”

„Geen wonder”, zegt Nettie, met een zucht en ze denkt: „Wat heb ik daar weinig aan gedacht. Ik kwam 't meest bij Rieke, omdat ik het gezellig vond.”

„Hij kan al lezen, hè?” zegt Elze, „dan stuur ik, als ik thuiskom, wat boekjes over. Ik zal 't niet vergeten hoor.” Ze noemt wat titels en vraagt of Rudi die al heeft, en ze vertelt dat ze wel eens aan de buurkinderen voorleest. „Dat zijn zulke leukerts, en ook een tweeling erbij. Wat zijn die van jou een heerlijke dikkerts. En die kleine Marijke is ook een dot.”

„Ja, het zijn schatten”, zegt Rieke warm en dat maakt de anderen even stil.

Elze peinst dan hardop: „Wat vreemd, dat jij al zooveel kinderen hebt. Ik zou mezelf niet als moeder kunnen voorstellen. Ik voel me eigenlijk zelf nog zoo'n kind. Zeker omdat ik altijd alleen bij Moeder ben.”

Lies is in het stoeltje tegenover Rieke gaan zitten. Ze kijkt naar jonge, blonde Elze.

„Ben ik even oud als zij?” denkt ze verwonderd. „Maar we waren vroeger al anders. Moesten we niet altijd Elze een beetje in bescherming nemen? En toch was ze niet kinderachtig, alleen erg

Rieke is op 't oogenblik het middelpunt van het groepje.

bedeesd en bescheiden. Als Elze haar moeder eens moet missen? Dat zou vreeselijk voor haar zijn. Maar misschien is er dan een ander, waarop ze steunen kan." Ze wenscht dit opeens heel sterk voor haar vriendin.

Ook Nettie's gedachten gaan in die richting. „Vreemd, dat Elze niet getrouwd of verloofd is. Vroeger hebben we haar daarvoor 't eerst op het lijstje gezet." Ze zegt het bijna hardop, maar bedenkt zich bijtijds: Misschien doet het pijn. Och, wat weten we eigenlijk weinig van elkaar.

„Zijn jullie al bij den professor geweest, Els?" vraagt Rieke en Elze vertelt blij dat het bezoek zoo is meegevallen.

„Hij vond de toestand niet verergerd en 't is of Moeder de laatste dagen ook weer flinker is. De reis heeft haar heel geen kwaad gedaan. Ze is natuurlijk ook blij weer eens bij tante Jo te zijn, het is soms wel eens wat erg saai, altijd met je beidjes, en in een dorp is zoo weinig te beleven."

„Ja, dat lijkt me ook hopeloos", is Stans het grondig met haar eens, maar Elze glimlacht: „Jou niet, hè Lies?"

„Ik zou wel graag in zoo'n dorp wijkverpleegster zijn. Ik heb een hekel aan de stad", erkent Lies, „maar dat is heel iets anders dan jouw leven op 't oogenblik. Ik geloof ook wel dat ik in jouw plaats blij zou zijn met een afwisseling."

Elze knikt. „Ja, dat ben ik ook. Toch heb ik niet het land om weer terug te gaan hoor. De natuur is er prachtig en de lucht is zoo goed voor Moeder."

Rieke ziet voor zich de wijde hemel over de verre heidevelden. O, dat voor Rudi, die zoo weinig buiten komt, nu, in deze stralende zomer! Maar dat kan niet. Ze zucht en het trieste gevoel van de vooravond wil opnieuw haar hart veroveren.

Dan ziet ze het mapje op haar schoot. Och, en zoopas voelde ze zich zoo rijk. Ze schrok bijna van de stilte, die op haar woorden volgde, omdat ze bijna zeker wist, iemand te hebben bezeerd. Wie? Stans? Misschien Lies ook wel, die altijd zoo zelfverzekerd haar weg gaat? Wat hield Lies vroeger al veel van kinderen.

„Als je je kraamdiploma hebt, ga je dan voor de wijk leeren?" vraagt ze.

Daarmee is 't Lies' beurt om van haar plannen en wederwaardigheden te vertellen.

„Als het gaat, zou ik het dolgraag willen", antwoordt ze, „maar het brengt erg veel besognes mee en 't kost een schep geld."

„En je hebt dan al drie diploma's hè?" zegt Nettie, „wat een kei ben jij toch. Vind je 't in de kraam niet veel gezelliger dan in de gewone ziekenverpleging?"

Lies schudt beslist haar hoofd. Dan zegt ze: „Nu ja, gezelliger misschien wel, ziek-zijn is nu niet bepaald zoo gezellig, maar echte zieke menschen verzorgen is toch veel mooier, 't geeft veel meer voldoening."

„Maar o, die erge zieken, die nooit meer beter worden en zoo vreeselijk moeten lijden." Nettie huivert. „Dan moet je toch erg flink zijn, om dat aan te kunnen."

Lies knikt peinzend. „Ik kan het ook niet altijd aan, hoor. Het maakt je soms zoo benauwd en soms wel eens opstandig. Maar daarom geef je je nog zooveel te meer, om te doen al wat je kan."

Elze knikt: „Ja, dat kan ik begrijpen, dat het heerlijk is om zoo te werken."

„En dan ook", Lies' gezicht verheldert als ze dit zegt, „je ziet soms zulke prachtige resultaten. Gevallen, die hopeloos leken en die dan opeens een wending ten goede nemen. Je moet zien hoe blij de doctoren dan zijn. We hebben een meisje verpleegd, die acht jaar lang gelegen heeft aan tuberculose. Vreeselijk was het. Overal wonden, en ze leed zooveel pijn."

En nu wordt ze toch beter. Ze schrijft me nogal vaak. Ze is zoo blij en ze ziet het ook echt als een wonder. Zooiets is toch heerlijk om mee te maken, hè, en zij is heusch niet de eenige. Vooral bij de chirurgie gebeuren er ook zulke groote dingen."

„En de zenuwverpleging?" vraagt Stans.

„Dat is ook prachtig werk. Maar je moet wel heel sterk zijn, ook geestelijk vooral, wil je 't altijd vol kunnen houden. Ik geloof, dat ik er op de duur niet tegen zou kunnen. 't Mat je zoo vreeselijk af. Maar ik ben toch erg blij dat ik daar ook iets van weet."

Stans staat op, en terwijl ze de kopjes bij haar theewagen opnieuw vult, zegt ze: „Je bent toch een rasverpleegster, Lies. Eigenlijk vind ik jouw werk veel mooier en idealer dan dat suffe kantoorgedoe. En toch zou ik er niet de minste roeping toe voelen."

„Dat geeft toch ook niets. Als je ieder op je plaats maar voor je werk staat", zegt Lies, en dan probeert ze het anders te omschrijven: „...de vruchten maar geeft, die God verwacht."

Elze, nog steeds op de leuning van Rieke's stoel, krijgt een kleur. Langzaam en beschroomd zegt ze: „Vruchten, waarom we steeds moeten bidden, of God ze ons geven wil..... Want als we op onszelf letten....."

Er is een ernstig zwijgen tusschen de vriendinnen. Lies knikt naar Elze. Haar oogen zijn vochtig geworden. Stans denkt: „Dat zou ik nooit zoo durven zeggen. Wat is Elze flink. Komt het omdat zij veel dichter bij God leeft dan ik?"

Er is plotseling een groote behoefte in haar hart om Elze deelgenoot te maken van alles wat haar overkomen is. Elze, kinderlijke, trouwe Elze zal haar kunnen helpen.

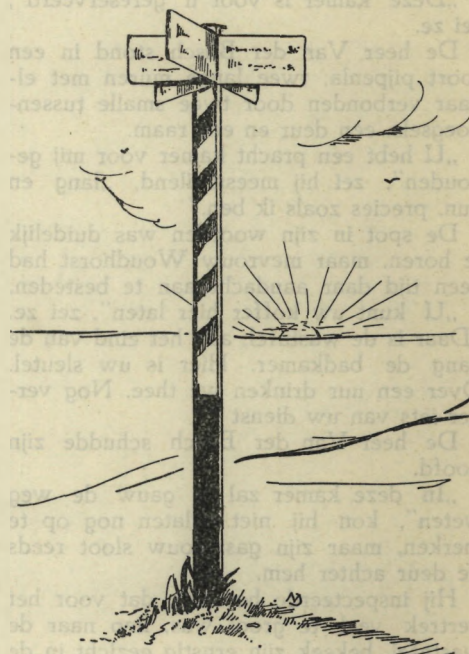
„Morgen", denkt ze, „gelukkig gaat ze nog niet weg."

„Nu moesten we nog wat zingen", zegt Rieke, „Nettie, speel jij?"

En als ze in Stans' muziek bladert, slaat ze op: „Ga niet alleen door 't leven, die last is u te zwaar".

Ze gevoelt hierin hun aller gedachten te vertolken en in dit samenzingen weten de vriendinnen zich gedragen door één geloof, één liefde, één Heiland.

INA VAN VEEN-VAN DER VLIES

ZIEK ZIJN

Ik luister naar den regen en den wind,
Terwijl mijn arm rust op het blanke laken.
Het water klettert striemend op de daken,
Maar om mij heen is alles doof en blind.

Het voorjaar hangt te rieken in de lucht,
Maar mij omsluit het nauw met kamerwanden.
Ik kijk maar naar mijn hunkerende handen,
En glimlach om een simpel daggerucht.

Wanneer zal ik weer in het zonlicht loopen
En zwerven langs de velden her en der?
Gods wegen zijn zoo donker soms en ver.
Maar eenmaal zwaait Zijn lichte hemel open.

JAN VISSER

De heer Van der Bosch schudde zijn gastvrouw overdreven vriendelijk de hand. De gastvrouw, de ene helft van het echtpaar Woudhorst, deed plichtmatig vriendelijk terug. Haar man en zij leidden in de zomer een pension, niet uit liefhebberij, maar uit noodzaak. Hun gasten waren dus hun klanten en zo werden ze behandeld, voorkomend en beleefd.

„Ik ben blij hier te zijn. Het is hier prachtig!” juichte de heer Van der Bosch bijna.

„Wij wensen u een prettige tijd”, antwoordde mevrouw Woudhorst. „Ik zal u uw kamer wijzen. Mag ik u voorgaan?”

De nieuwe gast volgde haar, een lange gang door, waarvan de wanden bijna geheel bestonden uit deuren. Hij dacht: als alles hier bezet is, zullen er veel mensen straks bij de thee zijn; hij dacht niet: de kamers kunnen nooit zo groot zijn als ik me had voorgesteld, dat zag hij vanzelf toen mevrouw Woudhorst een deur opende.

„Deze kamer is voor u gereserveerd”, zei ze.

De heer Van der Bosch stond in een soort pijpenla, twee lange muren met elkaar verbonden door twee smalle tussenvoegsels, een deur en een raam.

„U hebt een pracht kamer voor mij gehouden”, zei hij meesmuilend, „lang en dun, precies zoals ik ben.”

De spot in zijn woorden was duidelijk te horen, maar mevrouw Woudhorst had geen tijd daar aandacht aan te besteden.

„U kunt uw koffer hier laten”, zei ze. „Daar is de wastafel, aan het eind van de gang de badkamer. Hier is uw sleutel. Over een uur drinken we thee. Nog verder iets van uw dienst?”

De heer Van der Bosch schudde zijn hoofd.

„In deze kamer zal ik gauw de weg weten”, kon hij niet nalaten nog op te merken, maar zijn gastvrouw sloot reeds de deur achter hem.

Hij inspecteerde het bed, dat voor het vertrek veel te groot was, liep naar de wastafel, bekeek zijn ernstig gezicht in de spiegel, lachte en opende geheel het op een kier staande raam.

Hij keek uit over jonge dennestruiken, die wild door één en met een onverschillige bekoorlijkheid uit de heide waren opgeschoten, stak een sigaret aan en voelde zich tevreden.

Wat deed het er per slot ook toe, dat de kamer hem tegenviel. Hij behoefde er niet te zijn, dan alleen des avonds wanneer hij ging slapen. En werkelijk, hij had in slechtere vertrekken zijn nacht doorgebracht. Bovendien interesseerde het hem maar matig. Hij had meer belangstelling voor de mensen die hij straks aan de thee zou zien.

Meneer Van der Bosch was een avonturier. Wanneer hij dat zacht voor zich zelf zei, kon hij nooit nalaten te glimlachen. Het was dan alsof hij zich in een kleding stak, die hem flatteerde, die hem paste, maar hem evenmin behoorde als een toneelcostuum een acteur. Ach, men behoeft zo weinig te doen om in een klein stadje voor avonturier gehouden te wor-

den. Dat weinige nu had meneer Van der Bosch gedaan. En het stadje dat hem voor avonturier hield, heette Wesselen. Hij was daar voor anker gaan liggen als een boot die op de werf moet, hij had het hard nodig eens grondig nagezien te worden. Men zag het hem niet aan, dat hij nog geen veertig was, eerder leek hij een man,

HET GEVECHT

die zijn beste tijd reeds lang achter de rug heeft. Wanneer men hem in de ogen keek, zag men meer dan men kon verwerken, zijn belevenissen moeten talrijker zijn geweest dan zijn jaren. Zijn huid was bruin en glad als glazuur, een fijne, koffiekleurige kop, hier en daar onder het glazuur licht gebarsten. Maar het meest opvallend, hoewel het minst sprekend aan hem, was zijn langharige snor, die tevergeefs

De nieuwe gast volgde haar, een lange gang door, waarvan de wanden bijna geheel bestonden uit deuren.

probeerde aan de beide einden in een krul te gaan staan.

„Ik een avonturier...”, zei de heer Van der Bosch zacht in zich zelf, terwijl hij nog steeds het wilde dennenlandschap in zijn ogen hield.

„Ik een avonturier.....”. Het was meer zijn gewoonte zacht in zichzelf te praten en in deze woorden nestelde hij zich als een poes in de warme schoot van een vrouw.

Wat had hij dan gedaan? Zeker, hij had gereisd, veel gezworven, veel getrokken en vaak gerust. Hij had zich een oordeel gevormd over de bewoners van de Balkan en de Egyptenaren, een oordeel dat weinig vleidend was voor de betrokken volkeren, bovendien weinig origineel en in

de grond der zaak niets anders dan een hooghartige loochening van zijn teleurstelling. Hij had met beroemde mannen gesproken, mannen die namen hadden op wetenschappelijk en cultureel gebied, die klonken als een klok. Hij had ambachten beoefend en werk gedaan waarmee hij veel geld had verdiend en nog meer verloren. (Zijn geringe welstand dankte hij slechts aan het kleine fortuin, dat zijn vader hem had nagelaten.) Hij was actief geweest in de politiek en had daarbij zeer eenzijdige en zeer nieuwe meningen verkondigd, totdat ook daar de nieuwigheid af was.

„Ik een avonturier.....”. Het stadje Wesselen beschouwde hem als een man met een verleden; de heer Van der Bosch glimlachte, het streelde zijn trots en hij liet het zo.....

Er was nog even tijd voor hem, zich wat op te frissen. Hij nam niet de moeite van een bad, hij waste zich onder het fonteintje, pakte zijn koffers uit en verdween toen naar de veranda, waar de thee gedronken werd.

Op de veranda stonden vele luie ligstoelen, grotendeels bezet met hangerige vakantiegegers. Van der Bosch nam ze vluchtig maar nieuwsgierig op en kreeg de indruk van veel bejaarde echtparen en een meisje dat enigszin uit de toon viel, jonger en kleurrijker.

Daar mevrouw Woudhorst nog druk bezig was de kopjes te halen, stelde hij zich zelf voor. Hij verstond geen enkele naam, alleen meende hij het jonge meisje Greta te horen zeggen. Er werd weinig notitie van hem genomen, men was bezig moppen te vertellen. Daarbij werd het hoogste woord gevoerd door een man met een kaal hoofd waar omheen nog wat haar stond gelijk riet rond een meer. Hij scheen veel succes te hebben, want gedurig kirden lachjes op, soms sloeg vrolijk gillend een vrouw haar armen omhoog of bulderde een man.

De heer Van der Bosch had zich in een ligstoel neer laten vallen en luisterde niet naar de moppen. Hij kende dat genre en wist bij voorbaat dat ze zouteloos waren. Hij had er een gruwelijke hekel aan.

Hij keek om zich heen. Rechts naast hem zat een bebrilde man met grijs haar, die hem tersluiks van achter zijn brilleglazen opnam, wanneer hij zeker wist dat Van der Bosch de andere kant opkeek.

Hij kuchte alsof hij een gesprek wilde beginnen, maar bedacht zich blijkbaar reeds weer voor hij een woord had gezegd. Waarschijnlijk durfde hij niet al te goed, stak even zijn vinger uit naar het vreemde wezen naast hem, maar trok hem gauw, als een bange jongen weer terug. Van der Bosch merkte de schuchtere pogingen tot een gesprek naast hem op en vermaakte zich er mee. De oudste van het gezelschap, dacht hij vergenoegd; hij voelde er niets voor een praatje over het weer te maken.

De stoel aan de linkerkant van hem was leeg. Recht voor hem zat het meisje, dat, naar hij meende, Greta heette. Hoe komt die hier, dacht hij verwonderd. Dit pension voor mensen op leeftijd is geen

plaats voor haar. Hij kon het niet helpen, dat hij vluchtig medelijden en sympathie voor haar gevoelde.

De heer Van der Bosch keek omhoog naar de blauwe lucht, het was ideaal vacantiweer. Voor de veranda tot aan het hek van het pension „Sunshine” groeide een fleurig tuintje met in het midden iets zilverigs blinkends, het vijvertje. Achter het hek waren de dennen, achter de dennen stond de lucht wazig blauw te trillen.

Mevrouw Woudhorst was klaar met de thee, er kon ingeschonken worden. De kopjes rinkelden, ieder schoof bij. Niemand lette op de gebogen gestalte van den man, die juist achter het huis weggekomen was en nu op de veranda toeliep. Alleen de grijze man bemerkte hem door zijn lorgnet. Hij kuchte nog eens en vond eindelijk woorden.

„Uw plaatsgenoot”, zei hij vriendelijk met knikkend hoofd tegen Van der Bosch.

„Wat bedoelt u?” vroeg Van der Bosch enigszins geïrriteerd en uit de hoogte. Hij dacht, hoe weet die man waar ik vandaan kom; heeft mevrouw Woudhorst hier reeds mijn doopceel gelicht?

De grijsaard schrok van die toon en kroop weer in zijn schulp, nog slechts met zijn vinger vooruit wijzend.

Jonker stond even voor de veranda stil alsof hij wilde weten hoever het reeds met de thee was en liet vluchtig zijn blik over de gasten glijden. Hij bemerkte den heer Van der Bosch en schrok nauw merkbaar. Op hetzelfde ogenblik besloot hij zich niets van den nieuwen gast aan te trekken en hem dadelijk volkomen te vergeten. Hij klemde het boek dat hij onder de arm had vaster tegen zijn lijf en ging voorzichtig in de ene stoel die nog onbezet was zitten, aan de linkerkant van den heer Van der Bosch.

Van der Bosch zelf was, toen hij Jonker zag, verbaasd opgesprongen en wist een ogenblik met zijn figuur geen raad. Hij stond daar hoog boven de anderen uit in zijn flodderig zomercostuum, liet zijn handen glijden in de uitpuilende jaszakken, haalde ze er even vlug weer uit en nam het kopje thee op dat op de tafel voor hem stond. Toen ging hij weer zitten, nog uiterst verward.

Mevrouw Woudhorst die de verandering bij Van der Bosch opgemerkt had, en nuchter constateerde dat de beide plaatsgenoten blijkbaar minder goed met elkaar konden opschieten, wat haar deed vrezzen voor de goede verhoudingen in het pension, vroeg minzaam:

„De beide heren kennen elkaar zeker reeds?”

Nu keken alle gasten nieuwsgierig naar Jonker en Van der Bosch.

Jonker knikte slechts op de vraag van mevrouw Woudhorst, sloeg zijn boek open en begon krampachtig aandachtig te lezen, terwijl hij niet meer de minste aandacht aan zijn omgeving besteedde.

Van der Bosch antwoordde: „Zeker, wij komen uit hetzelfde oord”, met een vreemde holle klank in zijn stem en begon met den grijsaard naast hem luidruchtig te

praten over het mooie weer.

De oude man knipperde even met zijn ogen tegen de te luide woorden, maar praatte toen mee en voelde zich plotseling verheerlijkt door de onverwachte aandacht, die aan hem besteed werd.

De overige gasten hadden niets ongevoons gemerkt en gingen voort kirrend te lachen, alsof ze zo nu en dan werden gekieteld. Alleen het meisje dat waarschijnlijk Greta heette, keek een ogenblik aandachtig de beide plaatsgenoten aan, stond toen op en gaf, tot ergernis van den heer Van der Bosch, Jonker zijn thee.

Van der Bosch sprak alleen zo overdreven luid om Jonker te irriteren, toen hij echter bemerkte dat het Jonker niet ergerde, droogde zijn woordenstroom plotseling op. Het oude heertje babbelde alleen verder, rustig en vriendelijk.

Op dat ogenblik verweet Van der Bosch zichzelf dat hij besloten had zijn vakantie in dit pension door te brengen. Hij had rond uit gezegd een hekel aan Jonker. Zij waren in Wesselen elkaars rivalen, elkaars tegenstanders elk met hun eigen aanhang. Ze kozen beiden tegen elkaar partij in de vele verschillen die het stadje verdeelde, maar eigenlijk was alleen Van der Bosch een overtuigd partijman. Jonker deed het meer tegen wil en dank en omdat hij het leven van den avonturier Van der Bosch veroordeelde. Hij had een aanzienlijke positie in Wesselen, was advocaat en procureur en had Mr. op de deur staan. Dat was genoeg voor de eenvoudige bewoners van Wesselen om hem een zekere achting toe te dragen. In werkelijkheid echter teerde hij volkomen op het verleden, zijn jeugd, waarin hij talrijke wetenschappelijke successen had behaald, zijn voorouders, waaronder beroemde mannen waren geweest. Hij beoefende sinds lang de advocatuur niet meer, zijn plaats in Wesselen was decoratief, nu liefhebberijde hij wat in de archeologie en zocht naar het familiewapen van het geslacht Jonker. De heer Van der Bosch had zijn positie dadelijk op de werkelijke waarde weten te schatten en liet niet na hem dat soms op fijne wijze te laten weten. Zo waren ze als vanzelfsprekend elkaars tegenstanders geworden, ieder met zijn eigen aanhang. Ze waren beiden lid van één en dezelfde kerk, maar vertegenwoordigden ook daar twee tegenovergestelde richtingen. Hun vijandschap ging nog juist niet zo ver dat de kerkeraad zich er mee bemoeide, of dat één van beiden zich bezwaard voelde aan het avondmaal te gaan.

Bovendien behoorde de predikant zelf tot één van de vele twistappelen die Wesselen bezat. Jonker kleefde aan den dominee en was ouderling, Van der Bosch vond alles wat de predikant deed fout en bleef verstoken van het ambt.

Het pension „Sunshine” bezat in Wesselen een zekere vermaardheid van deftig vacanti-oord, alleen mensen van standing trokken er heen. Had de heer Van der Bosch echter geweten dat Jonker zich daartoe ook rekende, dan was hij zeker naar het pension aan zee vertrokken, dat hem nu te goedkoop was geweest.

„Wil iemand nog thee?” vroeg mevrouw Woudhorst en stapelde de kopjes reeds in elkaar. De gasten schudden nee, en strekten hun benen wat uit. Het werd tijd voor een luie wandeling, wilde men straks met smaak het avondeten nuttigen. Alleen de grijze heer knikte en zei:

„Graag mevrouw, als u nog hebt.”

Hij wendde zich glimlachend tot Van der Bosch en vertelde verontschuldiging: „Ik ben altijd een beste theedrinker geweest.”

De heer Van der Bosch overviel een lichte afkeer van het oude mannetje, en wendde zich af. De gasten waren opgestaan en sloften de veranda af. Daar alleen de grijsaard en de door zijn boek geboeide Jonker bleven zitten, was Van der Bosch ook wel genoodzaakt uit zijn luie stoel te kruipen. Hij deed alles liever dan met die twee op de veranda te blijven. In vredesnaam dan maar eens de omgeving verkennen, dacht hij. Hij had nog bijna twee uur tijd voor het avondeten. Verveeld en onverschillig slenterde hij naar het vijvertje. Zijn zomerpak hing hem ruim en meer dan slordig om zijn lijf, in zijn broek bolden zijn knieën. Hij liep alles behalve elegant, hij woelde met zijn hand door zijn haar en rolde met de tong een sigaret naar zijn mondhoek. Zo moest die nette Jonker mij eens zien, dacht hij verrukt en keek tersluiks achterom.

Maar Jonker zat nog steeds te lezen.

„Als een standbeeld”, schimpte Van der Bosch geërgerd.

Hij liep door de bossen die het pension omgaven en bewonderde de bomen nonchalant. Maar telkens stak hem de gedachte aan Jonker als een vlieg die hem onverhoeds in het oog vloog. Soms stond hij stil en luisterde..... Hij meende in de verte het klateren van de stemmen van de andere gasten te horen. Dan draaide hij zich om en liep de tegenovergestelde richting uit. Zo kwam hij op de weg die naar

...stelde hij voor om samen naar het pension terug te loopen.

het dorp voerde. Hij liep de uitgeholde, gebarsten weg af en doolde enige ogenblikken tussen de dorpsjeugd, die hem zwijgend en verwonderd aangaapte.

Toen schoot hij eensklaps recht, streek zijn haren glad en keek nog verbaasder dan de kinderen naar hem, naar een klein winkeltje, waar uit het duister de lichte figuur van het meisje, dat waarschijnlijk Greta heette, kwam. Het meisje zag hem daar zo verdwaasd op de weg staan, dat ze in een lach schoot en met vermakelijk verende passen op hem toe liep.

De heer Van der Bosch herstelde zich en na zijn verbazing geëxcuseerd te hebben met het onverwachte van hun ontmoeting, stelde hij voor samen naar het pension terug te lopen.

Zij vond het goed en vertelde dat ze wat ansichtkaarten had gekocht, haar kennissen zouden het haar zeer kwalijk nemen wanneer ze geen vacantiekaart stuurde en dat ze onderwijzeres was in een grote stad. Later antwoordde ze nog lachend op een vraag van Van der Bosch dat ze werkelijk Greta heette.

De heer Van der Bosch vertelde haar van zijn eigen leven, van zijn reizen en studies, zijn avonturen en belevenissen. Hij gaf bij elk verhaal dat hij haar vertelde een geestig commentaar, dat bij het meisje zichtbaar in de smaak viel, want ze lachte gedurig.

De heer Van der Bosch had bijna alleen het woord, de hele terugweg tot aan het pension en was nog niet uitgepraat toen ze samen de veranda opliepen. Hij zag door de geopende deuren de tafel reeds gedekt staan en hoopte onder het eten de conversatie voort te kunnen zetten. Maar dat was een ijdele hoop, want Greta nam plaats aan het andere einde van de tafel naast mevrouw Woudhorst en was dadelijk met die in een druk huis-houdelijk gesprek gewikkeld. Nu vond de heer Van der Bosch alleen Jonker tegenover zich.

Een ogenblik keken de beide mannen elkaar zwijgend aan over de dampende schotel die voor hen stond. En nooit duidelijker dan op dat ogenblik werd het Van der Bosch, dat hij het gevecht met zijn plaatsgenoot hier even hard zou voortzetten. Hij kon een lichte huivering niet onderdrukken bij het zien van de onderzoekende, heldere, maar koude ogen van Jonker. Hij heeft me met Greta zien binnenkomen, stelde hij zich zelf grinnkend tevreden. En toen hij naar de andere zijde van de tafel keek, waar Greta met een vluchtige, gracieuze waai haar bruine lokken voor haar ogen wegstreek, constateerde hij met vreugde dat er een zekere vertrouwelijkheid tussen hen gegroeid was.

Na het eten hield Van der Bosch enkele welwillende gasten bezig met wonderlijke geschiedenissen, die naar hij zei, zich in werkelijkheid om de Pyramiden hadden afgespeeld, de reusachtige koningsgraven die hij uit eigen aanschouwing kende. Hij was trots op zijn bereidheid en pronkte met zijn herinneringen als een sportmaniak met de gewonnen medailles.

Soms, wanneer hij Jonker in de nabij-

heid wist, maakte hij luide stekelige opmerkingen over Wesselen. Hij hoopte dat Jonker woedend zou opspringen en hem aanvallen als een getergde stier, maar Jonker bleef onverstoorbaar lezen en sprak die avond geen woord. Later zette Van der Bosch een boom op met den heer Woudhorst over de erfelijkheidsleer, waarbij beiden rode hoofden kregen en zelfs hooglopende ruzie dreigde, maar ten slotte bleken ze het toch met elkaar eens te zijn.

Klokslag elf uur zei mevrouw Woudhorst: „Het is al laat.....”

De elke avond terugkerende verzuchting, die de gasten gehoorzaam naar bed dreef. Men wenste elkaar welterusten. De heer Van der Bosch keek daarbij Greta aan, hij stond met de rug naar Jonker. Toen hij het meisje echter op Jonker zag toelopen, verdween hij gehaast in de gang als iemand die plotseling bedenkt iets vergeten te hebben.

Even later hoorde hij dat Jonker hem volgde en de kamer grenzend aan de zijne inging. Wij slapen hier dus naast elkaar, dacht hij. Het stemde hem bitter. Nooit in zijn leven had hij een nacht dichter bij zijn vijand moeten doorbrengen dan nu. Hij sloot het raam tot op een kier. Buiten was het egaal donker en niets te onderscheiden. Alleen de zachte wind herinnerde hem aan de omringende bossen, wanneer die de takken suizend streelde.

Nu stond hij stil en luisterde wat er naast hem gebeurde. Wat deed Jonker op dit ogenblik? Nauw merkbaar kraakte een ledikant..... dan was het weer stil. Hij slaapt al, dacht Van der Bosch verachtelijk. Hij trapte tegen zijn koffer en liet het fonteintje kletterend stromen. Het was kinderachtig wat hij deed, hij wist het wel, maar hij kon het niet laten. Het liefst was hij nog hard tegen Jonker begonnen te schreeuwen, maar hij vreesde dat het gehele pension dan in opstand zou komen en dat hij Greta nodeloos angstig zou maken.

Met de gedachte aan haar, legde hij zich tenslotte ook op bed. Wat stelde hij zich eigenlijk van haar voor? Hij was te lang en te zeer een verstokt vrijgezel om nu nog een vrouw in zijn leven toe te laten. Maar zij was de enige hier, met wie hij het een eer vond te praten en die belangstellend naar zijn verhalen kon luisteren. Een prettige conversatie..... dat was alles wat hij verlangde.

„Ik een avonturier!” Hij glimlachte breed met kuiltjes in zijn wangen, wat zijn gezicht verjongde tot een onbeholpen knaap. Zo sliep hij in.

De volgende morgen regende het! Een grijze, natte koude kroop de pensioengasten bij de kleren omhoog. Hangerig en verveeld hokte men in de grote salon bijeen. Het grijze heertje gaf als een oud-testamentisch profeet zijn kijk op de weersgesteldheid. Profetieën die men dadelijk bereid was aan te nemen en dus dacht men over 't algemeen dat het die dag nog wel droog zou worden. De grappenmaker wiens hoofd aan een met riet omgeven meer deed denken, zei: „Het dooit!”

Men lachte welwillend en voor de verandering.

Eén van de vele echtparen wandelde gedurig naar de veranda, waar het met de ogen de lucht afzocht naar een plekje blauw, gelijk zoeklichten speuren naar een vliegmaschine, maar ze vonden niets. Een jichtlijder kwam met een deken aansjouwen, sloeg die om zich heen en klaagde steen en been. De stemming werd met het uur slechter.

De heer Van der Bosch genoot. Wat hem betrof, mocht het de gehele dag stortregenen! Dadelijk na het ontbijt had hij zich met Greta in een hoekje terug getrokken. Samen aan een tafeltje gezeten, met een vaasje bloemen tussen zich in, vertelde hij eindeloos, zich nauwelijks de tijd gunnend adem te halen. Zo nu en dan voelde hij de stekende blikken van Jonker in zijn rug, die als een surveillerend agent heen en weer liep. Het deed hem oneindig veel genoegen, want hij wist met een intuïtieve zekerheid, dat het Jonker onaangenaam was, zoals hij daar met het meisje zat te praten.

Om een enkel woord, dat Greta zo terloops tussen zijn verhalen wist te voegen, lachte hij daverend.

„U kunt geloof ik niet goed met mijn vader opschieten?” vroeg ze plotseling.

„Uw vader?” glimlachte hij verbaasd.

„Ja..... Jonker!” antwoordde het meisje met een onschuldig lachje.

„Jonker..... Jonker..... uw vader”, stamelde de heer Van der Bosch verschrikt.

Plotseling schoten bergen in zijn gedachten op met smalle paden langs diepe ravijnen. Hij had het altijd angstig gevonden daar over te lopen met de afgronden naast zich. Een dodelijke angst naar beneden te storten had hem vaak het zweet doen uitbreken. Nu viel hij dan..... meters..... meters..... tientallen meters omlaag..... Hij huiverde.....

Toen hij weer tot zichzelf kwam was Greta verdwenen. Haar wijnrode jurk wuifde hem in de verte toe. Mevrouw Woudhorst had haar geroepen of ze even wilde helpen met de koffie. Een regendag gaf haar altijd extra drukte omdat dan de gasten haar voor de voeten liepen en bovendien ongedurig waren.

De heer Van der Bosch sloeg zichzelf voor het hoofd. Natuurlijk wist hij dat Jonker een dochter had. Het stadje Wesselen bezat geen geheimen. Maar Greta... Hij stak een verse sigaret op en zocht naar klaarheid.

Jonker was met zijn onbestemd wandelen opgehouden en had zich opnieuw aan zijn boek gekluisterd. Zijn gezicht ging schuil achter een palm, hij leefde in een oase, en was Van der Bosch volkomen vergeten. Hij vond nauwelijks een enkel woord om zijn dochter te bedanken voor de koffie die ze hem bracht.

De gesprekken van de gasten dwaalden rond in het weer als in een doolhof, men vond geen uitgang en geen einde.

Des middags werd er zonder animo gegeten. Men was stil, alleen de regen kletterde hol op het houten dak van het zomerhuis. Rillend schoof men dichter bij elkaar en zelfs de moppentapper wist

daar geen nieuwe mop voor.

Het geloof in de profetieën van den ouden, vergrijsden man maakte met elke minuut langer regen meer plaats voor het wantrouwen.

De jichtlijder onderhandelde reeds met mevrouw Woudhorst over de vooruit betaalde pensionsprijs en proclameerde luid, dat hij morgen dadelijk zou vertrekken.

Ook des middags klaarde het weer niet op, integendeel, het werd hoe langer hoe natter en kouder. Steeds meer gasten liepen met jassen aan of met dassen om.

Om de stemming wat te verbeteren, speelde Greta op de piano, een verwaarloosde vleugel en zong daarbij zachte liedjes. Daar Jonker zich niet met het geval bemoeide, schoof Van der Bosch zo ongemerkt mogelijk naderbij, totdat de mouw van zijn zomerpak bijna haar bruine haar raakte.

„Wilt u zo vriendelijk zijn de bladen om te slaan”, vroeg ze, terwijl ze zich op haar piano-kruk omdraaide.

„Ik heb geen verstand van muziek”, bekende Van der Bosch bedremmeld. Niets meer was er van den „avonturier” overgebleven. Verlegen als een schooljongen stond hij naast haar.

„Geeft niet”, lachte ze, „ik zal u wel waarschuwen als het zo ver is.”

Met bevende vingers voldeed Van der Bosch aan haar verzoek, het was hem vreemd te moede.

Toen Greta uitgespeeld was, klaterde er een hevig applaus.

De grappenmaker, die naast Van der Bosch was komen te staan, klapte op zijn eentje nog een tijdje door.

„Ik heb koude handen”, zei hij tegen hem, hij had zijn geest weer gekregen.

Van der Bosch zweeg. Hij keek den man verwilderd aan, hij had hem een klap in zijn gezicht kunnen geven.

De gehele dag vond de heer Van der Bosch zichzelf niet weer terug. Hij had een ligstoel voor de glazen verandadeuren gesleept en keek aandachtig naar de grijze eentonigheid buiten. Onderwijl vocht hij geruisloos met Jonker.

De gasten zochten een spel waarmee ze zich allemaal konden bezighouden. Een plan dat afstuitte op „o jakkes dat” en „dat ken ik niet”.

Toen begonnen ze maar over de oorlog te praten, waar ze tenslotte ook allemaal aan mee konden doen. Hoe wilder de verhalen waren, hoe meer succes men had.

Enkele dagen voordat het pension geopend was, waren er een paar bommen in de omgeving gevallen. Nog trokken elke nacht vliegmachines over.

Greta vertelde een ontroerend verhaal over een bombardement dat ze had meegemaakt. Van der Bosch die van het voorafgaande weinig had gehoord, werd plotseling diep getroffen. Een snijdende angst voor vliegmachines en bommen maakte zich van hem meester. Hij stond bevend op en liep naar de palm waarachter Jonker schuilde.

„Ik wens u geluk met uw dochter”, zei hij.

„Ik begrijp u niet”, antwoordde Jonker afgemeten, zonder een spoor van verbazing.

Van der Bosch lachte verachtelijk en keerde weer naar zijn stoel terug.

Men ging, tot vreugde van mevrouw Woudhorst, die avond vroeg naar bed. Haastig en huiverig verdwenen de gasten in de kille gang. De jichtlijder struikelde bijna over zijn eigen benen en onderdrukte een pijnlijke kreet. De grappenmaker kwam wat achteraan, hij liep nog te zoeken naar een goede mop maar kon er niet zo gauw opkomen.

Meneer Van der Bosch verliet die avond als laatste de salon. Hij had geen last van de kou. Wat was er met hem gaande? Was hij nog zo'n dwaas dat hij zich door een meisje van streek liet brengen, of was het Jonker die hem verwachte? Hij zocht als in een droom zijn kamer op. Een ogenblik bleef hij staan voor de deur van de kamer van Jonker. Een onverklaarbare lust kwam in hem op, de deur plotseling te openen en „brand!” te roepen. Hij begon zacht te grinneken, dat zou een mooie bak zijn! Dan verweet hij zich zelf weer nog altijd een kwajongen te zijn en zocht treurig gestemd zijn bed op.

Hij sliep niet spoedig, hij woelde om en om. De gesprekken waaraan hij die avond weinig aandacht had geschonken, kwamen nu woord voor woord in zijn gedachten terug. Ze maakten hem angstig nu hij alleen was, hij was van nature bang.

Hij lag zo lang wakker tot dat hij de vliegtuigen hoorde overkomen. Gespannen en half opgericht in bed luisterde hij naar het ronken. Hij dacht aan Greta: „Arme Greta.....”, fluisterde hij zonder enige reden, het beangstigde hem nog meer.

Plotseling bonsde er iets hevigs, een luid lawaai en gerinkel volgde... Van der Bosch sprong uit bed.

Hij rukte zijn deur open en vloog in pyama met fladderende armen als een verschrikte vogel de gang op.

„Bommen! Bommen!” schreeuwde hij.

Radeloos van schrik stormde hij de kamer van Jonker binnen. Jonker was ook reeds opgestaan en wilde juist eveneens naar de gang vluchten. Nu vielen ze elkaar in de armen.

Van alle kanten klepten deuren open en in een oogwenk stond het gehele pension op de gang in pyama of met haastig omgeworpen kledingstukken.

Niemand wist wat er gebeurd was.

Mevrouw Woudhorst suste. Het waren geen bommen, er moest iets in de keuken gevallen zijn, er was waarschijnlijk een ruit verbrijzeld. Haar man was er al heen.

Toen zagen de gasten in de deur van Jonkers kamer Jonker en Van der Bosch staan. Ze hingen in elkaars armen, Van der Bosch slap en bleek, Jonker stijf, met

Nu vielen ze in elkaars armen.

een hoogrode kleur en opéén geklemde lippen.

De gasten glimlachten en keerden vrolijk pratend en gerustgesteld naar hun kamers terug.

Alleen Greta legde haar handen op de schouders van de beide mannen, zei toen iets en verdween weer als een fee, die het wonder heeft verricht.

Van der Bosch en Jonker keerden tot het leven terug.

De volgende morgen scheen de zon en heerschte er een prettige stemming in de zaal waar ontbeten werd.

De jichtlijder besloot nog wat te blijven, mevrouw Woudhorst knikte.

Toen kwamen, tot verwondering der gasten, de heer Van der Bosch en Jonker druk pratend binnen en namen naast elkaar aan tafel plaats, opgewonden als twee oude vrienden die elkaar voor het eerst na lange tijd weer spreken.

Mevrouw Woudhorst verwonderde zich niet, het was niet het eerste jaar dat ze het pension had, de gedragingen van haar gasten konden haar niet meer verbazen.

FERD. LANGEN

IETS OVER GENEESKUNST BIJ DE CHINEEZEN

„Aan ziekten sterven maar weinigen, maar door de dokters velen”, zegt een Chineesch spreekwoord. Dat klinkt nu niet bepaald vleiend voor de kunde van de Chineesche Esculapen, te meer daar volgens de Chineezen 10.000 soorten van

ziekten het menschedom voortdurend belagen.

Het doet eenigszins denken aan wat Matthias Claudius 200 jaar geleden in zijn „Wansbecker Bode” Kunz tegen Hinz laat zeggen, dat er in Parijs wel 100 dok-

ters zijn. Hinz merkt dan op: „'t Zijn er zeker meer, buurman! Denk eens, er sterf daar jaarlijks 20.000 menschen.”

't Zal overigens wel niet zoo kwaad bedoeld zijn en meer als humor moeten worden beschouwd bij Oost zoowel als bij West. Doch als men zoo eens nagaat, wie zich al niet als „dokter” (sin-she) opwerpt onder de Chineezzen, zal men kunnen begrijpen, dat men niet altijd even hoog opziet tegen de leden van dit gilde.

Ook onder de Chineezzen op Java kan men dat opmerken. Zoo ontmoette ik op zekeren dag een mij bekend Chinees — een van die typen, die nooit iets degelijks uitvoeren en meest leven op kosten van gegoede familieleden. (De familieband is onder de Chineezzen zeer sterk, als trouwen onder alle Oostersche volken.)

Wij wisselen de gebruikelijke groet en ik vraag hoe het hem thans gaat, tersluiks een blik werpend op de volle tasch, die hij bij zich heeft. En nu vertelt de man, dat hij tegenwoordig het vak van sin-she (Chineesche dokter) uitoefent, waarover ik mij niet weinig verbaas. Ik vraag hem of hij dan verstand heeft van medicineeren en of hij daar vroeger misschien ook al aan gedaan heeft, maar het blijkt van niet. Wat ik ook wel vermoedde. Maar hij had bij zijn vader thuis een heel oud Chineesch receptenboek gevonden (misschien wel zoo iets als de vermaarde „gouden koker der geneeskunst”) en dat kon hij immers raadplegen?

Meteen noemde hij een paar dingen, die volgens dat oude boek in alle recepten moesten voorkomen, wilde men succes hebben. *Moeten!* en hij legde nog eens sterk den nadruk op dat woord.

Nu zal ik maar niet verklappen, wat die twee onmisbare dingen waren, want dan vrees ik, dat de lezers al bij voorbaat zouden opzien tegen het slikken van een Chineesch drankje naar dit recept. Chineesche medicamenten zijn nu eenmaal van een samenstelling, die ons allicht minder smakelijk voorkomt. Zoo b.v. het volgende recept:

Houtluis	1 deel
Olifantstand	3 deelen
Sinaasappelschil	1 deel
Rode zwam van boomwortel	3 deelen
Bamboeblad	3 deelen
Ruggemerg van vleurmuizen ...	3 deelen
Welriekende wortel	2 deelen

Ook apenbeentjes worden vaak voorgeschreven en galblazen van beren, die tot poeder worden gestampt en met andere poeders gemengd bij oogziekte op de oogleden worden gelegd. Slakken, op bepaalde wijze toebereid, zijn probaat tegen reumatiek. De lever van de otter is tegen t.b.c. Maar vooral is de hoorn van de rhinoceros een beroemd middel, dat zoowat tegen alle kwalen helpt. Vandaar dat de prijs zoo hoog is, n.l. 20 dollar per ons.

Een zeer bekend en door de Chineezzen gewaardeerd geneesmiddel is de koleesom of Korea wortel. (Som beteekent wortel en kolee is Korea — de r uitgesproken als l). Dit is een panacee voor zoowat alle kwalen. Van de wondere werking van deze wortel hoort men de meest sterke verhalen. Men betaalt er dan ook

hooge prijzen voor. In een advertentie van een Chineesche apotheek te Batavia vond ik voor 1 kati (6 ons) f 220.— genoteerd, t.w. voor wederverkooopers. Elders staat een koleesom praeparaat genoteerd voor f 66.— de 60 gram. En dan zijn de prijzen nog met 20% gekort, in verband met het driejarig bestaan van de zaak (sic!).

Eens kwam ik in een huis waar een Chinees in het laatste stadium van t.b.c. lag. In zijn magere vingers hield hij een doosje, waarin een paar van deze wortels. Volgens zijn zeggen had hij er f 200.— voor betaald. Onder voortdurend hoesten roemde hij de genezende kracht van deze wortels zeer. 't Was een zielig gezicht en ik had diep meelij met dezen man aan den rand van zijn graf.

Hoewel China thans, vooral in de steden, tal van bekwaame Europeesche en Amerikaansche artsen heeft en ook Chineesche met een goede Westersche opleiding, verkiezen velen altijd nog den sin-she van den ouden stempel, dat wil dus zeggen zonder eenige opleiding. Ook onder de Chineezzen in Indië kan men dat telkens weer opmerken. Zoo kwamen wij eens ergens, waar de heer des huizes reeds lang lijdende was. Juist was zijn Chineesche dokter (sin-she) er op bezoek. Onderwijl kwam ook een neef van den zieke — een Westersch opgeleid Indische arts — op bezoek bij zijn oom. Echter niet als behandelend geneesheer. Dat was de sin-she. De neef vertelde ons wat zijn oom scheelde en dat het van medisch standpunt gezien een ongeneeslijk geval was. De man was volgens hem opgeschreven ten doode.

Wat vooral vertrouwen wekt in deze Chineesche pseudo-dokters, is hun gewichtigdoenerij en het mysterieuze waas, dat hen vaak omgeeft. Voorts de verscheidenheid en veelheid van medicamenten, die zij hun patienten voorschrijven. Daar zal immers allicht iets bij zijn dat helpen zal? Ook Europeesche dokters of Chineesche idem, die een Westersche opleiding genoten, houden daar (naar *men* zegt) rekening mee en schrijven hun Chineesche klanten eveneens een stevig kwantum medicijn voor. Of dit werkelijk zoo is, wagen we niet te beoordeelen.

Ook het algemeen volksgeloof werkt het raadplegen van de sin-she's in de hand en vooral de grove onkunde van de groote massa Chineezzen ten opzichte van den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam, zoodat ze maar alles aannemen wat de eerste de beste kwakzalver hen wijsmaakt.

Zoo gaf een Chinees, die aan een maagkwaal leed, mij de volgende verklaring van het geval: In zijn rijstzak (en hij wees op zijn maag) verteerde het voedsel niet behoorlijk — het werd niet gaar doordat er te weinig vuur bij kwam. Hij had al verscheidene dokters geraadpleegd, doch weinig of geen baat gevonden. Zijn vroegere patroon (een Hollander) was aan dezelfde kwaal gestorven en hij had dus wel reden om zich te verontrusten. Hij was nu maar steeds zoekende naar een dokter, die hem „obat” (medicijn) kon geven, die genoegzaam verhitten kon.

Deze onkunde omtrent de gesteldheid van het menschelijk lichaam wordt echter niet alleen bij het volk gevonden, doch zelfs ook bij velen van deze sin-she's. Zoo spreken zij b.v. van de vijf kanalen, die van den mond naar de maag loopen — voor de verschillende soorten van voedsel een verschillend kanaal. Of van de twee kanalen van de lever, waarvan het eene naar het hoofd en de oogen gaat, het andere door het onderlijf tot den grooten teen loopt.

Het onderzoek van den patient bestaat voornamelijk in het voelen van den pols, juist gezegd van de beide polsen.

Aan elke kant kan men op drie verschillende plaatsen een verschillende polslag voelen, waaruit de diagnose, den aard der ziekte of van de kwaal kan worden vastgesteld. Aan de linkerhand de ziekten van het hart, de lever en de nieren, alsook van de dunne darmen. Aan de rechterhand die van longen en borst, maag en dikke darm. (Dr. Vortisch, *Chinesische Patiënten*, blz. 8.)

De Hollanders schijnen de Chineezzen (en naar bekend ook de Japanners) het eerst in kennis te hebben gebracht met de Westersche geneeskunde. 'n Herinnering daaraan leeft voort in de aanduiding in China van vreemde medicijnen als „Hollandsche”.

In „Losse aantekeningen omtrent den Maleischen Archipel” van een Chinees, die aan het eind van de 18e eeuw zich te Batavia had gevestigd als „iemand, die met de tong ploegt”, d.i. onderwijzer, wordt o.m. ook over de Hollandsche dokters gesproken, met wien de schrijver dweept. Hij verhaalt van een Hollandschen chirurgijn, die een vriend van hem, die reeds op sterven lag, tengevolge van een gezwel op den rug, radicaal genas. Alle Chineesche middelen waren door de Chineesche dokters beproefd, doch het was alles tevergeefs. Ten einde raad werd besloten naar een Hollandschen heelmeester te gaan. Deze had nauwelijks den zieke gezien of hij vroeg: „Waarom hebt gij mij niet eerder geroepen?”

Deze dokter ging nu volgens het verhaal aldus te werk: Hij liet een versch geslacht varken aanbrengen en gaf eerst den lijder een kleine hoeveelheid medicijnen te drinken uit 'n fleschje, dat hij in den zak had, zeggende: „Drink, en ge zult geen pijn hebben!”

Hij haalde nu een zilveren mes voor den dag en na het kankerachtige gezwel, zoo groot als een klein bordje, weggesneden te hebben, nam hij 'n stuk vleesch van het varken ter grootte van de wond en legde dat met eenige kruiden op de gekerfde plek. Eenige dagen later werd het, nadat het heelemaal zwart was geworden (want al het venijn was er ingetrokken) er afgenomen en nog twee keer werd dit herhaald. Toen zei de chirurg: „Het is genoeg”. Daarop deed hij er wat zalf op en verliet den patient onder aanbeveling van matigheid, n.l. onthouding van wijn en vleesch. Na drie dagen was de patient beter.

„Zelfs de beroemde Chineesche geneesheeren der oudheid, Hwa-to en Phen-

sek, zouden dat kunststuk niet kunnen overtreffen" ! roept de schrijver uit.

Deze vermaarde dokter Hwa-to zou eens een groot veldheer het leven hebben gered door een behandeling met gloeiende naalden, die in het lichaam geprikt werden. De veldheer liet den dokter echter later om hals brengen, meldt de historie. Ook reeds in het oude China schijnt ondank dus vaak reeds 's werelds loon te zijn geweest. Of de dokter den zieke te veel pijn had gedaan misschien?

Wat dat prikken met naalden — koude dan wel gloeiende — betreft, dat was om na te gaan waar de krankheid zetelde en ook wel om deze te verdrijven. Reeds 2700 v. Chr. moet dit systeem zijn toegepast geworden en men doet het nog steeds. Er zijn allerlei vormen van naalden — puntige en stompe, zeer fijne, maar ook grove van wel een paar voet lang. Soms laat men ze dagen lang in het vleesch zitten, en breken ze dan af, zooals wel gebeurt, dan mag de vreemdeling — de zendeling-arts in dit geval — probeeren ze er uit te krijgen (Dr. Vortisch t.a.p.).

De oude Chinese geneeskunst was afgeleid van de wijsgeerige theorie van het *yin-* en *yang-*beginsel, het negatief-positief, koud-warm enz. Zoo lang beide met elkaar in harmonie zijn, is de mensch gezond; is de harmonie verbroken, dan is hij ziek. Zij moeten dus weer met elkaar in harmonie worden gebracht door kou met warmte en omgekeerd warmte met kou te bestrijden. Dat een en ander gepaard gaat met veel bijgeloof, behoeft wel nauwelijks gezegd te worden.

Het ontstaan van ziekte wordt overigens ook in China wel toegeschreven aan den invloed van booze geesten.

Toch beschikte de oude Chinese artsenijkunde over waardevolle geneesmiddelen. Wij denken o.m. aan het bekende Chinese inblaaspoeder bij diphtherie, ook in Indië vaak toegepast met veelal gunstige resultaten.

Vermeldenswaardig is de typisch Chinese gewoonte van de rijken om er een dokter op na te houden, en dus te salarieren, terwijl men nog gezond is. Zijn honorarium houdt echter direct op, wanneer ziekte optreedt. De medicus zal dus alles in het werk moeten stellen om zijn klant gezond te houden. 't Is een vreemde methode, maar die nog niet zó dwaas is. Ik hoorde van een rijken Chinese ergens op Java, die zoo te zeggen geabonneerd was bij den Europeeschen dokter van de plaats, die elken dag kwam kijken of de man in kwestie nog gezond was.

Met name de goeude Chinezen in Indië laten zich bij voorkeur behandelen door Europeesche artsen, waarin ze naar het schijnt altijd nog meer vertrouwen stellen dan in de eigen Chinese artsen met Westersche opleiding. Er staat evenwel tegenover, dat ook Europeanen wel naar Chinese artsen gaan, die een goeden naam hebben. En die zijn er vele. Zoo gaat het over en weer.

Ten slotte geven wij hier in het kort het verhaal weer van het optreden van

een Chinese dokter van den ouden stempel, zooals een zendeling in China (Maier-Hugendudel) dit in een van zijn geschriften op prettige wijze vertelt. Een en ander van wat hierboven gezegd is vinden wij in dit relaas terug.

Wij laten nu den zendeling aan het woord:

„Ik had afgesproken met een Chinese kennis 'n korte reis te maken door het bergland. Wij zouden een week wegblijven. Maar reeds op den tweeden dag begon mijn reismakker over pijnen te klagen. Den dag daarop kermde hij van pijn. Klaarblijkelijk was het koliek. Of was het de blinde darm? Daar ik geen medicijnen bij me had, trachtte ik toen wij in ons Chinese logies waren aangekomen door droge, warme omslagen de pijnen wat te verlichten. Verbaasd en hoofdschuddend zagen de omstanders toe. Een oude man zegt daarop: „De hitte is hem in het lijf gevaren, vreemdeling, hij moet medicijnen hebben; wat gij daar doet helpt niets!”

De aanwezigen waren het er allen roerend mee eens en tegelijk noemden ze wel een dozijn middelen, die zeker zouden helpen. Ook noemde men eenige knappe doktoren. Daar ook de patient hen bijviel, ruimde ik wijselijk het veld en liet de lieden begaan. Lang duurde het, eer men besloten was welken dokter (*sin-she*) men zou roepen, want elk wist er een op te noemen, die z.i. de beste was. Ten slotte viel de keuze op een, die bekend stond als zeer knap op het gebied van de „heete” ziekten.

De kranke diepte wat geld uit zijn zak op, dat in rood papier werd gewikkeld (rood is de gelukskleur bij de Chinezen). Nadat er „gouden dank” op was geschreven, ging een man het wegbrengen naar den dokter. Intusschen namen de pijnen toe en de kranke schreeuwde het uit.

Na eenigen tijd komt de dokter binnen, een lange eenoogige man van omstreeks vijftig jaar. In de rechterhand houdt hij een waaijer, in de linker een groote paraplu. Deze neemt men hem beleefd af, terwijl hem een stoel wordt aangeboden. Voordat hij echter plaats neemt, groet hij beleefd naar alle kanten, naar Chinese wijze de saamgevouwen handen voor het voorhoofd bewegend. Dan vraagt hij nog eerst of de aanwezigen hun rijst al gegeten hebben, wat door elk met ja wordt beantwoord.

De huisheer brengt den dokter nu thee en tabak, benevens een pijp. Behagelijk drinkt de dokter zijn thee en steekt zijn pijp op, doch niet zonder de thee en de pijp eerst aan de aanwezigen te hebben aangeboden. Zoo hoort het eenmaal.

Gezellig wordt nu over allerlei gebabbel, maar onderwijl ligt de zieke in de kamer vlakbij te kreunen van de pijn. Het gesprek gaat echter door en de dokter steekt een tweede pijp op.

Weer gesteun uit de kamer van den zieke... Heb je pijn, oudere broeder? roept de dokter hem nu toe. Waar zit de pijn? In de streek van de maag? Doen ook de gewrichten pijn? Hm!

De aanwezigen kijken den dokter ver-

baasd aan, die blijkbaar zoo gauw er achter is, wat het voor een ziekte is. Deze discht nu verhalen op van dergelijke gevallen, bij die en die, waar hij ten slotte, nadat andere dokters niet hadden kunnen helpen, nog bijtijds gekomen was om den patient te redden. Dit maakt grooten indruk op het gezelschap. De mannen laten de pijp uitgaan en de vrouwen worden er stil van. Maar in de kamer er naast keert de zieke zich om en om op zijn bed, kreunend van pijn.

Plotseling krijgt de dokter mij gewaar in den hoek van het halfdonker vertrek, waar ik mij eenigszins verdekt had opgesteld om goed te kunnen zien wat nu ging gebeuren. Vriendelijk word ik gegroet, eenige keeren achtereen, en in een woordenvloed roemt hij de Westersche geneeskunde en hij beklagt zichzelf, dat hij daar zoo weinig kennis van heeft.

Weer schreeuwt de kranke het uit van de pijn...

„Wees maar kalm, oudere broeder, ik kom al!” Met deze woorden treedt hij het vertrek van den zieke binnen. „Laat me je pols eens voelen”, zegt hij.

„Nu, de rechterpols is goed. Longen, maag en darmen zijn dus in orde. En nu de linkerhand!” Hij voelt de pols en denkt diep na. „Hier zit het! 't Kan het hart zijn, maar ook de lever of de milt. Laat je tong maar eens zien! Die is rood, dat wijst dus op warmte. Het is net zooals ik dacht. Het koude beginsel heeft zich in warmte omgezet en deze heeft zich nu vastgezet tusschen de lever en de milt. Maar we zullen hem wel krijgen!”

Waardig treedt dokter terug, naar de andere kamer. Eerbiedig wordt hij aangestaard. 't Was toch maar goed, dat men hem gehaald had en geen ander.

Een vel papier wordt hem voorgelegd, benevens penseel en inkt, om het recept te schrijven. Bedaard haalt hij zijn reusachtige bril voor den dag, die aan een zijden koord onder zijn jas bengelt. En nu gaat hij schrijven, maar zijn handen zijn wat stijf. (Later vernam ik, dat de man vroeger smid geweest was.)

Na nog een kop thee gedronken en nog een pijp gerookt te hebben, groet de dokter de aanwezigen en gaat zelfvoldaan zijn weg terug. Een man met het recept volgt hem op den voet.

Het duurt niet lang of de man komt terug van de apotheek met zeven pakjes, netjes verpakt. Ze moeten met telkens een half uur onderbreking na elkaar ingenomen worden. Nieuwsgierig staan de omstanders om het bed. De zieke keert zich om en om en kreunt. „Dat is niets, dat is alleen maar de werking van de medicijnen”, merkt één uit het gezelschap op. „Zeker”, zegt een ander „zonder pijn wordt nooit een zieke beter.”

De pijnen nemen echter toe en de man scheeuwt en roept wat hij kan: „Oudere broeder, waarom kwelt ge mij toch zoo! Oudere broeder...” en zoo gaat het maar door. Met deze oudere broeder was de pijnverwekker achter de lever bedoeld. De Chinese blijft onder alle omstandigheden hoffelijk. Maar de „oudere broeder” gaf intusschen geen krimp.

En nu gaat zich opeens de opinie van de omstanders wijzigen en inplaats van hoog geprezen wordt hij nu voor absoluut onkundig gehouden — de knappe dokter van zoeeven. Men besluit eenvoudig een anderen te roepen, al is het ook al laat in den avond geworden. Deze verschijnt weldra en gaat ook de polsen van den zieke voelen — eerst de linker en dan de rechter. En nu blijkt het de maag te zijn, die de ziekte veroorzaakt. Van alle kanten goedkeurende blikken. Ja, het moest de maag wel zijn. Dus de vorige dokter had het toch verkeerd voor.

Ook deze „maagarts” vraagt nu om papier en inkt. Hij kan er echter beter mee overweg dan zijn voorganger. Hij was dan ook schoolmeester geweest, vóór hij dokter werd. Ook dit recept wordt naar de apotheek gebracht en in de keuken gaat men ijverig aan het mengen en koken. Het resultaat wordt een donkergroen brouwsel en dit wordt den kranke ingegoten. Doch deze blijft maar kermen en roepen, den ganschen nacht door.

Als het morgen geworden is ga ik naar de markt en zoek in de medicijnwinkels naar opiumtinctuur. Het geluk dient mij. Haastig keer ik terug naar mijn kwartier. Maar wat zie ik daar? Voor het huis brandt een vuur en daaromheen gloeien offerstokjes. Een man en een jongen slaan op een trom en een oude vrouw roept maar aldoor: „Kom terug! Kom terug!”

Nu de dokters niet hadden kunnen helpen, had men duivelbezweerders geroepen. Daar de zieke bewusteloos was geraakt, geloofde men, dat een booze geest zijn ziel had geroofd. Die moest nu teruggeroepen worden.

Ik stoorde mij niet aan deze bezweerderij, maar mengde vijftien droppels van de tinctuur met thee en gaf den zieke daarvan te drinken, terwijl ik weer begon met droge, warme omslagen, wat den patient verlichting gaf. De omstanders lieten mij rustig begaan. In de dokters waren

ze bedrogen geworden en ook de bezweerders vertrouwden ze niet heelemaal. „Onze vrouwen hebben ze geroepen”, zeiden ze, als om zich te verontschuldigen.

Toen de kranke tegen den avond aanmerkelijk beter was geworden en den nacht daarop rustig sliep, steeg ik geweldig in aanzien. Een man kwam voor dag en dauw reeds vragen of ik zijn lamme been beter kon maken; een ander informeerde of ik hem een nieuw oog kon inzetten. Ik voelde, dat het hoog tijd werd voor me om te vertrekken, wilde ik niet straks hetzelfde lot deelen van de beide beroemdheden vóór mij. Zoo nam ik dan afscheid, besteeg mijn paard en reed spoorlags naar huis terug. Bij een kromming van den weg passeerde mij juist de eerste van de twee vermaarde dokters. Hij herkende mij en groette zeer beleefd. Maar naar den patiënt vroeg hij maar niet. Misschien was hij wel bang, dat deze reeds dood was en dat wederom de waarheid was bevestigd geworden van het oude spreekwoord, dat aan ziekten maar weinigen sterven „maar dat de dokters (alias kwakzalvers) de schuld zijn van veler dood”.

Tot zoover dit verhaal van den zendingeling.

Het onmetelijk groote Chineesche rijk telt meer dan 400 millioen inwoners. Wat wordt daar niet geleden bij de primitieve toestanden, die er op medisch gebied nog heerschen. En er zal nog heel wat water door de Hoangko- en de Jangtsekiang-rivieren moeten vloeien, eer ook maar eenigszins zal voorzien zijn in degelijke geneeskundige hulp voor al die millioenen, die ziek zijn en pijn lijden. Gelukkig maar, dat de Christelijke barmhartigheid ook daar reeds haar hospitalen en klinieken heeft mogen openstellen om in den naam van Christus althans iets van den grooten nood te helpen lenigen.

A. J. BLIEK

DIE ZIJN BROEDER HAAT . . .

Mijnheer Harmsen zit op zijn privé-kantoor. Door het groote raam opzij van zijn bureau valt een baan laat zonlicht schuin langs hem heen door de kamer. Buiten wordt het zomer, maar mijnheer Harmsen weet dat niet. De tot berstens toe gezwollen knoppen der boomen zijn opengebroken, de teergroene blaadjes ontvouwen zich, groeiden in de warme zon. Bloesems knopten, bloeiden open... maar van dat alles merkte hij niets. Hij keek er naar, zooals hij nu kijkt naar de lichtstreek, die over zijn bureau ligt en langzaam schuift naar een verre hoek van het kantoor, — hij keek er naar zonder werkelijk te zien. Hij is somber gestemd, zooals hij zoo vaak somber gestemd was de laatste tijd. Hij heeft zorgen. Och, de tijden zijn niet gemakkelijk. En de zaken? Hij zucht en strijkt zich met een vermoeid gebaar over het voorhoofd.

Het zonlicht is verdwenen, het begint te schemeren. Het wordt tijd om te sluiten,

maar hij denkt niet aan tijd. De typiste, en wat later zijn boekhouder, komen hem groeten, hij merkt het niet.

Eindelijk staat hij op en gaat voor het raam staan. Daar, aan de overkant van het water, hoog en massief, staan de opslagplaatsen van zijn concurrent. Het moderne kantoorgebouw er naast. Als hij hier staat, kan hij de hooge lichte ramen van het privé-kantoor zien spiegelen in het water. Sinds die zaak hier kwam was zijn eigen zaak achteruit gegaan, langzaam maar zeker. Systematisch, onmeedoogend heeft Verleuren's Groothandel hem verdrukt.

Hij haat de jonge directeur — Johan Verleuren. Hij haat hem, als hij in zijn mooie, grijze Chrysler voorbij rijdt, joviaal groetend. En hijzelf... op de fiets, omdat hij zijn auto uit bezuiniging moest afschaffen.

Soms bleef hij, als het al donker was, nog voor het raam staan. Als de gebou-

wen tegenover hem stil lagen in de avond. Dan staarde hij als gebiologeerd naar dat ééne verlichte raam in het donkere massale gebouw. Daar achter dat raam zat de man, die hij haatte. Hij zat er alleen. Achter zijn bureau zat hij en werkte. Werkte, om zijn zaak grooter, nóg gróóter te maken en hem... z'n concurrent te verpletteren... Dan drukte hij zijn heet gezicht tegen de koude ruit, en gaf zich over aan zijn haat. De benauwde, knellende, redeloze woede van een man, die zijn ondergang al van verre ziet....

Och niemand, zelfs zijn eigen vrouw niet, wist dat hij Johan Verleuren haatte. Maar hij haatte hem. Als hij hier voor het raam van zijn kantoor stond, moest hij zijn magere handen in heete, machteloze woede samenknijpen. Dan stond hij zoolang te staren, tot het hem troebel en wazig voor de oogen werd.

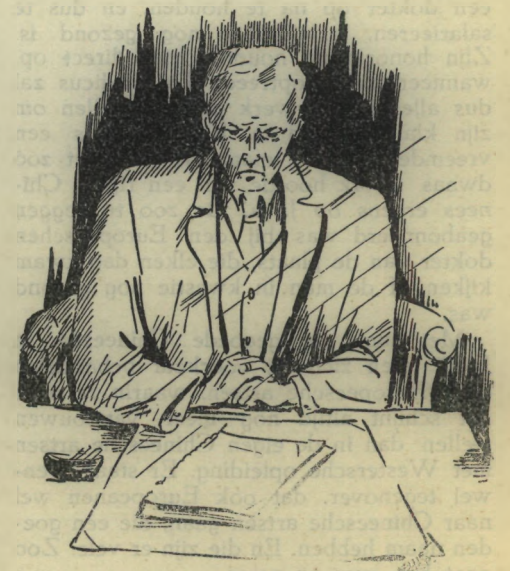
Nee, niemand weet, dat hij Johan Verleuren haat. Voor het oog van de wereld zijn ze zelfs goede kennissen. Ze groeten elkaar beleefd als dit zoo moet zijn. Maar in zijn hart....

Terwijl mijnheer Harmsen voor het raam staat in het groeiende duister denkt hij: „Als Verleuren gedood werd, zou niemand aan hem denken als de moordenaar.... Hij zou Verleuren kunnen vermoorden... Hij zou hem nu kunnen doodschieten... zooals hij daar zat.... alleen in het groote, eenzame gebouw. Hij zou naar de overkant kunnen gaan.... en....”

Met een ruk keert hij zich van het raam af. — O God, wat een vrééselijke gedachte. Hij wil ze verdrijven, zich losrukken van dat ontzettende. Maar hij is wéérloos.

Als een oude man stommelt hij door het donkere kantoor naar zijn bureau. In het duister, als één die slaapwandelt, trekt hij zijn jas aan. Hij grijpt zijn hoed, maar bij de deur keert hij weer terug. Hij moet immers nog wachten op een telefoontje van zijn reiziger?

Hij knipt zijn bureaulamp aan. — O, als

Hij is somber gestemd, zooals hij zoo vaak somber gestemd is de laatste tijd.

het met dat geld nog maar in orde kwam. Als de geruchten over een mogelijk faillissement van Van Uden alleen maar geruchten bleken te zijn. Anders dan is hij verloren. Dan kan hij zijn zaak niet langer handhaven. Dan volgt zijn eigen faillissement onherroepelijk. En dan.....

Hij moet er niet aan denken. Zijn vrouw, die het zoo goed gewend is..... Z'n zoon, die... — Het angstzweet breekt hem uit. Achter zijn bureau houdt hij het niet langer uit. Met groote stappen loopt hij het kantoor op en neer. Al maar op en neer — eindeloos.....

„Héere in den hemel”, bidt hij hardop, „laat het zoover niet komen!” —

Maar dit bidden is niet echt. Dit gebed bereikt God niet eens. De woorden komen niet verder dan het plafond, kaatsen terug. Zijn eigen stem is hem vréemd in deze alleenheid.

Eindelijk rinkelt de telefoon.

Automatisch neemt hij de hoorn van het toestel. Terwijl hij die hoorn aan zijn oor houdt, speelt zijn andere hand zenuwachtig met een potlood, dat voor hem op het bureau ligt.

„Hallo! Met van Straaten?”

Er komt een trek van spanning op zijn gezicht. „En?... Dus je weet zeker... dat het waarheid is?... Nee, laat maar.....” Zijn stem klinkt mat en vermoed. Terwijl in de hoorn de stem van de andere kant kraakte, laat hij blikken door het kantoor dwalen. Hoelang zal hij hier nog zitten? Hoelang? — „Och..... nee..... dank je voor de moeite..... verdere pogingen zijn toch nutteloos.....”

Hij belt af. Met zijn hand nog op 't toestel blijft hij voor zich uit zitten staren. Hij denkt aan thuis... Aan zijn vrouw, die hem niet begrijpt... Och, hij wist het wel. Zij was zooveel jonger gebleven dan hijzelf. Hij was vroeg oud. Oud door de zorgen. Hij werd somber, en in zichzelf gekeerd..... Ook al door zijn zoon, die niet wist wat hij wilde. Zijn dagelijks weerkerend verdriet.....

Eindelijk staat hij op. Werktuigelijk sluit hij zijn bureau. Daarna het kantoor. Met moede stappen loopt hij naar de garage om zijn fiets.

Zóó zijn de maaltijden bij de Harmsens.

Dikwijls eerst na een tweede waarschuwing van het dagmeisje, dat het eten koud wordt, vouwt mijnheer Harmsen eindelijk met een wrevelig gebaar zijn krant dicht en gaat aan tafel. Op het laatste moment komt zijn zoon nog aanslenteren. Hij valt op zijn plaats neer zonder iemand aan te zien of te groeten. Alleen zegt hij: „Ik ben wat laat, geloof ik.” —

Mijnheer Harmsen fronsst zijn voorhoofd. — Ben je wel ooit op tijd — denkt hij bitter. Maar hij zwijgt. Ook mevrouw Harmsen zwijgt. Haar blik glijdt telkens even steelsgewijs over de gebogen gestalte van haar man, over zijn grijzend hoofd, dat al een kaal plekje krijgt op de kruin. Met smartelijke verbazing denkt ze: Hier zitten nu twee mensen — man en vrouw — dicht bij elkander, zóó dicht, dat haast hoorbaar is het bonzen van elkaars hart, de suizende stuwung van el-

kanders levenswarme bloed... Zóó dicht, dat ze hun handen maar hebben te strekken om elkaars lichamen te raken... Maar in werkelijkheid zóó oneindig ver van elkaar verwijderd, dat het kreunen van het ter dood gewonde leven van de één niet eens doordringt in dat van de ander..... En eenmaal was het zoo anders, zoo héél anders. Hoe is het mogelijk! —

Haar handen spelen met haar tafelmes. Haar oogen vangen de krans van het blanke licht, volgen het zilverig gepinkel, dat opkruipt tegen de wand naar boven, uitbrekend in een waaier van goud. — Góð! — denkt ze — waarom helpt Gij niet? Waarom komt Ge niet met Uw Licht in onze donkere levens? —

Zóó verloopt de maaltijd van drie zwijgende menschen. In de kille kamer alleen het stille spel van lichtflitsen in glas en porcelein. Over de weinige bordes het stugge getik van trage messen en vorken. Dekschalen, die bijna zonder gerucht geopend, zoo voorzichtig mogelijk weer worden gesloten. Een jong ontluikend meisjeslichaam, in strak zwart-en-wit, dat met onhoorbare, correcte bewegingen wenschen vervult eer die zijn uitgesproken.

Een afkeer kruipt in mijnheer Harmsen omhoog als een misselijk gevoel. Een afkeer over die dooie, saaaie maaltijden, over zijn ongezellig huis, zijn oppervlakkige vrouw, en zijn zoon, die nergens voor deugt..... over zijn verongelukte leven, terwijl hij wéét, dat hij daar zelf de schuld van draagt.

Hoe hij er toe kwam, het is mijnheer Harmsen een raadsel.

Op een middag staat Johan Verleuren plotseling in zijn privé-kantoor.

Met een joviaal gebaar steekt hij mijnheer Harmsen zijn hand toe.

„Mijnheer Harmsen, hoe maakt u het? Als het u gelegen komt, wilde ik u gaarne even spreken over een belangrijke zaak.”

Mijnheer Harmsen staat op. Het duizelt hem voor de oogen. Hij negeert de toegestoken hand. Zijn gezicht vertrekt, wordt aschgrauw. De spieren van zijn kaken spannen zich. Hij snakt naar adem. 't Is of een stalen vuist zijn keel dicht snoert. Hij opent zijn mond, maar hij kan geen woord uitbrengen.

Eindelijk wringt hij er met moeite uit... „Ga weg. Ik wil u niet spreken! Wat doet u hier?! Is het al niet genoeg, wat u me aandoet?”

Verbluft kijkt mijnheer Verleuren naar de woedende man achter het bureau. Was hij krankzinnig geworden?

Mijnheer Harmsen doet een stap vooruit. Zijn handen knijpen zich krampachtig tot vuisten op het blad van zijn bureau.

„Er uit!” brult hij. „Er uit, of ik laat u er uit gooien!” —

Johan Verleuren haalt zijn schouders op. Het was nutteloos, om nog langer hier te blijven. — De man voor hem was niet in orde, dat begreep hij nu wel. Maar waarom sloeg hij zoo'n toon tegen hem aan en behandelde hij hem als een schurk, een indringer, die men de deur uitsmeet? Het is hem een raadsel.

Hoofdschuddend grijpt hij zijn hoed, mompelt een groet en gaat heen zooals hij gekomen is. —

Mijnheer Harmsen gaat zitten. Hij lacht. Het is een korte, bittere lach.

Op een avond, als hij, laat terugkeerend van een vergadering, thuiskomt, is er niemand meer beneden. Zijn vrouw is naar bed gegaan merkt hij.

Op het dressoir pinkelt alleen nog het waxinetheelichtje in het donker, legt een krans van gelig licht daar rond. De muts is losjes op de theepot gezet. Hij doet alleen een schemerlampje aan. Als hij een kop thee heeft ingeschonken, duwt hij de tuindeuren wijd open en trekt zijn lage stoel wat uit de lichtkring. Hij steunt zijn hoofd met de beide handen.

Bloemengeuren, jasmijn en kamperfoelie, komen aandrijven door de tuindeuren. De vitrages bewegen loom in de zoete nachtwind. Ergens ver weg, in het gras rond één der bloemperken, sjirpt een krekkel.

Een schrijnende weemoed verteert hem. Een weemoed om zijn verlatenheid, om het groote fiasco van zijn leven. Hij denkt aan Verleurens Groothandel..... Johan Verleuren, die zijn ondergang bewerkte.

..... In machteloze woede balt hij zijn handen, zoodat de nagels in het vleesch van zijn handpalmen dringen. — Johan Verleuren, ik háát je! Hij zegt het hardop en fel, zijn kaken op elkaar geklemd. Hij schrikt van de klank in zijn stem. — Wie zijn broeder háát..... — Wie zei dat daar?!

Hij huivert.

Hij staat op. Behoedzaam sluit hij de deuren. Dan dooft hij de lichten en gaat op de tast de zachtbeooperde trap op naar boven.

Het is donker en stil op de slaapkamer. Er is alleen de zachte ademhaling van zijn slapende vrouw. In het donker ontkeeld hij zich.

— De nachten, vrééselijk zijn die. In de nacht komt alles tot leven, wat de dag nog door zijn weldadige beslommingen in slaap heeft gesust. Die nachten met hun ontzettende donkerte en doodstilte. De nachten, die hem als grillige grijpende monsters in hun greep hielden om hem te pijnigen.

Soms werd het hem te benauwd. Dan liet hij zich voorzichtig uit het bed glijden. Dan liep hij in zijn pyama de donkere slaapkamer op en neer tot hij beefde van overspanning. Wat hielp dat alles? Hij kon net zoo goed in het donker blijven liggen staren.

Nu ligt hij met wijd open oogen op zijn rug. Zijn gedachten benauwen hem..... — Wie zijn broeder haat —onafgebroken dreunen die woorden door zijn hoofd. Of hij zich al omgoot op zijn linker- of op zijn rechterzijde; hij kan ze niet kwijt worden. — Stonden ze in de bijbel, ergens? — Hij weet het zich niet te herinneren. Of stonden ze misschien in de Catechismus? — Wie zijn broeder haat is een doodslager..... een móórdenaar..... Zóóver is het dus al met hem gekomen..... En Zondags zit hij tweemaal in de kerk: luistert er met een

devoot gezicht naar de preek..... zingt de psalmen..... — God heb ik lief..... —

Hij is een ellendeling..... Dat luisteren, dat zingen..... alles een gewoontegebaar. Het beteekende allemaal niets voor hem, niets! Erger nog: het was huichelen! —

Door het alom donkere van de nacht boren zich de slagen van een verre klok. Nog drie volle uren voor het licht werd... „O God, help me toch door die vrééselijke nacht!” steunt hij.

Hij houdt het zoo niet uit. Hij staat op. In de hoek van de slaapkamer, schuin bij de erker, staat het bureautje van zijn vrouw. Hij knipt het kleine bronzen lampje er boven aan. Tegelijk valt zijn oog op de vergulde snede van een psalmboekje. Hij grijpt er naar met een bijna gulzig gebaar. — Hier moest het in staan, zijn vonnis.....

Hij zoekt het nieuwe testament door, met bevende vingers, maar hij vindt het niet. Stond het dan toch in de Catechismus?.....

Eindelijk..... Zondag 40..... — dat ik mijn naaste..... niet onteere..... hate..... kwetse..... doode..... — want God leert ons dat Hij..... nijd..... haat..... voor doodslag houdt..... —

Er komt beweging in het ledikant. Met een schichtig gebaar legt hij het boekje op zijn plaats. Meteen knipt hij het licht uit. Zijn vrouw is wakker geworden. Ze gaat recht op in bed zitten.

„Kees.....!” klinkt het angstig. — „Kéés, wat doe je..... wat is er.....!”

Meteen maakt ze een beweging om op te staan. Ze knipt het groote licht aan.

„Niets!” snauwt hij. „Ga alsjeblieft slapen!”

„Er is wél wat! Je kunt mij toch niet voor de gek houden. Er is iets... al lang. Iets dat je drukt.”

„Denk je, dat ik slapen kan als jij in het donker loopt te tobben?”

„Vrouw..... schroef de boel alsjeblieft niet op tot een drama!”

„Goed, ik zal kalm zijn. Maar waarom vertrouwt je me niet? Waarom zijn er dingen in je leven, waarover je met mij niet spreken kunt? Ik ben toch je vrouw, Kéés? Heb ik je dan zóó teleurgesteld?”

„Zanik niet. Er zijn wel eens dingen, waarover je zelfs met je vrouw niet spreekt.....”

„Je vergist je..... Die bestaan niet.....

Toe, vertel het me maar.....”

„Néé! Ik kán niet!” zegt hij bitter.

Maar nu komt er een felle gloed in haar anders zoo zachte oogen. De groeven om haar mond worden dieper. Ze richt zich hoog op.

„Je wilt niet! Liever doe je afstand van onze liefde! Liever laat je ons huwelijk kapot gaan! Je probeert niet eens een uitweg te vinden!” — Haar stem trilt van emotie.

Hij antwoordt niet.

Het hulpeloze in hem roept in haar iets wakker. Iets dat haar woede lam slaat. Is het haar gewonde liefde, die niet sterven wil, niet sterven kán? — Mán! — fluistert ze. Maar hij rukt zich los uit haar omhelzing. Hij valt neer in een stoel zijn gezicht bergend in zijn handen. Ze is hem gevolgd. Half zittend op de armleuning van zijn stoel strijkt zij hem over zijn grijzend haar. Er is een stil gebed in haar om sterk te zijn, te mogen helpen.

„'t Is mijn eigen schuld”, zegt hij moeilijk. Maar ze legt haar hand op zijn mond. „Niet zeggen, Kees, ik heb óók schuld.”

Hij haalt met een moe gebaar zijn schouders op.

— Niemand, die naar hem omkeek, al die jaren, ik óók niet, — denkt ze beschaamd. — Ik liet hem maar alleen tobben... — Stil drukt ze een kus op zijn ingevallen wang. — Laten we opnieuw beginnen”, zegt ze heesch, „samen, jij en ik, met Hem. Dan komt alles nog goed... — Er glanzen tranen in haar oogen.

Die nacht vertelt hij haar alles.

De volgende morgen is hij gegaan. De weg naar Verleurens Groothandel. En hij ging die weg als de weg naar het Kruis: gewillig, ootmoedig klein, schuldbewust, bereid tot het offer.

Maar de weg naar het kruis is ook de weg naar de Genade.

Terwijl hij de basalten treden voor het kantoorgebouw betreedt, is er een woordeloos gebed in hem. Hij geeft zijn kaartje en wordt onmiddellijk toegelaten tot het privékantoor.

Johan Verleuren zit achter zijn bureau. Hij staat op als mijnheer Harmsen binnenkomt. Eén moment heeft hij in tweestrijd gestaan. De verzoeking was er om met gelijke munt te betalen. Eén oogenblik is er de aarzeling, maar dan wint

medelijden het van zijn gekrenktheid over de beledigende manier, waarop hij kortgeleden werd behandeld door dezen man.

Eenige seconden staan ze zwijgend tegenover elkaar. Dan stapt Johan Verleuren naar voren, groet beleefd, wijst een een stoel, presenteert een sigaar.

Maar mijnheer Harmsen bedankt.

„Néé”, zegt hij met moeite. „Ik kom hier..... Ik ben hier gekomen..... om u.....”

De ander wuift afwerend.

„Ik begrijp u”, onderbreekt hij welwillend, „u was niet in orde..... Daar praten we niet meer over. Hier hebt u mijn hand.”

Mijnheer Harmsen grijpt die hand niet.

Hij staat op.

„Ik moet het u zeggen! Ik..... háatte u! Ik had u..... kunnen vermoorden!”

Hij schreeuwt de woorden eruit. „En dat om.....”

De ander is opgestaan.

„Stil!” zegt hij gebiedend, „spreekt niet zoo luid. Niemand hoeft het te hooren.”

Hij komt een paar stappen nader. Kalmerend legt hij zijn hand op de schouder van den zooveel ouderen man.

„Mijnheer Harmsen”, zegt hij ontroerd, „wij zijn broeders, ondanks het feit, dat we niet tot dezelfde kerk behooren. Het gebod, dat u veroordeelt, veroordeelt ook mij! Het is niet genoeg, dat wij onze naasten niet haten..... De opdracht van onzen Héér is, dat we hem zullen liefhebben als onszelf. Wat komt er in de practijk van ons leven van deze opdracht terecht? Als we uit eigen kracht leven: niets!”

Zwijgend drukken ze elkaar de hand..

Ze steken een sigaar op en spreken nog veel en lang met elkaar.

Als mijnheer Harmsen opstaat om heen te gaan zegt Johan Verleuren: „Nu u hier toch bent zou ik u graag meteen in vogelvlucht willen vertellen wat mijn bezoek bij u onlangs, te beteekenen had. Later bespreken we dan eventueel de dingen dan wel in de finesses, tenminste... Enfin... om kort te zijn: de zaak zit zóó: Er bestaan reorganisatieplannen bij onze firma. Uitbreiding van onze zakenrelaties, enkele financiële kwesties e.d. hebben ons doen besluiten de firma in de naaste toekomst om te zetten in een N.V.”

Voorzichtig tipt hij de as van zijn sigaar en vervolgt: „En u, mijnheer Harmsen, mocht u voelen voor een eventueele fusie van uw bedrijf met het onze, zouden wij willen uitnodigen deel te nemen aan de besprekingen, één van de directeursplaatsen in te nemen, terwijl daarnaast voor uw zoon een voor hem passende betrekking zou kunnen worden gegarandeerd. U begrijpt, het is slechts een voorloopig plan, dus.....”

Mijnheer Harmsen staat sprakeloos. Zijn handen leunen zwaar op het blad van de tafel. Er komt een mist voor zijn oogen... O God... en deze man heeft hij gehaat... in gedachten zelfs willen dóóden... Dit... dit is genade!... Het wordt hem te machtig. Hij buigt het hoofd en wéént.

Dien nacht vertelde hij haar alles.

BAS VAN RIJN